

אגדת אסתר

ע"פ

תב יד מתימן, עם השואה לכתב יד שני, המוכא גם הוא מתימן, ונמצא באוצר הספרים באקספארד.

עם

הערות ותקונים והגהות ומראה מקומות ופתח דבר בראש.

ממני

ש ל מ ה ב א ב ע ר
מלבוב.

הועתק והוכנס לאינטרנט

www.hebrewbooks.org

ע"י חיים תש"ט

קראתא

בדפוסו של יוסף פישער (גראדגאססע נוי' 62).

שנת תרנ"ז לפ"ק.

AGADISCHE ABHANDLUNGEN

zum

BUCHE ESTER

nach einer Handschrift aus Jemen mit vergleichungen einer
zweiten Jemener Handschrift aus der Oxforder Bibliothek
cod. e. 57.

zum ersten Male herausgegeben

und mit Anmerkungen versehen

von

Salomon Buber.

KRAKAU.

Druck und Verlag von Josef Fischer, Grodgasse 62.

1897.

de Bibliotheca de Samuel Wiener

מזכרת נצח

לנשמת בני מחמד נפשי יקר רוח ובר לבב, הולך תמים ופועל
צדק, ובעל מדות טובות.

ה"ר

מאיר (המכונה מאקס) בובער ז"ל

אשר הלך לעולמו במבחר שנותיו. נולד ו' תמוז תר"י. (16 Juni 1850), ונפטר
כ"ד מנחם אב תרנ"ו. (8 August 1896).

יהי שמו ברוך, וזכרו לתהלה, ועד עולם יגון שמו.

מאת אביו המתאבל עליו כל הימים.

פתח דבר.

א) המדרש הזה אשר אני מוציא כעת לאור עולם, הוא עפ"י כ"י ישן המובא מתימן לירושלים, ומשם קניתי בהשתדלות הרה"ג מוהר"ר שלמה אהרן ווערס-היימער נ"י. הכתב יד הוא בתבנית רביעית קטנה, כתוב על נייר עב בכתב מרובע, ומחויק פ"ה דפים (ק"ע עמודים) וככל עמוד עשרים שורות. בהתחלתו כתב הסופר, בעזרת אשר לו הגדולה, אתחיל לכתוב אגדתה דמגלהי. הגליון האחרון הוא מנוקב, ובעמוד מצד ימין נשלם: "ר' שמואל אומר גדול הוא השלום שהוא יתר מכל המתנות הטובות שהבטיח הקב"ה לישראל באחרית הימים, דכתיב וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננותי,

כן יאמר בעל הרחמים, בריך רחמנא דסייען:

ובעמוד השני מצד שמאל מושמש הכתב מאד ורק מלות אחדות יכלתי לקרא:

עסרין וארבעה... שנת **אתתליב** * במדינת... יחיאל בן [הר]יין.
רב הג... החבר הטוב החכם ביר כגי' מרי ורבי משה החכם ביר....
רבי שלמה נעיג יוכהו ה' למהני ביה לדקדק בענינו הוא וורעי
וורע ורעיה כתרמיש.....

עוד נמצא כתב יד ישן שני המובא ג"כ מתימן לירושלים ונמכר לאוצר הספרים באקספארד ונסמן שם Ms. Heb. e 47 והוא מחויק ס"ה דפים (ק"ל עמודים) ובהתחלתו כתב הסופר, אתחיל לכתוב מדרש מגלה, בעזרת האל ב"ה יודיע כל נסתר ונגלה, והסיום הוא כמו בכ"י שלי, דכתיב וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות אמן. כן יאמר בעל הרחמים ורחם עלינו, בריך רחמנא דסייען. ואחיב כתוב:

נשלם מדרש מגלה, בעזרת האל שבחר בישראל וקראם סגולה, ונשלם מעלי בשבא דהוא ראש חודש תמוז שנת **אתתקמ"ה** שנין לשטרות **השנין** ליצירה ** במאתא הצין*** בני קרכויש ת"ח ותוייט תתביע

* הוא שנת היה כ"פ (1620) או ה"א דפ"ג (1622) כי לדעת ק"ז הוהל עספר הסערות
צמנת ג' אלפים תמי"ח ונדעת קלה הוהל צמנת ג' אלפים ת"ן:

** נדור ט"ל אתתקמ"ה ודעת הכותב כי הוהל ענין הסערות צמנת ג' אלפים ת"ה.
*** נ"ל ספק י"ל לנע"ל.

אנסי, והכותב הצעיר קל הקלים יהודא ליב בירב אבא מרי נאהום
 באים רייד בן אהרן במעורר באהרן אלאכלופי ייִשיל * תינציב'ה,
 אלהים יוכהו להגות בו הוא וזרעו וזרעו מעתה ועד עולם ויקיים
 עליו מקרא שכתוב לא ימוש ספר התורה הזה ויבייולי ליל תיִתיִאיב'
 ויכדי ייִשיל ברוך מי שעורני להשלימו כן יעורני על.....

ובהקובץ השני הזה נמצאות הוספות ממדרש אבא גריון, ועוד הוספות
 אחרות שאינן בכ"י שלי, וה"ר שלמה זלמן רודניצקי המתגורר כעת באקספארד
 הוציא לי את כל השנויים וההוספות אחרי אשר שלחתי לו העתקה מהכתב יד
 שלי, גם העתיק למעני דף שלם שהיה חסר אצלי.

(ב) מסדר המדרש אשר לפנינו אסף לאספה מאמרים שונים והרכיבם יחד,
 מהם מנמרא בבליית מגילה, ועוד בישראל מסכתות, וכיחוד ממדרש פנים אחרים
 שהוצאתי לאור בספרי דאגרתא (ווילנא תרמ"ז), וגם שאב מהמכילתא כמו: (ד'
 י"ד) זה אחד מארבעה שניתן להם רמזי שהוא במכילתא סוף בשלח. וגם המדרש
 ביר היה לו למקור, כמו: (ד' א') "ר' פנחס בשיר הושע"י כו"י שהוא מביר פפ"ד.
 (עוד שם) "א"ר אייבו כו"י, שהוא ג"כ שם. (עוד שם) "ד"א ויועק סאן דאמר
 רחמנא ותרין שהוא בביר פס"ז אות ד'. (ד' ו') "ללמדך שלא יהיו שנים מתעצבים
 כו"י שהוא בביר פע"ד. (ה' י"ב) "ארבעה פתחו באפי שהוא בביר פ"ט אות ב'.
 (ו' ו') "הרשעים ברשות לבסי, ביר פליד אות י'. (ח' ב') "א"ר יודן בשיר לוי
 כו"י ביר פפ"ז אות ו'. (ט ד) "א"ר ברכי' בשיר חלבו כו"י ביר פל"ט אות י"א.
 גם הביא מאמר הנובע ממדרש רות. (פ"ט) ר' חלבו ור' שמואל בר נחמן
 שמונים וחמשה זקנים ומהם כמה נביאים כו"י הוא ממדרש רות פיג. בן היתה
 לפניו הפסיקתא דר"כ, כמו: (ו' א') בלילה ההוא ר' חייא בשר יוחנן אמר אכילת
 הפסח שאכלו ישראל במצרים בלילה כו"י הוא בפסיקתא פסקא החודש (גיה ע"ב).
 גם הביא דברים ממדרש תהלים, כמו: (ה א) "אלי גי פעמים כו"י הוא במדרש
 תהלים מזמור כיב אות ט"ז. (עוד שם) "ד"א אלי כך אמרה אסתר, שהוא ג"כ
 שם. (ו י) זשיה אלהים ה' חילי כו"י שהוא במזמור כיב אות א' ואות י"ד. גם
 לקח דברים ממדרש משלי, כמו: (ה' א') זשיה כוונח בעשרו כו"י אמר ר' לוי
 כו"י שהוא במדרש משלי פיט אות ב'. וגם הרבה מאמרים לקח מן פדריא, כמו:
 (א' ו') ר' תחנא אוכר בוא וראה עשרו כו"י שהוא בפדריא פ"ט. (א' ח') "ר'
 אליעזר אומר חצי שנה עשה אחשוורוש כעודות גדולות כו"י שהוא ג"כ שם. (א'
 י"א) "ר' שמעון אומר כך מנהגנו של מלכי מדי כו"י שהוא ג"כ שם שם: (ב' ה')
 "ר' שמעון אומר כו"י שהוא שם פיג. (ב' כיב) "ר' שמעון אומר בוא וראה כו"י
 שהוא ג"כ שם. (ג' א') "דאמר ר' פנחס שני עשירים כו"י שהוא ג"כ שם: (ג' ב')
 "מה עשה המן כו"י הוא ג"כ שם. (ג' י"ב) "ר' יוסי אומר אסטרולום גדול היה
 המן הוא ג"כ שם. (ד' י"ג) "ד"א כיון שהרגו כו"י שם שם. (ד' י"ז) "אמר לה
 מרוכי והלא יום השלישי פסח'י גם הוא שם. (ה' ה') "אימתי עשתה לה
 כעודה' הוא שם שם. (ה' ו') "באותה שעה אמר המן בלבו, היא שם שם. (ו' א')

(* ר"ת י"ז סיני לעולם.

„ד"א נדרה שראה בחלומו כו" שם שם. (ז' א') יום ט"ז בניסן היה שם שם.
 (ז' ט') „א"ל אדוני המלך יש עץ בביתו של המן מבית קדשי הקדשים" שם שם.
 (ח' ט"ו) „ר' פנחס אמר כו" שם שם. (ט' א') „במזל אריה" שם שם (ט' י"ב).
 „ר' אלעזר אומר ארבעים בנים היה להמן" שם שם. גם ה" לפניו יוספון ליהודים
 (ד' ח') ע"ש בהערה ט"ב.

אבל את המדרש אסתר רבה הנמצא לפנינו נדפוס לא ראה המסדר ולא הביאו *
 גם לא הביא מאמרים הנמצאים במדרש אבא גריון, רק בכ"י שני מן המדרש
 הזה הנמצא באקספארד נוספו הרבה מאמרים מן מדרש אבא גריון ואני הוספתי
 אותם עפ"י כ"י ההוא באמצע המדרש בין שני הצאי עגולה.

ג) לפני מסדר המדרש הזה הי' הרבה נוסחאות אחרות בגמרא מגילה
 ובמאמרים שהביא נמצאו הרבה שנוים מאשר הם לפנינו, והנוסחאות שהביא
 שוים עם נוסחת גמרא כתב יד המונה באוצר הספרים במינכען כפי שהוציא
 הרה"ג סוהר"ר רפאל נמע ראבינאוויץ ז"ל בספרו „דקדוקי סופרים", ועל כלם
 העירותי במקומם בהערות שלי. עוד מצאתי כי באיזה מאמרים שהביא מגמרא
 מגילה הביא ג"כ סימנים, כמו: (א א) ויהי בימי אחשורוש סימן יונתן קם כו'.
 (עוד שם) סימן יס"ג. (עוד שם) סימן כנמ"ר. (א ז) מדנו"ק סימן (כ"ה בהוספה
 שהוספתי מכ"י שני הנמצא באקספארד). גם בפ"ב הערה ב' הבאתי מכ"י שני
 הנ"ל לבש ברכה כמים בשם צדיק זה עטרה סימן. (ה ד) עזר ישועה כו' סימן.
 ובהערותי בארתי כוונתם ותקנתי השבושים אשר נפלו בהם ע"י המעתקים, והנה

* אורות המדרש רבה על אסתר דרתי נפתח זכר לכפרי לדגדתא בהערה ה' והנחתי סס
 כי המדרש הזה לא הי' לפני רש"י והערך והילקוט, ויש להוסיף על מה שכתנתי סס. שמה שהניח
 הרב הגאון מהר"ץ חיות ז"ל נסוח מהר"ץ דף כ"א ע"ד וז"ל: רש"י (מ"א י"ט) מנכה תרגום
 אסתר נסח מדרש אסתר, נלמח זה אינו, כי רש"י כיון למדרש אבא גריון, ודברי התרגום נובעים
 מן מדרש אבא גריון. גם יש עוד להוסיף מה שהביא הערך נעדר זי"ט"ט"ט וז"ל: הסיר קונעתו
 ועשאו זי"ט"ט"ט פ"י קיעתו אשתו, ודוגמתו נמדרש תהלים ונמדרש מגילת אסתר ותלגש אסתר
 נלכות ותעמוד נחלל בית המלך וגו' א"ל הקב"ה רשע מה אמה יושב נפנים וקונעתך נמחץ ע"כ.
 המלות „נמדרש מגילת אסתר" היא הוספה נערוך מאחד הנועתיקים או המדפיסים שחשב שהערך
 כיון שנלמח זה למדרש אסתר, וזה אינו, כי לא נמלח שמך דבר מזה נמדרש אסתר רבה, והערך
 לא הביאו כלל, ומה שהביא מדרש תהלים הוא מוזמר כ"כ אות כ"ז וע"ש מה שהעירותי בהערה
 קל"ה. ומה שהנחתי נפתח דבר סס כי לא היה המדרש אסתר לפני נעל הילקוט, כי דבריו על אסתר נובעים
 מנמלח מגילת ונמדרש אבא גריון ונמדרש פנים אחרים (שהולאתי לאור), ושם נפתח דבר נחתי
 רשימה מכל מאמרי הילקוט לאסתר נחתי עוקס שאב אחס. ומה שנמלח צילקוט לך רמז ע"ג נלוין
 „צריש נגלל אסתר" הוא נחתי מגילת א"ף כי נמלח הנמלח נאסתר דבר, אבל הוא סס צביר
 פתי"ב אות ג' שליין נמלח שלפניו, וגם הנמלח שלאחריו שלש שמוח נקראו לו הוא ג"כ סס
 צב"ר פתי"ב אות ד'. וכן צילקוט נשלח רמז ד"ה כתיב יעשה עץ גנוח חנטיס אמה, ומלוין
 „מדרש אסתר" כוונתו למדרש פנים אחרים והוא סס דף ל"ו ע"ג וע"ש נמדרש פנים אחרים הערה
 קכ"ו, ונמחברתי יביעות שלמה לר' 14 העירותי על דברי הגאון הי"ר אנדרס ז"ל נקסרו רב
 עעליש חשב סה"י נמלח מדרש אסתר ומונח צילקוט נשלח, ונלמח כוונתו למדרש פנים אחרים.
 וכן צילקוט ימחלל רמז סס"א נכסס אנדח אסתר נעמות וז"ל אנדח רוח והוא סס רפ"ג.

לפנינו בגמרא לא נמצאו הסימנים האלה, גם לא בגמרא כתב יד הנמצא במינכן, ובגמרא מגילה כ"י נמצאים סימנים אחרים אשר אינם נמצאים בגמרא לפנינו, כמו: מגילה (י"ד ע"א) מקום נתבצר להם בגיהנם ועמדו עליו שבע, נמצא בגמרא כ"י סימן עמריו ג"ב, עיין דברי סופרים דף ל"ד ע"א ובהערה פ"י, וכן (ט"ו ע"א) ואחת של ושת"י נמצא שם סימן לכולים ראה אבינו וניהים. עיין ד"ס דף ס"ד ע"א ובהערה י"י. (כ"ז ע"ב) מימי לא השתתתי מים נמצא שם סימן אכ"ב, עיין ד"ס דף ע"י ע"ב ובהערה ד"י. (שם שם) לא עשיתי קפנדריא לבית הכנסת, נמצא שם קפ"ו סימן, (שם שם) א"ל מימי לא קדמני, נמצא שם קד"ס אכ"ל בלא ברכה סימן, (כ"ה ע"א) מימי לא קבלתי מתנות, נמצא שם קע"ו סימן. (שם שם) מימי לא הקפדתי, נמצא שם פצה"ה יש"ן סימן. עיין דברי סופרים ע"ב ע"ב הערה ר"י. ולעומת זה נמצאים סימנים בגמרא מגילה לפנינו אשר אינם בגמרא מגילה כתב יד, כמו: (י"א ע"ב סימן שסד"ך, (כ"ה ע"א) בלית עק"ן נשפיה סימן. (שם ע"ב) רעבד"ן סימן. (כ"ז ע"ב) זלפ"ן סימן. (ל"א ע"א) מאפ"ו סימן. (ובגמרא כ"י הג"י שאפ"ו סימן):

(ד) למעלה חעירותי על המקורות אשר המסדר שאב מהם, בכל זאת נמצאים הרבה מאמרים אשר המקור נעלם מסנו, ובודאי היו לפנינו מדרשים אשר נאבדו מאתנו. כמו: (א' ב') על כסא מלכותו מצינו כל מי שהזכיר לו הכתוב, כסא מלכות כ"ו. (שם) דיא על כסא מלכותו, זה כסא שלמה כ"ו. (א' ד') ימים רבים עשה מעודה ששה חדשים. (א' ו') בכ"י שני מהמדרש הזה הנמצא באקספארד והוספתי ההוספה בפנים ושמואל אמר חור כרפס ח"ת גדולה רמו יש בה מלמד בשראה הקב"ה ישראל מסובין בסעודתו של אחשוורוש חתר להן חור אחר מגיהנם כ"ו. (א' י"ג) דת זו המלכות ודין זה המשפט. (א' ט"ו) יש אומרים שאמר עליה שם המפורש כ"ו. (ב' ב') אלו אחד מששה שהועילה עצתן כ"ו. (ב' ה') דיא למה נקרא שמו מרדכי. (שם) דיא בן קיש שהיתה זכותו שקולה כ"ו. (ב' ט') כמה מרחות כ"ו, וכן המאמר מה הוא ויבהל. (ב' י"ג) ובוה הנערה באה כ"ו. (ב' י"ד) איר חייא בר ווא מלכי מדין תמימים היו כ"ו. (ב' י"ז) זשיה שקר החן כ"ו. (ג' א') בוא וראה מה היתה אחריתו כ"ו. (ג' ה') זה אחד מששה שראו ובושו. (שם) דיא וירא המן איר אייבו כ"ו. (ג' ז') התחיל מפיל גורלות כ"ו ער לכך נאמר מיום ליום. (ד' א') איר יצחק נפחא שבטים קרעו על בנימין. (שם) זשיה כך בטחו. (ד' ב') דיא זה מלכי המלכים. (ד' ג') למה נקרא אבל גדול כ"ו. (ה' א') שמא שכחתי כעומר הלכות. (ה' ב') והיו בני פלטין סבורין כ"ו. (שם) אמרו עשו לה כשפים וכיערו אותה לפני אחשוורוש. (ה' ט') אמרו לא לחנם היו מתקטטין כ"ו. (ה' י"ז) מכאן אמרו חכמים יש עושר שנעשה רע לבעליו. (ה' י"ד) זו אחד מששה שלא הועילה עצתן. (שם) אמרו מאתים ושמונה כ"ו עד סוף הפרשה. (ו' א') דיא בלילה ההוא מה כתיב למעלה מן הענין כ"ו. (ו' י') מיד גשתמח המן לפנינו כ"ו. (ו' י"ב) וכן אתה מוצא שכל זמן שישראל יוצאין למלחמה כ"ו עד סוף הפסוק. (ו' ד') ר' מאיר אומר היו מדוירין לבן ישראל למכרו כ"ו. (ו' י') דיא למה נמשלה אסתר בשחר כ"ו. (ח' ב') מינתה אותו אפטרופוס כ"ו. (ח' ח') איר אבהו כל אותן שבעים יום שבין אגרת לאגרת, כ"ו. (ח' ט"ז) חילופם נתן להם הקב"ה כ"ו. (שם) ששן הסר כ"ו. (ט' ד') חמשה שכתוב בהם הולך

וגדול. (ט' י"ב) ועליהם אמר הכתוב והי' אור ישראל כו' עד סוף הפסוק. (ט'
י"ד) המן ובניו נתלו על עץ אחד כיצד כו'. (ט' כ"ז) שלשה דברים תקנו ביד
שלמטה כו', ומקרא מגילה דרשו בקיין כו'. (ט' כ"ה) וזכרם לא יסוף מזרעם ר'
נתן אומר כו' *).

ה) שם המסדר והזמן והמקום אשר נסדר המדרש הזה קשה לברר, אבל
ראה זה מצאתי כי כבר היה לפני האלפסי והרמב"ם כמו שתראה (ט' כ"ו) מנהגא
דחו לן דמאן דקארי לה למגילה קורא ופושט כאגרת, אבל קורא וכורך כספר
תורה לא חזי לין הוא לשון רב האי גאון הובא באלפסי, ועיין שם בהערה ס"א.
וכן (ט' כ"ז) ד"ה ולא יעבור האנא באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין בקריאת
המגילה ובתרומת שקלים כו' אבל בעודת פורים ובעודת ר"ח וספק מילה כו',
לקוח מהאלפסי, עיין שם הערה ע'. (ט' כ"ח) סירוגין קטועין הדא פרא הדא,
פירוש כגון שקרא פיסוקו של פסוק וקרא פיסוק השני לו והזר וקרא פיסוק
ששכה המאמר סירוגין קטועין הדא פרא הדא, הוא לשון הירושלמי מגילה כ'
ה"ב (דף ע"ג ע"א), ועל זה הביא הפירוש, והפירוש לקוח מהאלפסי עיין שם הערה
פ'. ** (ט' כ"ח) ד"ה לקיים את ימי הפורים אבל חכמים אומרים בזמן הזה הואיל
ומסתכלין בה אין קורין אותה אלא בזמנה, כלומר הואיל ואין עיניהם של עניים
נשואות אלא למקרא מגילה כדי לחלק להם מעות פורים אין קורין אותה אלא בזמנה,
ויש שגורסין הואיל ומסתכלין בה, כלומר באותו הזמן שהיו ישראל יכולין להעמיד
דיניהם ואין באין לירי סכנה, כו' וכן הלכתא. הוא לשון האלפסי ריש מגילה ע"ש
הערה קי"ז קי"ח: וגם דברי הרמב"ם ז"ל היו לו למקור, כמו שתראה: (ט' כ"ח)
וימי הפורים לא יעברו לימד כל ספרי הנביאים וכל הכתובין עתידין ליבטל לימות
המשיח כו' עד סופו, הוא לשון הרמב"ם סוף ה' מגילה ע"ש הערה קי"ג. ***)

* ראייתו נמנעת הווי להר"ם אלקנץ ז"ל שהביא (דף ל"ט ע"א) חז"ל: והי"ז יוכף אבן
ימי"א ז"ל כתב חז"ל ומלא בתמוה טעויות יהושע ונילוה ארוני נזק וחולתם מהמלכים, ולא ידעתי
מנין לו. הוא כבי לפניו פי"ג ח"א. עוד שם (דף קע"א) הביא והי"ז יוסף ימי"א ז"ל מלא כסבלו
וענת שנלחו סיוון ועוג ושנקהלו כל ישראל, וביאור להם משה רבם כל חמורה ע"כ. לא ידעתי
מניין לו, וזה הוא ג"כ כ"ו לפנינו, ולפנינו נדחס שם נקהלו כל ישראל וביאור להם משה רבם
כל החמורה:

** את הירושלמי לא הביא המסדר ונהי שהביא (פ' ז') אמר רב יהודה אמר רב שירת
הים ושירת דבורה נכתבים אחרי על בני לנבנה כו', ועוד שם אמר ליה ר' זירא לר' חנינא בן
אחיז של ר' הושע"י כו' הביא נוסחא אחרת ממה שהיא בירושלמי מגילה פי"ג ה"ח דף ע"ד ע"ב
ע"ש בהערות שלי וחולי לקח זה מדברי הגאונים.

*** מזה נראה כי נסדר המדרש הזה בדרך חינוך, כי בני חינוך היו עוסקים בהלכות רב
אלפסי ז"ל וגם אחרי אשר נאה אליהם האגרת הידוע נשם אגרת חינוך עיקר למורם הים כספר
היד להרמב"ם ז"ל, ועיין גם אולר נחמד ח"ב דף ד' כי הרמב"ם אמר באגרתו לחכמי לנול כל
חינוך מעט עוסקים בחלמוד אבל אינם מצינים אלא הדורש וקבל סכר, וכבר נחמדנו משה אגשים
בעלי ענון ושלחו שלוחים וקנו ששם נוסחאות עין החנוך, ונחנו נכחה ככל נגזל ונגזל הוא שהאיר
עיניהם ותקן מעשיהם עד הדור, וגם כיום אגרתו לקהל ערשילא העיר הרמב"ם ז"ל בעלמו שנחפס
חזרו בחינוך, ועיין אבן ספיר ח"א (ליק תרכ"ה) אשר חקר וכתב על ספר את מלכס ומעשדס
של אגשי חינוך.

(1) כל זאת מצאתי לדבר מתכונת הספר, ועתה עלי לתת דין והשבון ממלאכתי, העמסתי על שכמי להגיה ולתקן את המדרש הזה, כי הרבה שגיאות נפלו בו ע"י שגגות מעתיקים. גם הצגתי בגוף הספר ציונים לפרשיות ולפסוקים, כי ככתב יד לא היו מצוינים כלל, וכן עשיתי מראה מקומות מכל הכתובים שהובאו בו. וציינתיים בפנים הספר, גם נתחי ריזה והפסקה בין ענין לענין ובין מאמר למאמר, גם ערכתי הערות ותקונים ומראה מקומות מדברי חז"ל בתלמוד זמדרשים, והעירותי על שנויי ניסחאות, והוספתי איזה מאמרים עפ"י הכ"י השני מהמדרש הזה הנמצא באקספארד.

ואקוה כי חובבי דברי חז"ל ישמחו על גוף המדרש המובא ממרחק, וגם על מלאכתי, ויהי נועם ה' עלי ומעשה ידי יכונן סלה!

שלמה באבנר.

לבוב, ר"ה כסלו תרנ"ז,

אגרת אסתר.

פרשה א.

[א] ויהי בימי אחשורוש. (ב) זה שאמר הכתוב כאשר ינום איש מפני הארי ופגעו הדוב ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש (עמוס ה' י"ט). ארי זו בבל, שנמסרו לה ישראל תחלה, שנאמר קדמיתא כאריה (ויאל ז' ד'). ופגעו הדוב, זו מדי, שנמשלה כדוב, שנאמר וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב (סס סס ה'): ובא הבית וגו' [ונשכו הנחש]. (ג) באו לבנות בית המקדש, ועמד עליהם המן הרשע, (ג) הוא שמשו ספרא, כדי לבטל בנין בית המקדש, (ד) ועמד כנגדו סורכוי, ולמה, שהוא משבטו של בנימין, ונתן נפשו על הבית, שכתוב בו לבנימן אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו (דברים ל"ג י"ג), לפיכך עמד כנגדו המן הרשע כדי לבטל עצתו, וכן הוא אומר ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים (עזרא ז' ו'), לפיכך היו ישראל צווחין וי וי: ויהי בימי אחשורוש. (ה) אמר ר' לוי ואיתיבא ר' יונתן דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנסת הגדולה, כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער, ויהי בימי אחשורוש (אסתר א' ה') הוה המן, ויהי בימי שפוט השופטים (דום א' א') הוה רעב. ויהי כי החל (נלגסית ו' א'), ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם (סס סס ג'), ויהי בנכעם מקדם (סס י"א ג'), ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים (סס סס ג') ויהי בימי אמרפל (סס י"ד א'), עשו מלחמה (סס סס ג'), ויהי כי זקן יצחק (סס כ"ז א'), ותכהין עיניו מראות (סס סס), ויהי ה' את יוסף (סס ל"ט ג'), והשא אשת אדוניו (סס סס ז'), ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו (יהושע ה' י"ג), ויהי ה' את יהושע (סס ו' כ"ז), ויסעלו בני ישראל

הערות ותקונים.

(א) ושיה כלשר ינום. מדרש פנים אחרים נוסח ז' שהולחתי לאיר צפרי דלגדחא, וכשנה נמדרש שו"ט מזמור י"ח אות י"א נסח ל' יהודה בקילור, וכן נסנה נמדרש אסתר רבה נפתחתא אות ה', ומתחיל סס ל' יודא בר קימון פתח, והמאמר מן מדרש פנים אחרים מונא גילקוט אסתר רמז אלף מ"ה ד"ה ד"א ויהי ציניי אחשורוש זשיה כלשר ינום, ומסר הליון, ונילקוט עמוס רמז תקמ"ה התחלת המאמר הוא מן מדרש שו"ט, והליון שו"ט נמאמר שלפניו נשמע מתקומו ושיין להתחלת רמז תקמ"ה, והמאמר נילקוט סס כלשר ינום זה צנל כו', הוא מן מדרש פנים אחרים, וככ"י שני מן המדרש הזה הנמלא צחקספארד נמלא פה הוספה שנוסף בהתחלתו מאמר אחד מן ריש מדרש אבא גוריון ל' ככ"י פתח מי פעל ועשה קורא הדורות מראש כו' ארס רחל לילאריס כו' עד התחילו הכל לזוחין ווי ווי, ויהי ציניי אחשורוש: (ב) נאל לבנות בית המקדש. נמדרש שו"ט צננון אחר, וכמו כן נמדרש אסתר רבה, ונראה כי המסדר מן מדרש אסתר רבה שאנ המאמר הזה משו"ט ע"ט, והוסף ג"כ דרכים נאלע, ועיין צשו"ט סס הערה ל': (ג) הוא שמבי ספרא. הוא אשר נזכר בעזרא ד' ח' ושמשי ספרא, ובמדרש פנים אחרים הניכסא הוא ספרא שממשי צן המן, ונילקוט אסתר סס הביא וז"ל: הוא שמשי הקופר כלומר צו של המן עשה כן, וזה הוסף צעל הילקוט, ונילקוט עמוס מונא רק ועמד עליהם המן הרשע הוא שמשי ספרא: (ד) ועמד כנגדו מרדכי. נמדרש פנים אחרים ומסס ירד פרוצוטיס כנגדו, וזה השמיט המסדר שלפניו, ונילקוט אסתר פרוצוטי, ונילקוט עמוס פרוצוטי, יש לתקן פרוצוטיס, והורחא המלה ציוני שכותיים: (ה) אמר ר' לוי ואיתיבא ר' יונתן. מנילה י' ע"ג:

(סס ז' א'), ויהי איש אחד מן הרמתיים (ש"ל א' א'), כי את תנה אהב וה' סגן
 רחמה (סס סס ס'), ויהי איש אחד מצרעה (סופטים י"ג ז'), ואשתו עקרה (סס סס)
 ויהי כאשר זקן שמואל (ש"ל מ' א'), ולא הלכו בניו בדרכיו (סס סס ז'), ויהי דון
 לכל דרכיו משביל (סס י"ט י"ד), ויהי שאול עוין את דוד (סס סס ט'), ויהי כי ישב
 המלך בביתו (ס"ג ז' א'), רק אתה לא תבנה הבית (מ"א מ' י"ט), ויהי ביום השמיני
 (ויקרא ט' א'), ותניא אותו היום היתה שמחה גדולה לפני המקום ברוך הוא כיום
 שנבראו בו שמים וארץ, כתיב הכא ויהי ביום השמיני, וכתיב התם ויהי ערב
 ויהי בוקר (נלשית א' ט'), (נשרפו) [הא שכיב] נדב ואביהוא, והא כתיב ויהי
 בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל (מ"א ו' א'), והא כתיב ויהי
 ערב ויהי בוקר, והאיכא ויהי ויהי טובא דשביקנהו, אלא אמר רב אשי ויהי
 איכא הכי ואיכא הכי, בימי ודאי לשון צער הוא: (י) וחמשה הוו, ויהי בימי
 אחשורוש (אסתר א' א'), הוה תמן המן הרשע וביקש לבלות שונאיהן של ישראל
 ויהי בימי אמרפל (נלשית י"ד א'), הושלך אברהם לכבשן האש, ויהי בימי שופט
 השופטים (רות א' א'), הוה רעב וסת אלימלך ושני בניו מהלון ובליון, ויהי בימי
 אחז (ישעי' ז' א'), ומה צרה היתה כאן, ארם מקדם ופלשתים מאחור (סס ט' י"ח)
 אמר אחז אם אין גדיים אין תיישים אם אין תיישים אין צאן, אם אין צאן אין רועה,
 אם אין רועה אין העולם, וכן אמר אחז אם אין קטנים אין גדולים, אם אין גדולים
 אין תלמידים, אם אין תלמידים אין חכמים, אם אין חכמים אין תורה, אם אין
 תורה, אין בתי כנסיות ובתי מדרשות, אם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות, אין
 משרה שכונתו בעולם, מה עשה נעל בתי כנסיות ובתי מדרשות, הוא שהכתוב
 אומר, צור תעודה תתום תורה בלמודי (סס מ' ט"ז), כשווא הכל התחילו צווחין
 וי וי, ויהי בימי יהויקים (י"מ"א א' ז'), חרב הבית וביקש הקב"ה להחזיר את
 העולם לתוהו ובוהו, כתיב להלן בראשית ברא אלהים והארץ היתה תהו ובהו
 (נלשית א' א' ו'), וכתיב הכא בראשית ממלכות יהויקים (י"מ"א כ"ו א'), לכך נאמר
 ויהי בימי אחשורוש: כיוצא בו (ז) אמר ר' לוי דבר זה מסורה הוא בידינו
 מאבותינו אמוץ ואמציה אחים הוו, מאי קא משמע לן, כדר' שמואל בר נחמני,
 דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה
 זכתה ויצאו ממנה מלכים ונביאים, מנא לן מתמר, דכתיב ויראה יהודה ויחשביה
 לזונה כי כסתה פניה (נלשית ל"ט ט"ו), משום דכסתה פניה ויחשביה לזונה, (ח)
 אלא אמר ר' אלעזר שכסתה פניה בבית חמיה, ויצאו ממנה מלכים ונביאים,
 מלכים מדוד, ונביאים דאמר מר אמוץ ואמציה אחים היו, וכתיב חזון ישעיהו בן
 אמוץ (ישעי' א' א'), (ט) ואמר ר' לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון
 אינו מן הסדרה, תניא נמי הכי ארון שעשה משה יש לו עשר אמות לכל רוח
 ורוח, שנאמר ולפני הדביר עשרים אמה אורך ועשרים אמה רוחב ועשרים אמה
 קומתו (מ"א ו' כ'), [וכתיב כנף הכרוב האחד עשר אמות ובנף הכרוב האחד עשר
 אמות, ארון גופיה היכא הוה קאי, אלא לאו] (י) שמע מינה בנס היה עומד: ויהי

הערות ותקונים

(ו) ומעשה הו' כו'. ונגילה סס, והנפקד הרחיב הכניס טעמים להחמשה וליחס בגמרא סס:
 (ז) אמר ר' לוי דבר זה מסורה הוא כו'. ונגילה סס: (ח) אלא אמר ר' אלעזר שכסתה פניה
 כדכח מעיני. בגמרא ליחס סס החזונו, ומלל ג"כ ככ"י ונגמלא ונגילה, כמו שהובא בדרוקי סופרים
 מנגילה דף י"ט ע"ב: (ט) וא"ר לוי נקום ארון. ונגילה סס: (י) שמע מינה בנס היה עומד. בגמרא
 טס

בימי אחרשוש. (יא) סימן, יונתן קם תחת שמואל. יהושע יש. כהן הטוב. פדה כסאו. בדם עבדיו. הניף הרכיב. יוחנן זכר. שמע ארי. עור עצלן. נחמן לולי. רבא צדיק. מתן גוי. איש אלהים, (יג) ר' יונתן פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, וקמתי עליהם נאם ה' צנאות והכרתי לבלל שם ושאר ונין ונכד נאם ה' (ישעי' י"ד כ"ג). שם, זה הכתב. שאר, זה הלשון, (יג) נין, זה מטבע, נכד, זו ושתי: ר' שמואל בר נחמני פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, תחת הנעצוץ יעלה ברוש (סס כ"ה י"ג), תחת המן הרשע שעשה עצמו עין, דכתיב (על כל) [ובכל] הנעצוצים (ועל כל) [ובכל] הנהלולים (סס ז' י"ט), יעלה מרדכי הצדיק שנקרא ראש לבשמים, (דקרינן מר דרור) [שנאמר ועתה קח לך בשמים ראש מר דרור (שמוט ל' כ"ג), ומתרגמינן מרי דכיא. ותחת הסרפד יעלה הדם (ישעי' כ"ה י"ג). תחת ושתי הרשעה בת בנו של נבוכדנצר הרשע, (יד) ששרף בית מרפרו של אלהינו, דכתיב רפידתו זהב (סס"ט ג' י"י); תעלה אסתר הצדקת שנקראת הדסה, דכתיב ויהי אומן, את הדסה (אסתר ז' ז'). (טו) והיה לה' לשם (ישעי' י"ג), אלו ימי פורים. לאות עולם לא יכרת (סס), זה מקרא מגלה: (טז) ר' יהושע בן נחמני פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא והיה כאשר שש ה' עליכם וגו' (דניס כ"ט ס"ג), ומי חדי קודשא ביה במפלתא דרשעים, והא כתיב בצאת לפני החלוץ ואומרים הורו לה' כי לעולם חסרו (דניס כ' כ"א), אמר ר' יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב (ז) בפרשה זו. לפי שאין הקביה שמוח במפלתן של רשעים, (יח) דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מאי דכתיב ולא קרב זה אל זה וגו' (שמוט י"ד כ'), באותה שעה ביקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקביה, אמר להם הקביה מעשה

הערות ותקונים

סס הניא לפני זה כתיב כקן הכרוז האחד עשר אמות וכקן הכרוז האחד עשר אמות ארון גופיה היכא הוה קאי אלא ללוו שמע מיניה זכב היה עומד, וכן תקנית בפנים: (יא) סימן יונתן קם, לא נכלא לפנינו בגמרא, והם סימנים להפסחיות שלחמיו אשר פתחו צהב. יונתן קם הכוונה למאמר ר' יונתן פתח וקמתי וגו': תחת שמואל, הכוונה ר' שמואל פתח תחת הנעצוץ: יהושע שם. הכוונה ר' יהושע פתח והיה כאשר שש ה': כהן הטוב. הכוונה ר' אבא בר כהנא פתח כי לאדם טעו: פדה כסאו. הכוונה למאמר רבא בר אפרון פתח ושמתני כסא: זרם עבדיו. יש לחקן דימי עבדיו. והכוונה רב דימי פתח כי עבדים אחרו: הניף הרכיב. ל"ל חנין הרכיב והכוונה למאמר ר' חיינא פתח הרכנת אנוש: יוחנן זכר. הכוונה למאמר ר' יוחנן פתח זכר מקדו: שמע ארי. אף כי לאמר ריש לקיש פתח עלה אריה, רק ריש לקיש ור' שמעון הכל אחד כאילו היה כתוב ר' שמעון בן לקיש פתח: עזר עללן. הכוונה למאמר ר' אלעזר פתח בעלגתים ימך המקרה: נחמן לולי. הכוונה למאמר רב נחמן פתח לולי ה': רבא לדיק. הכוונה למאמר רבא פתח צרבות לדיקים: מתן גוי, הכוונה למאמר רב מתנה פתח כי מי גוי גדול: איש אלהים, הכוונה למאמר רב אשי אמר אל הבכה אלהים: (יג) ר' יונתן פתח לה פתחא להאי פרשה, נגמרא מגילה סס: (יג) נין רב מטבע, כ"ה בגמרא מגילה כ"י, ולפנינו בגמרא זה מלכות, עיין ד"ס דף י"ט ע"א: (יד) ששרף בית מרפרו של אלהינו. בגמרא ששרף ריפדת בית ה', וכאשר הניא המסדר כ"ה בגמרא מגילה כ"י, כמו שהוצא ד"ס סס, וכמו כן כל השינויים אשר הניא בגמרא כ"י כולם כמה גם בנוסחאות שהניא המסדר שלפנינו: (טו) והיה לה' לשם, אלו ימי פורים. לאות עולם, זה מקרא מגילה. בגמרא סס הגירסא והיה לה' לשם, זו מקרא מגילה. לאות עולם לא יכרת, אלו ימי פורים: (טז) ר' יהושע בן נחמני פתח. בגמרא הגירסא ר' יהושע בן לוי, ועיין ד"ס סס דף י"ט ע"ב בהערה כ: (יז) צפרטת זו. בגמרא הגירסא גדולה זו: (יח) דל"ל שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מאי דכתיב הנהלולים הנעצוצים וד"ר יוחנן נמקוס דלרשטי' א"ר יונתן, ורשטי' בילקוט שמוט ר"ג הניא המאמר בגמרא מגילה וגורם ג"כ א"ר שמואל בר נחמני, וכן ראיתי בד"ס שהניא הגירסא נגמרא מגילה כ"י ואמר

ידי טובעים בים ואתם אוכרים שירה לפני, (יט) אכר ר' יוסי בר הנינא הוא אינ
 שש, אבל אחרים משיש, ודיקא נמי דכתיב ישיש ולא כתיב ישוש, שמע סינה
 ר' אבא בר כהנא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, כי לאדם שטוב לפניו
 נתן חכמה ודעת ושטחה ולחומא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים
 (קהל ז' כו); כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושטחה, זה מרדכי, ולחומא
 נתן ענין לאסוף ולכנוס, זה המן. לתת לטוב לפני האלהים, זה מרדכי, שנאמר
 והשם אסתר את מרדכי על בית המן (אסתר ח' ז'): (כ) רבא בר אבדון פתח לה
 פתחא להאי פרשתא מהכא, ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם סדך ושרים
 (ימ' מ"ט י"ח), מלך, זו ושתי, ושרים, זה המן ועשרת בניו: רב דימי בר יצחק
 פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, כי עבדים אנחנו ובעבדותינו לא עזבנו
 אלהינו (כא) [ויט עלינו חכד לפני מלכי פרס (עזרא ט' ט'), אימתי בזמן המן]: ר' י
 חנינא בר פפא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא. הרכבת אנוש לראשינו באנו
 באש ובמים (תהלים ס"ו י"ג), (כג) באש בימי כשדים, ובמים בימי פרעה, ותוציאנו
 לרויה (ס), בימי המן: ר' יוחנן פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, וזכר חסדו
 ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו (תהלים צ"ג ג'), אימתי
 ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו, בימי מרדכי ואסתר: ריש לקיש פתח לה
 פתחא להאי פרשתא מהכא. ארי נוהם ודוב שוקק מושל רשע על עם דל (משלי
 כ"ט ט"ו), ארי נוהם זה נבוכדנצר, דכתיב ביה עלה אריה מסבכו (ימ' ד' ז'), דוב שוקק,
 זה אחשוורוש, דכתיב ביה במלכותא דפרס וארו חיוה אחרי תנינה תנינא דסיה
 לדוב (דניאל ז' ט'). האי רב יוסף אלו פרסיים שאוכלין כדוב ושותין כדוב ומסור בלין
 בבשר כדוב, ומגדלין שיער כדוב, ואין להם מנוחה כדוב, מושל רשע, זה המן.
 על עם דל, אלו ישראל שדלו מן המצות שבתורה: ר' אלעזר פתח לה פתחא
 להאי פרשתא מהכא, בעצלותים ימך המקרה (קהל י' י"ח), בשביל עצלות שהיתה
 בישראל ולא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקב"ה מך שנקרא מקרה. ואין מך
 אלא עני, שנאמר ואם מך הוא מערכך (ויקרא כ"ז ט'), ואין מקרה אלא הקב"ה,
 שנאמר המקרה במים עליותיו (תהלים קי"ד ג'): רב נחמן בר יצחק פתח לה פתחא
 להאי פרשתא מהכא. שיר המעלות לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם (סס
 קכ"ד ז'), אדם ולא מלך: (ר' אבא) [רבא] פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא.
 ברבות צדיקים ישמח עם (משלי כ"ט ז'), ברבות צדיקים ישמח עם זה מרדכי,
 דכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וגוי' (אסתר ח' ט"ו). ובמשול
 רשע יאנח עם (משלי ס), זה המן דכתיב והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן
 נבוכה (אסתר ג' ט"ו): רב מתנה אמר מהכא, כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו
 וגוי' (דברים ד' ז'), רב אשי אמר מהכא, או הנכה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב
 גוי (סס ל"ד): ויהי בימי אחשוורוש (כג) רב אמר ויהי וי היה, (כד) נתקיים

הערות ותקונים

ר' שמואל בד כחמני אמר לו יונתן: (יט) א"ר יוסי בר הנינא. בנמלא הניקסא א"ר אלעזר, וגם
 בנמלא מגילה כ"י הניקסא א"ר יוסי בר הנינא, כמו שהנצל נד"ס דף י"ט ע"ג: (כ) רבא בר
 אבדון. בנמלא הניקסא רבה בר עופקין, ועיין ד"ס דף כ' ע"א בהערה ג', והניצל נוקמאות טוכות:
 (כא) ויט עלינו חסד. הוספתו כמו שהנצל בנמלא, וע"ש פניקס"י, ונראה כי היה חסד גם לפני
 בנמלא, וכן חסד בנמלא מגילה כ"י עיין ד"ס וע"ש הערה ד': (כג) נאט צימו כשדים. בנמלא
 הניקסא נאט צימו י"ג הרשע: (כד) רב אמר. מגילה סס י"א ע"א: (כד) נתקיים מה שכתוב.
 עיין

מה שכתוב והתמכרתם שם לאויביך וגו' (סס כ"ח ס"ח). ושמואל אמר מהכא לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו' (ויקרא כ"ז מ"ד). (כח) (סימן י"ח ס"ג) (כו) לא מאסתים, בימי יוונים, ולא געלתים, בימי אספסינוס קיסר, לכלותם להפך בריתי אתם, בימי (המן) [רומיים], כי אני ה' אלהיהם (כט), בימי גוג ומגוג: (צ) במתניתא תאני (כח) (י"ב ס"ד סימן) לא מאסתים. בימי כשדים, (כט) שהענדתי להם דניאל איש חסדות הנניה מישאל ועזריה. ולא געלתים, בימי יוונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק ומתתיהו בן יוחנן הכהן הגדול והשמונאי ובניו. לכלותם, בימי המן, שהעמדתי להם מרדכי ואסתר, להפך בריתי אתם, (ל) בימי רומיים, שהעמדתי להם בית רבי וחכמי דורו, כי אני ה' אלהיהם, לעתיד לבא שאין כל אומה ולשון שולטת בהן. (לא) ר' לוי אמר מהכא, ואם לא תורישו את יושבי הארץ (נמדנך לג י"ג): (לב) ר' חייא בר אבא אמר מהכא, והיה כאשר דמיתי לעשות [להם] אעשה לכם [סס ס"ז]: (לג) אמר רב אחיו של ראש וכן גילו של ראש, אחיו של ראש אחיו של נבוכד נצר דאיכרי ראש, דכתיב ביה אנת הוא רישא די דהבא (נמלל ב' ל"ח), וכן גילו של ראש, נבוכד נצר הרג, והוא ביקש להרוג, נבוכד נצר החריב, והוא ביקש להחריב, דכתיב ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שמה על יושבי יהודה וירושלים (נמלל ד' ו'). ושמואל אמר שהשחירו פני ישראל בימיו כשולי קדרה. (לד) ר' חנניא אומר שכל הזכרו אימר אח לראשו. ר' יוחנן אומר שנעשו הכל רשין בימיו, שנאמר וישם המלך אחשורוש מס על הארץ (אסתר י' ט'): הוא אחשורוש. (לה) הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו, הוא דתן ואבירם (נמדנך כ"ו ט'). הן ברשעו מתחלתו ועד סופן. הוא המלך אחז (הס"ג ט' כ"ג), הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו. הוא עשו אבי אדום (נמלל ט"ו ט"ג), הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו. הוא אברם (הס"א ט' כ"ז), הוא בצדקתו מתחלתו ועד סופו. (נ"ו), הוא משה ואהרן (שמות ו' כ"ז), הן בצדקתן מתחלתן ועד סופן. ודוד הוא הקטן (ע"א

הערות ותקונים

ע"ן נמלל סס שנס הניח גורם כן, ועי"ן ד"ס כ"ח ע"א ובהפכה כ': (כה) סימן יס"ג. זה ליחא נמלל, ויש לתקן יס"ג כוונת הוי"ד למלח יונים, והסמך למלח אספסינוס, והרי"ש למלח רומיים, והגימ"ל למלח גוג: (כו) לא מאסתים זימי יונים ולא געלתים זימי אספסינוס קיסר וכו'. נמלל שם הניקטא לא מאסתים זימי יונים, ולא געלתים זימי נבוכדנצר, לכליתם זימי המן, להפך את בריתי אתם זימי פרסיים, כי אני ה' אלהיהם זימי גוג ומגוג, וכאשר המסר נתן סימן כדאס כי היה לו הניקטא נמלל כמו שהובא ז"ל מאסתים כתי' לא מאסתים זימי יונים ולא געלתים זימי אספסינוס קיסר, להפך את בריתי אתם זימי רומיים, כמו שהובא ז"ל נמלל כי ונמלל לפיכך נשתנה הניקטא נחמת הלעגור: (כז) במתניתא תאני. מגילה סס: (כח) כנמ"ד סימן. ליחא נמלל. יש לתקן כנמ"ד סימן, כוונת הכ"ף למלח כשדים, הוי"ד למלח יונים, והמ"ס למלח מרדכי, והרי"ש למלח רומיים: (כט) שהעמדתי להם דניאל איש חסדות כו'. הלשון הוא כמו נמלל כ"י, עי"ן ז"ל דף כ"א ע"א ובהערות: (ל) זימי רומיים נמלל הגיו זימי פרסיים: (לא) ר' לוי אמר מהכא. מגילה סס: (לב) ר' חייא בר אבא אמר. נמלל מקדים המלות, נ"ד אבא: (לג) אמר רב. נמלל סס ונכתב די אקספארד נמללס הזה כנלל לפני המללל אמר רב המלות. רש"י סימן והכוונה נאות ר' למללל רב, ואות ט' למללל משמואל, ואות י' למללל ר' חנניא, ואולי ה"ל לפני הני' ר' נחני'; ואות י' למללל של ר' יוחנן. והסימן הוא לשמות האומרים: (לד) ר' חנינא כו' ר' יוחנן כו'. נמללל סס המללל שלפנינו כסס ר' חנינא הוא סס כסס ר' יוחנן וכן להיסק, וגם נמללל כ"י הוא כמו שהניח המסרל ע"ס ז"ל דף כ"א ע"ב וע"ש הערה ל': (לה) הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו. מגילה סס: (לו) הוא משה ואהרן. נמללל סס מונא הוא אהרן ומשה (שמות ו' כ"ז), וכן נמללל כ"י הוא ג"כ כמו שהניח המסרל ע"ס בהפכה ס':

י"ז י"ד) היא באמונתו מתחלתו ועד סופו, כשם שבקטנותו הקטין עצמו (ל') אצל מי שהוא גדול ממנו ללמוד תורה, כך במלכותו הקטין עצמו אצל מי שהוא גדול ממנו ללמוד תורה: (ח) אסתר ר' שמואל חמשה צדיקים כתיב בהן הוא, ואלה הן: אברם הוא אברהם (דפ"ח א' כ"ז), הוא משה ואהרן (שמות ו' כ"ז), הוא אהרן ומשה (סס כס כ"ו), (לט) הוא יהזקיהו סתם (מי) [את מוצא מימי] גיחון העליון (דפ"ג כ"ז ל'), הוא עזרא עלה מבלל (עזרא ז' ו'), וחמשה רשעים כתיב בהם הוא, ואלו הן: נמרוד הוא היה גבור ציד (נלשית"י ט'), הוא עשו אבי אדום (סס ל"ו נ"ב), הוא דתן ואבירם (נמדנר כ"ו כ'), הוא המלך אחז (דפ"ג ח' כ"ג), הוא אחשורוש: (פ) ד"א הוא אהשורוש. שביטוי היו ישראל דומין ליונה שהיא עומדת על פי השוכך, ולא היתה יכולה להכנס, מפני שהיה נחש מכפנים, ולא היתה יכולה לצאת מפני שהיה הנץ עומד מבחוץ, כך היו ישראל אומרים אם אנו בורחין למדינות רחוקות, כבר כתב המן הרשע לארבע רוחות העולם, להשמיד להרוג ולאבד, ואם אנו יושבין בשושן הבירה, כבר אנו בסורין בידו, ואותה שעה נתקיים והיו ח"ך תלואים לך כנגד (דנניס כ"ח ס"ו): (מ) ד"א הוא אהשורוש הוא רישחון דכל יהודאי: המלך. (נ) אסתר רבא שמלך מעצמו. אמרי לה לשבת ואמרי לה לגנאי, אמרי לה לשבת, דלא הוה איבא [אינש] דנפיש מיניה. ואמרי לה לגנאי, מהו דלא הוה חזי כמזנא יתירא הוא דיהיב וקם: (נג) מהודו ועד כוש. רב ושמואל, חד אמר הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם, וחד אמר הודו וכוש בהדי הדדי קיימן, וכשם שמלך על הודו וכוש, כאלו מלך על כל העולם כולו, כיוצא בדבר אתה אומר, כי הוא רודה בכל עבר הנחר מתפסה ועד עזה (מ"ח כ"י ד') רב ושמואל, חד אמר תפסה בסוף העולם, ועזה בסוף העולם. וחד אמר תפסה ועזה גבי הדדי הוו קיימן, וכשם שמלך על תפסה ועזה כאלו מלך על כל העולם כולו: שבע ועשרים ומאה מדינה. (מז) אמר רב חסדא בתחלה מלך על שבע, ולבסוף מלך על עשרים, ולבסוף מלך על מאה, אלא מעתה הא דכתיב ושני היו עמרים שבע ושלושים ומאת שנה (שמות ו' כ') (מח) הכי נמי, שאני הבא דקרא יתירה היא, מכדי כתיב מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה למה לי, שמע מינה

הערות ותקונים

(לז) אלל מי שהוא גדול מננו ללמוד תורה. נגמלא הגירסא אלל מי שגדול מננו בחזרה, וכן הגירסא אלל מי שגדול מננו בחכמה, ובגמרא כ"י הגירסא כמו שהביא המסדר ע"ש הערה ע': (לח) א"כ שמואל חמשה צדיקים כתיב בהם הוא. מדרש פנים אחרים נוסח ז', ונסה ג"כ צ"ל פ"ז אות ג' ש"ס מנזור ק"ה אות ז', אסתר רבא פ"ה אות ז', ומנחם זילקוט נח רמז ס"ג, וילקוט תהלים רמז תתקפ"ג, ואסתר רמז אלף ת"ה כ"ח צ"ל, וכן מונח דהגנוס ש"ג, ושם בכל המקומות ליתא שם המנחם: (לט) הוא חזקיהו סתם ויי גיחון תקנה סתם את מולא ימימי גיחון, וגם נמדרש ש"ס מונח הכתוב בטעות, ועיין לקח טוב נלשית"י הערה י"ב: (מ) ד"א הוא אהשורוש שבימי היו יסדלל דומין ליונה: מדרש פנים אחרים נוסח ז', ומנחם זילקוט רמז אלף ת"ה, ונכנס בגיחון "מדרש" והוא נמדרש פנים אחרים: (מא) ד"א הוא רישחון דכל יהודאי. מדרש פנים אחרים סס: (מב) אמר רבא שמוך ומנחמו. ונילה י"ח ע"ה, ושם הגירסא אמר רב, ובגמרא כ"י ג"כ הגירסא אמר רבא, עיין ד"ס דף כ"ז ע"ה, וגם נמדרש פנים אחרים נוסח א' הגירסא ג"כ אמר רבא: (נג) מהודו ועד כוש רב ושמואל. ונילה סס ובמקום לפנינו כאלו מלך על כל העולם כלה הב"ה נגמלא כך מלך מוסף העולם עד סופו. ונכ"י אספאלר כך מלך על כל העולם כלו: (מד) אמר רב הקדל. ונילה סס, ומדרש פנים אחרים נוסח א': (מז) הכי נמי. נגמלא הגירסא מלי דרשק

לדרשא: (מ) תנו רבנן שלשה מלכו בכיפה, ואלו הן, אחאב ונבוכדנצר ואהשוורוש, אהשוורוש הא דאמר, אחאב כתיב חי ה' (אלהים) [אלהיך] אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (י"א י"ח י"), ואי לאו דהוה מליך עליהו, מי הוה מצי משבוע להו. נבוכדנצר, דכתיב והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אותו את נבוכד נצר וגו' (י"מ" כ"ז ח'), ותו לא איכא, והא איכא שלמה, שלמה לא סליק מלכותיה (נו) דבא אשמדאי וטרדיה, הניחא למען דאמר מלך והדיוט, אלא למאן דאמר מלך והדיוט ומלך, מאי איכא למימר, שאני שלמה מלתא יתירתא הוויא ביה, שמלך על העליונים ועל התחתונים, שנאמר וישב שלמה על כסא ה' (דס"א כ"ט כ"ג), והאיכא סנחריב, דכתיב ומי בכל אלהי הארצות [האלה] אשר הצילו את ארצם מידי (ישעי' ל"ו כ"ו), [הא] הוי ירושלים דלא הוה מליך עלה (מ), דכתיב כי יציל ה' את ירושלים מידי (י"ז י"ח ל"ה), והא איכא דדיוש, דכתיב (ודריוש) [בארין דריוש] מלכא (שלח) [כתב] לכל עממא [אמיא] ולישניא די דרין בכל ארעא (דניאל ו' כ'), הוויא שבע דלא הוה מליך עליהו, דכתיב שפר קדם דריוש והקים על מלכותא לאחשרפניא מאה ועשרין (סס סס ז'). והא איכא כורש, דכתיב כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים (עזרא ו' ז'), התם אשתבחוי הוא דקא משתבחוי [בנפשיה]: (מח) ויש אומרים אהשוורוש לא מלך אלא על שבע ועשרים ומאה מדינה בלבד, אמר הקב"ה אהשוורוש עתיד לקחת אסתר אשליטנו על שבע ועשרים ומאה מדינה, (מט) בזכות אסתר שהיא מבנות [בנותיה] שרה, שחיתה מאה ועשרים ושבע שנים. (נ) ר' עקיבא היה יושב ודורש בצבור והצבור מתנמנם, בקש לעוררן, אמר בזכות שרה שחיתה מאה ועשרים ושבע שנים, תבוא אסתר ותמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה:

[ב] בימים ההם כשבת המלך אהשוורוש. (א) זה שאמר הכתוב והוא מהשנא עדניא וומניא מהעדה מלכין ומהקים מלכין וגו' (דניאל ז' א'), מתחלת ברייתו של עולם היו הבכורות [מקריבין, והן היו] נוטלין את הגדולה, וכן את מוצא כשהרג קין להבל, לא נבנה העולם מהם, וניתנה הגדולה לשת, ונתנה שת לאנוש, ואנוש לקינן עד נח, ונח נתנה לשם, (ג) ולשם היו חמשה בניו, ולא נתן הגדולה אלא לארפכשד, צפה שעתיד אברהם לעמוד ממנו, ואברהם נתן ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב ליהודה, ויהודה לפרץ, עד שהגיעה לצדקיהו, כיון

הערות ותקונים

זיה: (מה) ח"ר ג' ונלכו בכיפה. ענינה סס: (מו) דנא אשמדאי וטרדיה. זה ליחא צנמלא, ורש"י פירש סס לא סליק מלכותיה לא השלים מלכותו שהרי נערד: (מז) דכתיב כי יציל. הלאה מהכחוש ליחא צנמלא, וסס הגימטריא הא איכא ירושלים דלא כפשה: (מח) ויש אומרים. מונע מן מדרש פנים אחרים, וסס מונע צמס ל' יהודה: (מט) בזכות אסתר שהיא מנכות סרה. וכן בתכונם רלשון ללסטר צהחמחמו ועמיד הוא למיסך ית אסתר רהיא מנכות סרה דחית מלאה ועשרין וסבע שנין, וכן צמדס ציר פכ"ח אות ב', ואסתר רנה פ"א אות ח', מה זכתה אסתר למלוך על קכ"ז מדינות, אלא תבא אסתר צמה של סרה כו': (ז) ר' עקיבא היה דורס. ציר סס ואסתר רנה סס, וליחא צפניס אחרים, ואולי משנע והיה גיכ לפני העסקר: (א) זשי"ה והוא מהשנא. מדרש פנים אחרים נוסח ז', ומונח צילקוט אסתר ונרסס בלדו, אבא גריון' נעשות וז"ל, "מדרש" והוא המאמר צמדס פנים אחרים וליחא צבאא גריון: (ג) ולשם היה חמשה צנים. צמדס פנים אחרים וסס היה לו שני צנים; צילקוט הגימטריא שמונה צנים, ואין כפק שהיה כחזו ה ונעשים ה נעשות והמדפיסים לנינו שמונה, ונלמח

שגלה צדקיהו, נטל נבוכדנצר המלכות ממנו, אשר הקביה כל ימים שהיתה המלכות ביד בנוו הייתי מוגלג עמה, זה פורע לזה וזה פורע לזה, עכשו תחזור המלכות לבית אביה לעולם, שהוא בכורו של שם, ובשביל ישראל, (ג) ניתנה לארפכשד שהוא מבני בניו, עכשו בשמטאו תחזור לעולם, לכך נאמר כשבת המלך אחשורוש וגו'. ואין שושן אלא עילם, כדא ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה (דניאל ח' ז'): על כסא מלכותו. (ד) מצינו כל מי שהזכיר לו הכתוב כסא מלכות, מלך על כל העולם כולו, בשלמה הוא אומר ויבחר בשלמה בני לשבת על כסא מלכות ה' (דניאל י"א ה'), ומלך על כל העולם כולו, דכתיב וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה וגו' (דניאל ט' כ"ג). בנבוכד נצר נאמר הנהת מן (כרסי) [כרסא] מלכותיה (דניאל ח' כ'), ומלך על כל העולם כולו, דכתיב ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנצר מלך בבל עבדי (דניאל ט' כ"ג). באחשורוש נאמר כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו, ומלך על כל העולם כולו, דכתיב וישם המלך אחשורוש מם על וגו' (אסתר א' א'). במלכות יון הוא אומר, (י"א) והכרתי כסא מלכות עילם, ומלכה על כל העולם כולו, דכתיב ומלכו תליתאה אחרי די נחשא די תשלום בבל ארעא (דניאל ז' ל"ג): דיא על כסא מלכותו. (י"ב) אמרו חכמים כשהגלה נבוכד נצר את ישראל נטל פרעה נכה את הכסא שעשה שלמה וביקש לישב עליו, והכהו הארי על ירכו ושברו, (י"ג) לכך נקרא פרעה נכה, ואף נבוכדנצר ביקש לישב עליו (י"ד) לדון את צדקיהו ברבלה עד שנתקיים ואויבינו פלילים (י"ה) וכשההריב נבוכדנצר את ארץ מצרים מצא הכסא שם נטלו והביאו לבלל, וביקש לישב עליו, והקישו הארי ונפל ממנו, שנאמר איך נפלת משמים הילל בן שהר נגדעת לארץ הולש על גוים (ישעי' י"ד י"ג), וכשמלך דרווש והחריב את בבל נטל הכסא (למדוי), והווליבו לעילם אשר במדין ולא יכול אדם לישב עליו. וכשעמד אחשורוש בן דרווש שלח והביא חכמים מכל המקומות לעשות לו כאותו הכסא ולא יכלו ועשה לו לשמו כסא אחר, לכך נאמר כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו: (ט) דיא על כסא מלכותו זה כסא שלמה בן דוד שישב עליו ודן את ישראל, כענין שנאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך תחת דוד אביו ויצלח וישמעו אליו כל ישראל (ד"ה כ"ט כ"ג), בא שישך מלך מצרים ונטל מירושלים והביאו למצרים, בא מלך כוש ונטלו ממצרים וחזר והביאו לירושלים, עלה נבוכד נצר ונטלו מירושלים והביאו לבלל

הערות ותקונים

ונחמה היה לו חמשה בניס (בראשית י' כ"ג): (ג) ניתנה לארפכשד שהוא מבני בניו, וכן הניח הילקוט, ובפנים אחרים נטלה מלכות מארפכשד: (ד) מצינו כל מי שהזכיר לו הכתוב כסא מלכות. לא מלאתי המקור: (ה) והכרתי כסא מלכות עינים. חין זה לשון הכתוב: (ו) אמרו חכמים מוצא צמדת אצל גריון אשר הולאתי לאור, וצמדת דמות כסא של שלמה המוצא נכ' כלבו סי' ק"ט, ונדפס צניח המדרש סי', וכן מוצא צמדת אסתר וצמדת סני, וילקוט רמז תתקמ"ו בשם מדרש, והוא צמדת פנים אחרים נכסא ז' דף כ"ט ע"א. ומן וי"א פרעה נכה הוא מן מדרש אצל גריון, ועיין צמדת פנים אחרים בהערה כ"ד והוספות שניות הן: (ז) לכך נקרא פרעה ככה. הוא צמ"צ כ"ג ל"ג, וצמדת אצל גריון נוסף ומתרגמין פרעה הנירל, וכ"ה צמדת לפניו צמ"צ ס: (ח) לדון את צדקיהו צנבלה. כ"ה לנכון צמדת אצל גריון, חלום צמדת כסא של שלמה צמדה ולדון את צדקיהו צנבלה, נשמטה חות ר', ולעיר הזאת הוצא לדיקהו מלך יהודה מלח קיל הספרים אשר חפשוהו בערכות יריחו (ת"כ כ"ה ו', ירמ' ל"ט ה'), וכן צמדת הניח וכשהגלוהו. נבוכדנצר למה לישב עליו ולדון את צדקיהו צנבלה, וכן צמ"ס ואיימו יחזן לרבלה די צמדת חמת: (ט) ד"ח על

ישיב עליו שבעים שנה שהיה הבית הרב, באה מלכות מדי וישבה עליו שתיים וחמשים שנה, באה מלכות יון ונמלתו וכשבקשה לישב עליו נשברה רגל אחת מרגליו של כסא, ולא ישבה עליו, (ס) ושלחה והביאה אומנין מאלכסנדריא ולא יכלו לתקנה, ונשארה שבורה ומונחת עד עכשיו, וכשיגיע הקץ יבוא משיח בן דוד ויתקנה וישב עליו, ואין מלכות פוסקת לעולם ולעולמי עולמים, שנאמר והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת (טע"י פ"ז ה'):

[ג] **בשנת** שלוש למלכו. (סא) כתיב בימים ההם כשבת המלך אחשורוש, וכתיב בשנת שלש למלכו, אמר רבא מאי כשבת, כשנתישבה דעתו, אמר אחשורוש בלשצר (סב) מנה ומעה, אנה מנינא ולא מעינא, מאי היא, דכתיב כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם (ימ"י כ"ט י'), מאי לבבל, למלכות בבל, דל ארבעין וחמש שנין לנבוכדנצר, עשרים ותלת דאויל מרודך, תרתי דידיה, הא שבעין, מיד אפיק מני דבי מקדשא ואשתמש בהו, זמנא לן דנבוכדנצר ארבעין וחמש מלך, דאמר מר גלו בשבע, גלו בשמונה, גלו בשמונה עשרה, גלו בתשע עשרה, גלו בשבע, לכיבוש יהויקים שהן שמונה למלכות נבוכדנצר, גלו בשמונה עשרה לכיבוש יהויקים שהן תשע עשרה למלכות נבוכדנצר, דאמר מר בשנה ראשונה כבש ניונה, שנייה עלה וכבש יהויקים, וכתיב ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין (סג) [מלך יהודה בשנים עשר חודש בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כלא (מ"ג כ"ה כ"ז) תמני ותלתין ושבע הרי ארבעין וחמש דנבוכדנצר ועשרין ותלת דאויל מרודך גמרא, תרתי דידיה הא שבעין, כיון דחזא דמליא שבעין ולא איפרוק אמר מידלא איפרוק, השתא תו לא מיפרקי אפיק איתי מאני דבית המקדש אשתמש בהו, והיינו דקא אמר ליה דניאל ועל מרי שמיא התרוםסמה זלמניא די (בביתיה) [ביתיה] היתיו קדמך (דניאל ה' כ"ג) וכתיב ביה בליליא קטיל בלשצר (מלכא כשדיא), ודריוש מדא קביל מלכותא (סס סס ל' וס ו' א') [אמר איהו מיטעי מעין] אנה מנינא ולא מעינא, מי כתיב למלכות בבל לבבל כתיב, [מאי לבבל] לגלות בבל, כמה פישא תמני דל חדא דבלשצר [תרתי] דריוש ותלת דכורש, תרתי דידיה הא שבעין, כיון דחזא דמלאי שבעין ולא איפרוק, אמר השתא ודאי תו לא מיפרקי, אפיק איתי מאני בית מקדשא וקא משתמש בהו, ובא שטן וריקד ביניהן והרג את ושתי, והא שפיר מנה; איהו נמי מטעא מעי דאיבעי ליה מימנא מתרבות ירושלים, סוף סוף כמא פישא חד סרי, איהו כמה מלך ארביסר בארביסר דידיה איבעי ליה לאיבנווי בית המקדש, אלמא כתיב בארין במילת עבדת בית אלהא די בירושלים (עזרא ד' כ"ג), והות במלה עד שנת תרתין

הערות ותקונים

על כסא מלכותו זה כסא שלמה, לא מלמתי המקור לנוסח זה: (ס) ושלמה והניחא אומנין מאלכסנדריא ולא יכלו לתקנה והשארה שבורה ומונחת עד עכשיו. נמדרש אצל גכין (דף ד' ע"ג) מונח זה אצל השכרות, ניקם לישב עליו ולא יכול שלם והניחא אומנין מנור ומאלכסנדריא ולא עשו כמותו ועשה כסא וישב עליו ושלם שנים עסקו בו, וע"ש בהערה ק"ח וק"ט, ונמדרש מנחת אסתר הכדפס נקוטשטיינא רע"ט, וכדפס שנית בלגדת הגדות, מונח אצל נבוכדנצר ולא הי יכול לישב עליו וכשנראה כך שלח לאלכסנדריא שלו והניחו לו חכמים ועשו לו כסא כפי שכלו, אצל לא כמו כסא שלמה מפני שנגעשה צדוק הקודש; (סא) כתיב נימים ההם. מנילה י"א ע"ג ציטויים קטיים ע"ט, ועיין ד"ק (כ"ג ע"א): (סב) מנה ומעה אצל מנינא. נמדרש חשב ועשה אצל חשינא (סג) מלך יהודה. הוספתי כמו שהוא בנמרח סס, וכן הוא ג"כ בכ"י אקספארד ונמרח סס נעשות נעשים

למלכות דריוש, אמר רבא שנים מקוטעות הוא, תניא נמי הכי עוד שנה אחרת
 היתה לבבל ועמד דריוש והשליטה. אמר רבא ואף דניאל טעו בהאי חושבנא
 דכתיב בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים (דניאל ט' ז'), מדקאמר
 בינותי סבלל דטעו, מכל מקום קשו קראו אהדדי כתיב כי לפי מלאת לבבל
 (ינני ט"ז י'), וכתיב למלאה לתרבות ירושלים (דניאל ט' ז'), אמר (ר' אבא) [רבא]
 לפקודה בעלמא ולא לגאולה, היינו דכתיב בשנת אחת לכורש מלכות פרס לכלות
 דבר ה' ספי ירמיהו (עזרא ה' א'), וכתיב כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות
 הארץ נתן לי ה' [וגו'] מי בכס מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל (דניאל ט"ז כ"ג). דרש
 רב נחמן בר רב הסדא מאי דכתיב כה אמר ה' למשיחו לכורש (ישעי"ה י"ג א'),
 וכי כורש משיח היה, אלא אמר [לו] הקביה למשיח קובל אנכי לך על כורש
 אני אמרת' הוא יבנה ביתי ויקבץ גלותי, והוא אומר מי בכס מכל עמו יהי ה'
 אלהיו עמו ויעל: ד"א בשנת שלוש. (סג) למה עשה משה אחר שלש שנים
 למלכו, יש אומרים עמדו עליו אפרכאות והלך לכבוש אותה, וכיון שבא עשה
 משה, ויש אומרים יום גינוסאי שלו היה ושלה וקרא לכל שרי המדינות לבוא
 לעשות לפניו שמחה, באו לפניו ממאה ועשרים ושבע מדינה, גדולים בני מלכים
 כולם עטופים (ס"ג) אצטלאות של מלכים, ועשה להן משתה: (סג) היל פרס
 ומדי הפרתמים ושרי המדינות לפניו. וכתיב למלכי מדי ופרס (אסתר י' ז').
 (ס"ג) אמר רב הסדא איתננוי אהנו בהדי הדדי, אי מינן מלכי, מינייכו הפרכי,
 אי מינייכו מלכי, מינן הפרכי:

[ד] בהראותו את עושר כבוד מלכותו. (סג) את עשרו אין כתיב כאן, אלא עושר,
 מלמד כשראו ישראל כלי בית המקדש לא היו רוצין ליסב לפניו,
 אמרו לו אין היהודים רוצין להסב לפניך בשביל שהן רואין כלי בית המקדש,
 מיד צוה ועשה להן מסיבה לעצמן, כדי שלא יהיו ישראל כצירוק, לכך נאמר
 בהראותו את עושר: (סג) ואת יקר תפארת גדולתו. אמר ר' יוסי בר חנינא מלמד
 שלבש בגדי כהונה וישב, כתיב הכא ואת יקר תפארת גדולתו, וכתיב התם ועשית
 בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולהפארת (שמות כ"ח ז'): ימים רבים שמונים
 ומאת יום. (סג) עשה סעודה ששה חדשים כנגד ששה דברים, בראשון הראה
 להם עשרו, בשני הראה להם שלוחין הבאים לו מכל המלכים, בשלישי הראה

הערות ותקונים

בעשרים ומנחה למדש, ל"ל כמו שהיא צקדא בעשרים ושבעה למדש: (סג) למה עשה משתה יש
 אומרים כ"ו. ונדש אצל גריון ומדש פנים אמרים נוסח ז', ומנחא גילקוט אסתר, ומסר גריון
 "מדש"י, והילקוט הניח כלשון מדש פנים אמרים, וכן נמלא בהגווס לטון לאסתר ומעיל ע"ה
 ענין משקיל אית דאמרינן דמרדין עלוי אפרכיא ואזל ובכשטון ובתר דלכשטון אחא וענין משקיל,
 ואית דאמרי יומא דלידא הוה וסדר אגרתא לכולהון מדינחא למיחי למענד קרעוי מדותא:
 (סד) אגטלאות של מלכים. ל"ל של מילת. ועיין מדש אצל גריון בהערה ק"ז: (סג) חיל פרס.
 מגילה י"ג ע"א: (סג) אמר רב תסקדא. נגמרא הניסא אמר רבא, וגם הילקוט אסתר רמז אלף
 מ"ז הניח אמר הגמרא וגורם אמר רב תסקדא, וכן נגמרא כ"י הניסא אמר רב תסקדא, עיין ד"ס
 כ"ד ע"א ובהערה נ': (קז) את עשרו אין כתיב כאן. מדש פנים אמרים נוסח ז', והגמ' כ"ב
 בהגווס שני, וכן מובא גילקוט, ומנח ע"ן מדש פנים אמרים, עיין מדש אצל גריון בהערה ק"ח:
 (סג) ואת יקר א"ר יוסי בר חנינא. מגילה י"ג ע"א: (סג) עשה סעודה ששה חדשים כנגד ששה
 דברים. לא נמלחמי הנקור, ובא"י ונמדש פ"א ששה חסבנות היה נראה להם בכל יום, ופי'
 חסבניות אולר של חפנים, עיין א"י הערה ק"ה, וכן נח"ש סיחא ז"י גמא הוה ומזה לטון בכל
 יומא, ונמדש אסתר פ"ב בהלואה ששה ניסין היה פותח ומראה לטון בכל יום, ל"ל ששה גיסיק,
 פ"ה

להם המנהות שבאות לו מכל מלכותו, בהביעי הראה להם יקרו אלו כתבי החכמה שאצלו. ואמרי לה ספר תורה הוציא להם, דכתיב יקרה היא מפנינים (משלי ג' ט"ו), בהמשיי הראה להם תפארתו וכלי זהב, דקבוע בהו אננים טובות ומרגליות, בששי הראה להם גדולתו ארנונות הבאות לו מכל המקומות, דכתיב ויגדל האיש [וגו'] ויהי לו מקנה צאן (נלכס כ"ו י"ג י"ד), וכתיב תפארת גדולתו, לגיורה שוה:

[ה] **ובמלואת** הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים. (ע) רב ושמואל חד אמר פקה היה, וחד אמר טפש היה, למאן דאמר פקה היה, שפיר עבד דקריב רחיקא ברישא, (עא) בני מאתיה מיכף כיופי ליה כל אימת דבעי מפיס להו. ומאן דאמר טפש היה לבני מאתיה בעי ליה קרובי בה ברישא, דאי מריד חד מינהון קיימי בהדיה. (עב) שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה שונאיהן של ישראל שבאותו הדור נתחייבו כלליה, אמר להם אמרו אתם, אמרו לו מפני שנהנו מסעודת אחשורוש, דכתיב עשה המלך לכל העם, ואין עם אלא ישראל, שנאמר עם זו יצרתי לי (ישעי' מ"ג כ"ה), אמר להם אם כן שבשושן יהרגו שבכל העולם כולו אל יהרגו, אמרו לו אמור לנו אתה, אמר להם מפני שהשתחוו לצלם, אמרו לו יגמר מכם וכו' משוא פנים יש בדבר, אמר להם הם לא עשו אלא לפנים, אף הקביה לא עשה עמהם אלא לפנים, שנאמר כי לא ענה מלכו ויגה בני איש (איכה ג' ל"ג): (עג) בחצר גנת ביתן המלך. רב ושמואל, חד אמר הראוי להצר לחצר, והראוי לגנה לגנה, והראוי לביתן לביתן. וחד אמר הושבין בחצר ולא החזקתן, הושבין בגנה ולא החזקתן עד שהכניסן לביתן, במתניתא תאנא הושבין בחצר ופתח להן שני פתחים, אחד לגנה ואחד לביתן: (עד) ד"א בחצר גינת. הושבין בגנה והיו האילנות מקיפין עליהן מכאן ומכאן:

[ו] **חור** (עד) רב אמר חורי חורי. ושמואל אמר מילת לבנה הציע להן: כרפס. אמר ר' יוסי בר חנינא כרים של פסים. (עז) [ושמואל אמר חור כרפס חיי"ת גדולה רמו יש בה מלמד כשראה הקביה ישראל מסובין בסעודתו של אחשורוש חתר להן חור אחד מנהנס, ובקש לשרפן ולקעקע ביצתן, לולי רחמי הרבים היו נשרפין לשעה קלה לפיכך חור והביא עליהן אותה צרה כדי שיחזרו בתשובה]: מטות זהב וכסף. ר' יהודה אומר הראוי לזהב לזהב והראוי לכסף לכסף. אמר לו ר' נחמיה אם כן קנאה אתה מטיל בסעודה, אלא הן של כסף ורגליהן של זהב. (עח) ר' תחנא אומר בוא וראה עשרו של אחשורוש, שהיה עשיר מכל מלכי סדי, ועליו הכתוב אומר והרביעי יעשיר עושר גדול (דניאל י"א י"ג), ומה היה עשרו של

הערות ותקונים

פ"י חולרות: (ע) רב ושמואל. מגילה י"ב ע"א ועש"א אחת טיטויים: (עא) בני מאתיה מיכף כיופי ליה. כן גורס ה"ח נזמרח שם כמו שהוא לפנינו ע"ט, וכן הוא בזמנא כ"י עיין ד"ס דף כ"ד ע"ב וזה עברה ק': (עב) שאלו תלמידיו. גמרא שם ונכ"י אקספארד הגי' שאלו תלמידיו של רשב"י את רשב"י: (עג) נחל גינת. גמרא שם: (עד) ד"א נחל גינת הוסיפן נביה והיו האילנות מקיפין עליהן מכאן ומכאן. כונע ון גמרא פנים אחים נוסח ז', הציאן לחלל גינת צינן והיתה נטועה אילנות כ"ו והאילנות מלינות עליהם, וכן באב"ב, ומזה נחמנו ראשון ונחמ"ט, ועיין באב"ב הערה קמ"ז: (עד) רב אמר חורי חורי. מגילה י"ב ע"א (עד) ושמואל אמר. הוספתי עפי"י כ"י אקספארד: (עה) ר' תחנא אומר צא וראה. פד"ח פמ"ט, ולפנינו הלינו ר' תחנא נמוקס ר' תחנא; וראיתי בספ"ד הצי"א, ר' תחנא פד"ח ס"ה"ה יש לחקן פמ"ט; ולזה כוון ג"כ הרד"ל צמנא לפד"ח שהצי"א ר' תחנא שם זה לא תנא לא בתנאים ולא צמנוראים כלל וקרוב לומר שטיס הוא וז"ל ר' תחנא

אחשוורוש, שהעמיד מטות זהב וכסף ברחוב העיר, להודיע לכל את עשרו, שנאמר: מטות זהב וכסף, וכל רצפת פלמין שלו אבנים טובות וברגליות, שנאמר על רצפת בהט ושש ודר וסהרה: (טו) בהט. אמר ר' יוסי בר הנינא (טז) אבנים הסתחוטטות על בעליהן, וכן הוא אומר אבני נזר מתנוססות על אדמתו (זכריה ט' ט"ז): (עמ) ודר. רב אמר דרי דרי, ושמואל אמר אבן טובה יש בכרכי הים ודורה שמה, הישיבה בסעודה והיא מאירה להן [כצהרים]: ודר וסחרת. דבי ר' ישמעאל תנא שקרא דרור לכל בעלי סחורה:

[ו] והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים. (עט) משונים מיבעיא ליה, אמר רבא יצתה בת קול ואמרה להן (ז) אהרים כלי מפני כלי, ואתם שונים בהן: (פ) דיא וכלים מכלים שונים. מי שהיה שותה בכוס לא היה שונה ושותה בו, אלא היו סכניסין אלו ומוציאין אלו, שהיו הרבה כוסות משונים אלו כאלו, שנאמר וכלים מכלים שונים: (פג) דיא שונים. היו כלי המלכות רואין את כלי בית המקדש ומשתנים (פד) ונעשים כעופרת: ויין מלכות רב כיד המלך. (פז) אמר רב מלמד שכל אחד ואחד השקהו יין שהוא גדול ממנו [בשנים]. (פה) כיצד מי שהיה בן ארבעים שנה היו משקין אותו [יין] בן חמשים שנה, לכך נאמר רב שהיה היין גדול משותיו:

[ח] והשתיה ברת. (סו) אמר ר' חנא משום ר' מאיר ברת של תורה, מה דת של תורה אכילה מרובה משתיה, אף סעודת אחשוורוש אכילה מרובה משתיה: אין אונס. (סז) אמר רבא מלמד שכל אחד ואחד השקהו יין

הערות ותקונים

או ר' תיבאל: (עו) נהט ח"ר יוסי בר תיבאל. מגילה טז, ובגמרא הניחא ח"ר חסי ונכ"י מנמרח מגילה הוא כמו לפנינו, ועיין ד"ס כ"ה ע"ג ובהערה ה': (עז) אבנים המתחוטטות על צבלי-סך- עיין ערוך השלם ערך טט מה שהביא הערוך בשם הרי"ב וה"א שהעיר רבנן הנלמן מוהר"ח ד"ר קאהוט ז"ל: (עח) ודר רב אמר. גמרא טז: (עט) משונים מיבעיא ליה. גמרא טז: (פ) אהרים כלו עפני כלי. בגמרא הניקטא דאשכזים כלה, ופירש"י כלומר צלשנר ומיורחה, ועיין ד"ס כ"ה ע"ג ובהערה ט' ונכ"י אקספארד נוסף כלומר צלשנר לא מה צלח עמו חלל על שנתחנש בכלי בית המקדש ולתת משחמטין כהן פעם שנייה: (פא) ד"א וכלים מכלים שונים מי שהיה שותה בכוס כו'. מדרש פנים אהרים נוסף ז' (דף ל' ע"א), וכן צמדרש חזק מכלים שונים מי שהיה שותה בכוס בילקוט אסתר טז, ומוכח במנחת הלוי דף ל"ג ע"ב בשם הילקוט, ומיזו כיצד בתי"ש ודעות שמי כבסא לא הוה תני ושתי וכו' כו': (פב) ד"א היו כלי המלכות, פנים אהרים טז, וכן צמדרש חזק גריון, ומוכח בילקוט אסתר טז, ובעל הילקוט הוסיף 'משונים מיבעיא ליה' והוא מנמרח מגילה טז, גם אמר הסיום מהמאמר שלפנינו הניח הילקוט רבא אמר יצתה בת קול כו', הוא מנמרח טז, ולאחר כך הניח והשקות בכלי זהב מי שהיה שותה בכוס כו', הוא מן מדרש חזק גריון: (פג) ונעשים כעופרת. נשמע צמדרש פנים אהרים, ומגלה חזק גריון, וכ"כ צמדרש אסתר, וכן צמדרש פ"י והניח כלי בית המקדש וכלי ביתו היו מנמרחים ונעשים כעופרת, ומזה נובע דברי המנמוס חתן הוה מחלפין דמותהון הי כאדר ומן קדם מני בית מקדשא אשתחלו, וכן בתי"ש כד הוון משקין למאני דבית מקדשא ומזינו בהון הינון חומא עלתא הוה משתני זיוהון: (פד) אמר רבא גמרא מגילה טז: (פה) כילד מי שהיה בן ארבעים. הוא מן מדרש פנים אהרים, והילקוט טז שהביא ויין מלכות רב כיד המלך אמר רב מלמד שכל אחד השקהו יין שגדול ממנו בשנים. זה הוא מנמרח מגילה י"ב ע"ג, ולאחר זה הביא חס היה חרם [גדול] חומרים לו בן כמה שנים את, חומר לבס בן ארבעים שנה היה משקה אותו יין בן חמשים שנה, לכך נאמר רב כיד המלך, הוה מנמדרש פנים אהרים, ומזה נובע דברי התי"ש הוה משחיל ליה לנגרל צר כמה שנין אצת והוא אמר ליה צר ארבעין שנין והוה משקי ליה חמרל צר ארבעין שנין ודכותיה לכל נגרל ונגרל, ומטוב כן כתיב ויין מלכות רב כיד המלך, ויש לתקון, והוה משקי ליה חמרל צר חמשין שנין: (פו) אמר ר' חנא. גמרא טז ושם הגי' ח"ר חנן ונכ"י אקספארד הגי' ח"ר חני משום ר' מאיר: (פז) אמר רבא

ממדינתו: ד"א אין אונס. (פח) אמר ר' לוי (פט) כך היה מנהג פרססים היה להם כוס גדול (ג) מחזיק חמשה הינין יין ושמו פיתקא, והיו משקין בו לכל אחד ואחד, אפילו הוא מת [אפילו הוא משתגע] היה שותה אותו, והיו מעשרין מלכי פרס את שר המשקים, שהיו המסובין (רומיים) [רומיים] ונותנין לו כמה דינרי זהב כדי שלא ישקה אותו, אבל אחשוורוש כשעשה משהה שלו, לא הכניס אותו הכוס לסעודתו, אלא אמר מי שהוא מבקש לשתות ישתה, ומי שאינו מבקש לשתות לא ישתה, לכך נאמר אין אונס: לעשות כרצון איש ואיש. (נז) אמר ר' אבא לעשות כרצון סררכי והמן, מרדכי דכתיב איש יהודי, המן דכתיב איש צר ואויב. (נח) ר' אליעזר אומר חצי שנה עשה אחשוורוש סעודות גדולות לכל העמים, שנאמר ימים רבים שמונים ומאת יום, וכל מי שהיה מאכלו בטומאה היה נותן לו מאכלו בטומאה, וכל מי שהיה מאכלו בטהרה היה נותן לו מאכלו בטהרה, שנאמר לעשות כרצון איש ואיש:

[ט] גם ושתי המלכה וגו' בית המלכות. (נד) בית הנשים מיבעיא ליה. (נה) אמר ר' אבא בר כהנא שניהם לעבירה נתכוונו, והיינו דאמרי אינשי (נו) איהו בי קארי ואתתיה בי בוציני: (נז) ד"א למה אמר בית המלכות. אלא מכאן אתה למד שהנשים מבקשות להיות יודעות את הכל, הכניסה אותן למקום שהיה המלך ישן, והיו אומרת להן זו מסיבה של מלך. וכאן הוא אוכל, וכאן הוא יישן: [י] ביום השביעי כטוב לב המלך ביין. (נח) [אמן] עד יום השביעי לא טוב לבו ביין, אמר רבא יום השביעי שבת היה, מלמד שהיתה ושתי הרשעה מביאה בנות ישראל (נט) ומפשטתן ערומות, והיתה עושה בהן מלאכה בשבת, (ק) לפיכך נגזר עליה שתשחט ערומה בשבת, והיינו דכתיב זכר את.

הערות ותקונים

רנא מלמד, נמלא סס, וסס הגירסא אחר ר' אלעזר, ועיין ד"ס כ"ה ע"א בערה ט': (פח) ח"ר כך היה מנהג. מדרש פנים אחרים (ז' ע"א), ומדרש אבא גריון (ו' ע"א) ציטווייס, והילקוט הגי' כלשון מדרש פנים אחרים: (פז) כך היה מנהג. מדרש פנים אחרים כך היה עכסיס, והמקור הגי' מנהג, ונח"ס מטול דכסא דלינש פרסאה. יש לחקן מטול טכסא דלינשי פרסאה: (ג) מחזיק חמשה הינין יין. מדרש פנים אחרים מחזיק שלשים סמיניות, ועיין בנח"ס גריון הערה קס"ג הנחתי ככ"י קאמנריתש מחזיק ארבעה חמשה הינין, ונח"ס דהוה לכיד ארבעה וחמשה המינין. והעיוותי שס שהיא גירסא ישרה, ופי' בל"י מין מדה חלי הדין וע"ס: (ל"א) ושמו פיתקא. הורלח המלה בלבן פרסי היא כוס. עיין אבא גריון הערה קס"ה, והמתורגמן בערך פתקא כחז לא ידעתי מיהו והערך לא הניחו עכ"ל, ורליחי מדרש אסתר ח"ן אונס נפקחא לפוס דתמן שאתן נבסא לפיכך ח"ן אונס נפקחא, יש לחקן נפקחא: (נ"ג) אחר ר' אבא. נמלא מגילת סס, וסס הגירסא אחר רנא? (נ"ד) ר' אליעזר אומר חצי שנה עשה אחשוורוש. פדרי"א פמ"ט: (נ"ד) בית הנשים מיבעיא ליה. מנילה י"ג ע"א: (ל"א) ח"ר אבא זר כהנא. ובגמרא אחר רנא, והילקוט אסתר רנא: חלב מ"ט מנילה הנמלא מנמלא וגורם ניכ א"ר אבא זר כהנא, ועיין ד"ס כ"ה ע"א בערה ל': (ל"ו) איהו זי קלרי ואתתיה זי בוציני. עיין ערוך ערך קר ונכ"י מקספארד מונא זה. צנ"ס זב פפא וכך איתא סס ח"ר פפא היינו דלמרי אינשי, ורליחי גז"ס דף כ"ה ע"ב הערה מ' שהניא סנ"ס זכ"י אחר הגי' ח"ר פפא: (ל"ז) ד"א אלל מכלן אסיה למד. מדרש פנים אחרים נוסח ז' (ל"י ע"א), ומונא צילקוט, ומדברי המדרש הזה נובעים דברי הח"ס והויין משאלין ליה היך דמיר מלכא והווח מחווס להון למי נשי צעין דיעעין כל מיורי והווח אמרה להון מנילא דמלכא. לכא אכיל ולכא שמי ולכא דמיר: (ל"ח) אטו עד יום השניעי לא טוב לבו זיין. מנילה י"ג ע"ב ומגורוס ראשון לאסתר א' י': (ל"ט) ומפשטתן ערומות. בגמרא ומפשטתן ל"ל ומפשטתן, וכ"ה גם בגמרא כ"י עיין ד"ס כ"ה ע"ב הערה ט': (ק) לפיכך נגזר עליה שתשחט ערומה בשבת. זה נשמע בגמרא שהמדינים או המעמיק השמיט מן צננת עד צננת, והנ"ס חיקן כמו שהוא מדרש לפנינו.

ושתו ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה, כאשר עשתה בן נגזר עליה: (ק) [ד"א] כטוב לב המלך ביין, א"ר לוי או"ה אין להם טובה בטוב אין כתיב כאן, אלא כטוב, אבל ישראל מה כתיב בהן, וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב (מ"ח ס' ס"ו), ד"א כטוב לב המלך ביין, כטוב לב שר התורה בינה של תורה: אמר למהומוסן מהומוסן זה מלאך הממונה על הכהומה ועל החסמה. בזה. על הבוה, הרבונה אחריבה. בגתא ואבגתא. א"ר יצחק אמר הקביה מצחק אני עליכם כאבגתיים: מאהורי הקרויוס:]

[יא] להביא את ושתו המלכה לפני המלך בכתר מלכות. ברוך שבחר בישראל. (קא) אמר ר' שמואל בוא וראה כשישראל אוכלין ושותין אוטרין דברי שבת ודברי תורה, ואומות העולם כשהן אוכלין ושותין מוכירין דברי עריות, כיון שנשתכרו התחילו אלו אוטרין הפרסיות נאות ואלו אוטרין המדיות נאות, אהשורוש שהיה טפס אמר להן אין נאה כמות ושתו המלכה, ואל תאמרו בשביל שהיא לובשת בגדי מלכות היא נאה, אלא אין כמותה, אמרו לו אם כן הוא תבוא ערוסה, לכך נאמר בכתר מלכות, בלבוש מלכות אין כתיב כאן, אלא בכתר מלכות בלבד, כיון שנכנסו הסרוסים אצלה אמרו לה כן, אמרה להן אמרו לו שומה, אם ביינך יצא לך, דע שאני ושתו המלכה (קב) בתו של בלשצר, בת בנו של נבוכדנצר, שהיה מתקלם בטלכים, שנאמר והוא במלכים יתקלם (חנקו ח' י'), (קג) ולא היית כדאי לרוץ לפני מרכבתו של אבא, ועכשיר את מבקש להכניסני ערוסה לפני מלכים, אם נכנסתי ואיני נאה יש להם לומר המלך שקר אמר, ואם נמצאתי נאה הם אוטרים טפס זה משתמש בנאה הזאת, והם הורגים אותך ונוטלין אותי: (קד) ר' שמעון אומר כך מנהגן של מלכי מדי כשהיו אוכלין ושותין היו מביאין נשותיהם לגלות בשר ערוה משחקות ומרקדות לפניהן לראות ביופי תארן, וכשנכנס יין בלבו של אהשורוש ביקש לעשות כן בושתו המלכה ובת מלכים היא לא קבלה עליה לעשות כן וצוה המלך והרגוה:

[יב] (קא) ותמאן המלכה ושתו לבוא. מכדי מינה הוה ניהא לה אסאי לא אזלת, אמר ר' יוסי בר הנינא מלמד שפרחה בה צרעת. במתניתא תנא בא גבריאל ועשה לה זנב: (קב) כל כך עשה לה הקביה בעלילותיו, בשביל שלא הניחה לאהשורוש ליתן רשות להבנות בית המקדש, אמרה לו מה שהחריבו אבותי אתה מבקש לבנות, (קג) ועוד כדי שלא להשאיר לנבוכדנצר שם

הערות ותקונים

וכן הוא ג"כ בגמרא כ"י ועיין ד"ס פ"ח הערה קל"ו. (ק) ר"א כטוב לב המלך. הוספתי גמ"י כתי' אקספאלד וזה נוסף שם מן מדרש אגל גריון פ"א דף ז' ע"א וע"ש בהערות שלי ואין להכפיל הדגמים: (קא) א"ר שמואל נוא ורסא. מדרש פנים אחרים (י' ע"ג) ושם ליטא שם האומר, ומוצא זילקוט אסתר רמז אלף מ"ט ד"ה ציוס השעניי כטוב לב המלך זיין, והוא ממדרש פנים אחרים, וכן מוצא צמחיה הלוי דף ל"ט ע"ג צמס זילקוט וע"ש מה שכתב על זה: (קב) נחו של זלסלר. עיין מדרש פנים אחרים נוסח ז' ל' ע"ג והוצא זילקוט אסתר רמז תת"כ: (קג) ולא היית כדאי לרוץ לפני מרכבתו. במדרש פנים אחרים ולא היה זקוקו לרוץ לפני מרכבתו של אבי. וזילקוט הגייסא בקסדור, ועיין בגמל גריון הערה רכ"ח: (קד) ר' שמעון אומר. פדריס פמ"ט: (קא) וממאן המלכה. מכדי מינה הוה ניחא לה. גמרא מגילה י"ב ע"ג, ושם הגייסא מכדי פדילוטא הואי מ"ט לא אחאי: (קב) כל כך עשה לה הקביה. הוא מלאך אחר מן פנים אחרים: (קג) ועוד כדי שלא להשאיר לג"כ שם ושארית. עיין בפנים אחרים שם צמריכות, והמסדר ק"ל גלסו

ושארית: (קט) ויקצוף המלך מאד וחמתו בערה בו. מאי שלחת ליה דהכי קא דלקא ביה, אלא אמר רבא הכי שלחת ליה, אהרואריה דאבא את, אבא קבל אלפא חמרא שתי ולא הוה רווי, וההוא גברא אשתמי ליה בחמריה, מיד וחמתו בערה בו:

[יג] **ויאמר** המלך להכמים. (קט) מאן חכמים, רבנן: יודעי העתים. שוודעין לעבר שנים ולקבוע חדשים: כדת מה לעשות במלכה ושתי. אמר להו דינו הנה לוי, אמרי היכי נייעבד, אי לימא ליה קמלה, למחר (קי) פכא ליה חמרא ומדכר לה ובעי לה מינן, ואילימא ליה שבקה, אמר קא מזולוליתו במלכותא מוטב ליסליק נפשן מניה, אמרו ליה מיום שהרב בית המקדש וגלינו מארצינו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לרון דיני נפשות, אלא זיל גבי בני עמון ומואב, דידעי למידן דאינון יתבין כחמרא אדורדייה, וטעמא אמרו ליה דכתיב שאנן מואב מנעוריו [ושוקט הוא אל שמריו, ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר] (ימ"י נ"ח): לפני כל יודעי דת ודין. (קי"א) דת זו דת המלכות. ודין זה המשפט:

[יד] **והקריבו** אליו כרשנא שתר אדמתא. (קי"ב) אמר ר' לוי כל הפסוק הזה בשביל קרבנות נאמר. כרשנא, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם כלום הקריבו אומות העולם לפניך פרים בני שנה כדרך שהקריבו ישראל לפניך. שתר, כלום הקריבו לפניך תורין ובני יונה כדרך שהקריבו לפניך ישראל. אדמתא, כלום בנו לפניך טובח אדמה, דכתיב טובח אדמה תעשה לי. (שמות כ"ד). תרשיש, כלום שמשו לפניך בבגדי כהונה, [דכתיב בהן] תרשיש שהם יושפה (שמות ל"ג). מרס, כלום מירסו לפניך ברם. מרסנא, כלום מירסו לפניך במנחות. ממוכן, כלום הכינו לפניך שלהן של לחם הפנים:

[טו] **כדת** מה לעשות במלכה ושתי. (קי"ג) התחיל המלך אומר להם מה אתם אומרין שאעשה, ומכולם לא השיב אהו אלא ממוכן:

[טז] **ויאמר** ממוכן. (קי"ד) תאנא ממוכן זה המן, ולמך נקרא שמו ממוכן שמוכן לפורענות. אמר רב כהנא מכאן שהדיוט קופץ בראש: (קי"ה) [ד"א ויאמר ממוכן מה ראה ממוכן לקפוץ על העצה, פליגי בה תרין אמוראין, תר אמר מפני שלא זימנתו לסעודה, וחד אמר מפני שסיירתו על פניו]: (קט"ו) ד"א ממוכן זה דניאל, ולמך נקרא שמו ממוכן, יש אומרים שאמר עליה שם המפורש עד שנעשה בה כוס, שכך כתיב ויאמר מוסכן [מום כן]: (קט"ז) ד"א למך נקרא שמו ממוכן, אלא כשגלו שבט יהודה ובנימין לבבל גלו חנניה מישראל ועזריה עמהן, ונעשו

הערות ותקונים

בלשוננו: (קט) ויקצוף המלך. מנגילה סס: (קט) מאן חכמים. מנגילה סס: (קי) פכא ליה חמרא ומדכר לה. ל"ל פכא, וכן נגמרא כ"י הניכסא פכא, עיין ד"ס דף כ"ו ע"א, ונגמרא פסיק ליה חמרא, והמלות "ומדכר לה" הוסף הנ"ס נגמרא סס, וגם הילקוט הביא המאמר נגמרא והגיה פקע ליה, וגם הוא הביא ומדכר לה, וכ"ה נגמרא כ"י ועיין ד"ס סס ובהערה ט': (קי"א) דת זו המלכות ודין זה המשפט. לא מלאמי המקור: (קי"ב) אמר לוי. נגמרא סס: (קי"ג) ההחיל הנלך אומר. מדרש פנים אחרים: (קי"ד) תאנא ממוכן זה המן. מנגילה סס ונמקום אונר רב כהנא הביא בכ"י חקספארד אי"ר אבא צר כהנא וכן הביא נעם ד"ס שכן הוא בלז"ה כ"י: (קי"ה) ד"א ויאמר ממוכן. הוספתי ע"פ כ"י חקספארד והוא נוסף מן אבא גריון ס"א דף ט' ע"א וע"ש בהערות שלי: (קט"ו) ד"א ממוכן זה דניאל כו' יש אומרים שאמר עליה שם המפורש. לא מלאמי המקור: (קט"ז) ד"א למך נקרא שמו ממוכן אלא כשגלו כו'. מדרש פנים אחרים (ל"א ע"א), ומזה נוצע

אותן הנסים על ידיה, ודניאל היה מוכן שתיהג ושתי על ידו, לכך נקרא שמו מסוכן. ר' אליעזר אומר שהיה מוכן לגלגל זכות על ידיה של אסתר, התחיל אומר לא על המלך לבדו עושה ושתיה המלכה, אמר ר' יצחק אמר לו דע שאין אדם יכול מעכשו לדבר בביתו דבר בעולם, שאם יאמר אדם לאשתו עשה את הדבר הזה היא אומרת לו ושתי לא שמעה לאחשורוש ואני אשמע לך, והן סבבות את בעליהן שכן היא אומר:

[יז] **כי** יצא דבר המלכה על כל הנשים להבנות בעליהן בעיניהן. ונתן לו עצה והרגה, שנאמר:

[יט] **אם** על המלך טוב וגוי אשר לא תבוא ושתי לפני המלך ואמר לו שיכתוב לכל המקומות ויודיע להן עסקה כדי שיאמרו ומה אם ושתי המלכה על שלא שמעה לבעלה נהרגה אנו על אחת כמה וכמה ותפול יראה בלב כל הנשים ולא יסרו דברי בעליהן, שנאמר:

[כ] **ונשמע** פתגם המלך וגוי וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן, מיד:
 [כא] **וייטב** הדבר בעיני המלך. וכתב ושלח לכל המקומות להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו. (ק"ז) אמר רב אלמלא אגרות הראשונות לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט אמרי מאי שלח להו אפילו קרחה בביתה פרדכשא ניהו: (ק"ח) מה הוא כלשון עמו, שאם יהיה האדם ממדי ואשתו פרסאית, יהא מלמדה לדבר כלשונו:

פרשה ב

[א] **אחר** הדברים האלה בשוך חמת המלך אחשורוש. (ב) כשהפיג את יונו ביקש את ושתי ולא מצאה, אמרו לו הרגת אותה, אמר ומה עשתה, אמרו לו אמרת שתבוא בכתר מלכות ולא באת, אמר להם ופי נתן לי עצה להרגה, אמרו לו שבעת שרי פרס ומדי, מיד תרדן מלפניו, שאין את מוצא זכרון שמותן עוד, אלא נערי המלך משרתיו, שנאמר ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו וגוי והיו מפתין אותו, (ג) (יבקשו למלך נערות בתולות) ולא היה סתפתה, [עד] שאמרו לו יבקשו למלך נערות בתולות, באותה שעה קיבל עליו:

הערות ותקונים

המ"ט ואמר ממוכן הוא דניאל ולמה חקרי שמים ממוכן וכו', ועיין חו"ס מגילה ס"ד ד"ה ממוכן שהניחו ים במדעם שהיה דניאל, ובפרש"י פת"ט נמלא רק דניאל שהיה ממוכן. (ק"ז) **אמר רב** גמרא מגילה ס"ט, ועם הגירסא אחר רבא: (ק"ח) מה הוא כלשון עמו שאם יהיה האדם ממדי ואשתו פרסאית יהא מלמדה נדבר כלשונו. זה חסר במדעם פנים אחרים ומוצא זילקוט רמז חלף י"א ומדבר כלשון עמו אם יהיה אדם פרסי ואשתו ממדיה יהא מדבר עמה כלשון פרסי:
 (א) כשהפיג את יינו. מדעם פנים אחרים, ומוצא זילקוט אסתר רמז חלף י"א וחסר הליון "מדעם", ובמאמר שלפניו על ויאמר ממוכן רשום זלדו, ומדעם אסתר נעשות כי הוא במגילה י"ב ע"ג. ויש לתקן זילקוט עם כשהפג יינו ממקום כשהפך את יינו, והמאמר הזה מוצא במנוח הגוי דף י"ז ע"א והג"ח זה בשם מדעם רנתי, ואינו כן, כי לא נמלא במדעם רנתי, רק ראה שמוצא כן זילקוט, ובמאמר שלפניו רשום מדעם אסתר, ומשם כי גם מאמר הזה הוא מן מדעם אסתר, ובמאמר הוא מן מדעם פנים אחרים, וגם הליון זילקוט במאמר שלפניו, ומדעם אסתר הוא מאלוהי מגיה, כי המאמר שהגיה ס"ט הוא מן מגילה י"ב ע"ג ונעל זילקוט לא הגיה את המדעם אסתר רנתי כלל: (ג) יבקשו למלך נערות בתולות. הסבירי ומקמתי כמו שהוא לנכון בפנים אחרים

[ב] ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך: (ג) אלו אחד משה שהועילה עצתן, ואלו הן: עבדי פרעה, שנאמר ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש (שמות י"ז). ועבדי שאול, שנאמר ויאמרו עבדי שאול אליו הנה נא רוח אלהים רעה מבעתך יאמר נא אדוננו עבדיך לפניך יבקשו איש יודע מנגן (ש"ס ט"ז ט"ו). ועבדי דוד, שנאמר ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה (מ"א א' ז'). ועבדי נעמן, דכתיב ויגשו עבדיו (ויאמרו) [וידברו] אליו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלא תעשה (מ"ג א' י"ג). ועבדי מלך ארם שיעצו להדבק עם מלך ישראל, דכתיב ויאמרו (לו) [אליו] עבדיו הנה נא שמענו כי מלכי ישראל [כי] מלכי חסד הם נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשינו ונצא אל מלך ישראל אולי יהיה את נפשך (מ"א כ' ז'). ועבדי אחשורוש, דכתיב ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות טראה:

[ג] ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו. (ד) אמר רב נחמן אמר רב טאי דכתיב כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרוש אולת, (תש"י י"ג ט"ז), כל ערום יעשה בדעת זה דוד, (ה) דכתיב ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל (מ"א א' ז'), כל דהוה ליה ברמא אפקה. וכסיל יפרוש אולת, זה אחשורוש, דכתיב ויפקד המלך פקידים (אסתר ז' ג'), כל דהוה ליה ברמא אטמרה: ויקבצו את כל נערה בתולה. אמרו לו צוה שיביאו לפניך כל אשה יפה ויעבירוהו לפניך ובחר מהם יפה שבכולן והמליכה תחת ושתה, מיד וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן:

[ה] איש יהודי היה בשושן הבירה. (ו) זה שאמר הכתוב ואח לצרה יולד (תש"י י"ז י"ח), כשבאו ישראל לאותן הצרות הקשות, ביקש מרדכי הצדיק עליהן רחמים ונעשה גם על ידו, לכך נאמר איש יהודי. איש יהודי. (ז) ר' שמעיה אומר וכי לא היה יהודי בשושן הבירה אלא מרדכי בלבד, והלא היו שם יהודים הרבה, שנאמר והיהודים אשר בשושן (אסתר ט' ט"ו) אלא לפי שהיה יהודי ובן אבות ומזרע המלוכה, והיה עוסק בתורה כל ימיו, ולא נכנס בציו כל מאכל טמא, והיה ירא שמים ביותר, בענין שנאמר אם תמצאו איש אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלה (לו) [לה], (יג"ה ה' א'), לכך נקרא איש יהודי. (י) ד"א איש יהודי ושמו מרדכי, הרשעים קודמין לשמן; נבל שמו (ש"א כ"א כ"ה), גליות שמו (ס"ג י"ז ד'), שבע בן בכרי שמו (ש"ג כ' א'), אבל הצדיקים שמן קודמין להם, ושמו מנוח (טופטיס י"ג ז'), ושמו שאול (ש"א ט' ז'), ושמו ישי (ס"ג י"ז ז'), ושמו אלקנה (ס"ג א' א'), ושמו בועז (רות ז' א') ושמו מרדכי, שדומין לבוראן, דכתיב ושמי ה' לא נודעתיה להם (שמות ו' ז'):

הערות ותקונים

אמרי: (ג) אלו אחד משה שהועילה עצתן. לא מלחמי המקור: (ד) אמר רב נחמן אמר רב טאי דכתיב: מנילה י"ג ע"ב ונמנחל נאמר א"ר ומסר סס הלוותר, ודלחמי כי גב צילקוט מוצא המנחל מנמנחל וגורם אמר רב נחמן והמנחל, אמר רב נחמן, וכן נמנחל מנילה כ"י נאמר דלמך רב נחמן וסס צ"ס בהערה ע' הניא גליוה כ"י הניכסא אמר רב נחמן אמר רב: (ה) דכתיב ויבקשו נערה יפה. נמנחל סס מוצא הכתוב שלפניו ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה: (ו) זש"ה ואח לצרה יולד. מדרש פנים אמרי (ז"א ע"ב), ומכאן מתחיל מדרש אמר על מנילה אסתר הכדש צניח המדרש מ"א לז י"ט, והוא עפ"י כ"י המנחל צלולר הספ"ים בהאמנחל, והכ"י תשס נלקח נחסר ולא נמנחל יומר: (ז) ר' שמעיה אומר. הוא מפרש"א פ"ג, ומנחל גם צילקוט כנוז מתרבי"ז ד"ה והנערה, והמחלת המנחל צילקוט אמר נכרס. מדרש"ה הוא מן מדרש שמואל פ"ג א"ו, ומן ר' שמעון אומר הוא מפרש"א, וגורם ר' שמעון במקום ר' שמעיה. (ז) ד"א איש יהודי סוספטי ע"פ כתיי אקספארד, והוא נוסף מן מדרש אבא גריון פ"ב דף ט' ע"ב וע"ש בהערות שלי:

דיא (ח) יהודי, שהכל אכלו בסעודתו של אחשורוש והוא לא אכל, לכך נקרא שמו יהודי: (ט) ושמו מרדכי. שהיתה תפלתו נכנסת לפני הקביה ברוב מור דכי (י) דיא למה נקרא שמו מרדכי, מור דכי מה המור הזה ריהו טוב וטעמו מר, כך מרדכי היה טוב לישראל ורע להמן ובניו: (יא) בן יאיר בן שמעי. משה נפשך אי ליחוסיה קא אתי נהשוב ונמנו עד בנימין, אלא סאי שנא הני, תאנא כולם על שמו נקראו, בן יאיר, (יא) בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו. בן שמעי, בן שמעי אל תפלתו, בן קיש, בן שהקיש על דלתו רחמים ופתחו לו. (יב) אמר רב נחמן מרדכי מוכתר בנימוסין היה (יג) כעדי, דרבה בר רב הונא ורב בר רב הונא עדין מיניה: איש ימיני. מרע מיימינים ומשכאילים: (יד) דיא בן קיש. שהיתה זכותו שקולה כנגד זכותו של קיש: איש ימיני. שהיה עוסק בתורה שניתנה בימין, שנאמר מימינו אש דת למו (דנניס לג ז'): (טו) דיא איש יהודי וגוי איש ימיני. קא קאר ליה יהודי אלמא מיהודה קא אתי, וקא קרי ליה ימיני אלמא מבנימין קא אתי (טז) אמר ר' יהושע בן לוי אימיה מיהודה ואביו מבנימין. ורבנן אמרי שתי משפחות מתגרות זו בזו. משפחת יהודה אמרה אני גרים דמתיליד מרדכי דלא קטליה דוד לשמעי בן גרא, ומשפחת בנימין אמרה אנא גרים דהא מני קא אתי. רבא אמר כנסת ישראל אמרה לאידך גיסא ראו מה עשה לי יהודי מה שילם לי ימיני, מה עשה לי יהודי דלא קטליה דוד לשמעי בן גרא, דאלמלי קטליה דוד לשמעי בן גרא, לא היה מתיליד מרדכי דאיכני ביה המן, וגרם להו צערא לישראל, ומה שילם לי ימיני דלא קטליה שאול לאגג, דאלמלי קטליה שאול לאגג לא היה מתיליד המן וגרם להו צערא לישראל: וכן הוא מיחסהו בן יאיר בן שמעי, (יז) וכי בנו של שמעי היה, והלא דורות הרבה ביניהן, הא כיצד, אלא בשעת שיצא שמעי וקלל את דוד התבונן דוד בדבריו שפחה ואמר צא צא הרמים (ש"ג ט"ז ז'), אמר דוד זה מתגבר במי שיצא מחלציו אלולא כן היה חייב הריגה, צפה דוד שעתיד לעמוד ממנו צדיק גמור וצוה לבנו ואמר לו כשיפסוק שמעי מלהוליד הרוג אותו כדי שיבא נקי לעולם הבא. ומי יצא מחלציו, מרדכי.

הערות ותקונים

(ח) דיא יהודי שהכל אכלו. מרדכי פנים אמרם נשם ר' יצחק: (ט) ושמו מרדכי שהיתה תפלתו נכנסת לפני הקביה כרית מור דכי. פד"ח פ"ג, ופי' כקטורת שאלטו מר דרור דההינמיין מירח דכיל. וכן הוא צמגילה י' ע"ב: (י) ד"א למה נקרא שמו מרדכי נור דכי מה המור הזה. לא מלמתי: (יא) בן יאיר מנעו נפשך אי ליחוסיה קא אתי, מנילה י"ב ע"ב. ונגמרח במקום מנעה נפשך הגימטא מתי קאמרי, ועיין ג"מ כ"ז ע"א ונהערה ק', כי גם נגמרח כ"י הגימטא כמו שהביא המסדר. (יב) בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו. ל"ה נגמרח סס ויזתר נכון כמו שהוא בפד"ח פ"ג שהיה מליר פנים נהלכה, ונגמרח מנגלת אסתר (שה"ל שנית הרה"ט הווי"ן). ש"ה מליר פניהם של ישראל נהלכה: (יג) אמר רב נחמן מרדכי מוכתר בנימוסין היה כעדי דרבה בר רב הונא ורב בר רב הונא עדין מיניה. נגמרח לפנינו גימטא אחרת, אבל נחשונת הגלוניס דפוס (ליק) ורב נחמן חסובה לרב טריה ורביה המלמח נגמרח מנילה כמו שהיה לפני המסדר שלפנינו ורב טריה מפרט המלמח, וגם לפני הערוך ערך נחם היחס הגימטא כמו שהביא המסדר, ועיס בהערות רב ר' יעקב מוסאפיה ז"ל, ואני העירתי סס בהערות שלי לעיין בהנחות הגאון הר"ן חיות נגמרח סס, ועיין בר"ס דף כ"ז ע"א בהערה ט': (יז) כעדי. עיין נגמרח סס בהנחה: (יז) ד"א בן קיש שהיתה זכותו שקולה וכו' שהיה עוסק בתורה. הנקור זה לא מלמתי: (טו) ד"א איש יהודי קא קאר ליה יהודי. מנילה סס: (טז) ח"ר יהושע בן לוי. נגמרח סס גימטא אחרת אמר רבה בר רב הונא אמר ר' יהושע בן לוי וכו' גם כ"י אקספאלד ועיין עוד נגמרח סס דלמלי קטליה כו' ליחא לפנינו. ועיין ג"מ כ"ז ע"א הערה ט': (יז) וכי בנו של שמעי היה כו' אלף בשעת שילא

היו משפחת יהודה גרמה דליתו מרדכי דלא קמליה דוד לשמעיו בן גרא. (יט) ר' יוחנן אמר לעולם מבנימין קא אתי, ומאי קרי ליה יהודי, על שום שכפר בעיז, שכל הכופר בעיז נקרא יהודי, דכתיב איתו גוברין יהודאין (הילל ג' י"ג). (יט) ר' שמעון בן פזי כד הוה פתח בדברי הימים אמר הכי, כל דבריך אחר הם, ואנו יודעים לדרשם, ואשתו היהודיה ילדה את ירד אבי גדור וגו' (דכ"א ד' י"ח). יהודיה והא בתיה שמה, למא נקרא שמה יהודיה על שום שכפרה בעיז, דכתיב ותרד בת פרעה לרחוץ על היאר (שמות ז' ס'), (כ) אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה. ירד, זה משה, ולמה נקרא שמו ירד, שירד להם לישראל מן בימיו, (כא) ילדה, והא רבויי רביתיה, לומר לך שכל המגדל יתום [ויתומה] בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדתו. גדור, שגדר פרצותיהן של ישראל. חבר, שחיבר ישראל לאביהם שבשמים. סוכו, שנעשה להם לישראל כסוכה. יקוטיאל, שקיוו ישראל לאל בימיו. זנות, שזנח עונותיהן של ישראל. אבי אבי אבי, אב בתורה, אב בחכמה, אב בנביאות. אלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד, (כג) וכי מרד לקחה והלא כלב לקחה, ולמה נקרא שמו מרד, שמרד מעצת מרגלים, אמר הקב"ה יבוא כלב שמרד מעצת מרגלים, (כד) וישא את בתיה בת פרעה שמרדה מגלולי בית אביה: וזה הוא ייחוסו של מרדכי. (כד) בן יאיר בן שמעי בן קיש בן עזריקם בן אצל בן אלעשה בן רפה בן בענה בן מוצא בן זמרי בן יהועדה בן אחז בן מיכה בן מפיבושת בן יהונתן בן שאול בן קיש בן אביאל בן צרור בן בכורת בן אפיח בן שחרית בן עזיה בן שישון בן מלכיאל בן אליאל בן עמיהוד בן שפטיה בן פתואל בן פינן בן מלך בן ירובבל בן ירוחם בן חנניה בן זכרי בן אלפעל בן שמרי בן מרמות בן חושם בן שחורה בן עזה בן גרה בן בלע בן בנימין בן יעקב אשר נקרא שמו ישראל:

הערות ותקונים

ט"ל שמעי. מדרש פנים אחרים עיי"ש: (יח) ר' יוחנן אומר. מנילה י"ג ע"א: (יט) ר' שמעון בן פזי. גמרא סס ולפני המאמר הזה נמלא בכ"י אקספאחד הוספה באתלע ההאמר גממרא ולא נודע לי המקור, וכך ליחא סס: ומ"ל דמשמח בנימין גממא לעיתי הון, דכד שלחיה הקב"ה לשאול למימחית דביח עמלק, דכתיב עשה נך והכית את עמלק (ש"ל ס"ו ג'), מה כתיב תמן ויך שאול את עמלק ויחפוש את אבג ענך עמלק חי (סס סס ז' וחי') בפסעוהא הייא אשכח אבג אמתא ושכיב עמה וחתעצרה וילדה זר ונסיק מזרעיה המן רשיעא: (כ) א"ר יוחנן משום רשב"י. גממרא הגיקא ולי"ר יוחנן והמלות משום רשב"י ליחא, וכאשר הוא לפנינו כן הוא גם ככל כ"י שהביא ענל ד"ס דף. כ"ח ע"א בהערה ח' עיי"ש: (כא) ילדה והא רבויי רביתיה. כשמע ממקומו ומקומו לפני המאמר ירד זה משה, כמו שהוא לנכון בגמרא סס: (כב) וכי עמד לקחה והלא כלב לקחה ולמה נקרא שמו מרד שמרד מעצת מרגלים. זה ליחא בגמרא וסס הגיקא וכי מרד עמו והלא כלב עמו, לח יומר: (כג) וישא את בתיה בת פרעה. כן הגיה ה"ח בגמרא סס בגליון: (כד) בן יאיר בן שמעי כ"י. מדרש פנים אחרים (ג"א ע"ג), ומנחם זילקוט רמז מהכ"ג והוא מן מדרש הילל, וכן מובא בתרגום שני נפסוק איש יהודי, ויבוע מן מדרש פנים אחרים, והמלות לפנינו בן עזריקם בן אצל בן אלעשה בן רפה בן מיכה בן מפיבושת בן יהונתן בן שאול בן קיש בן אביאל בן צרור בן בכורת בן אפיח בן שחרית בן עזיה בן שישון בן מלכיאל בן אליאל בן עמיהוד בן שפטיה בן פתואל בן פינן בן מלך בן ירובבל בן ירוחם בן חנניה בן זכרי בן אלפעל בן שמרי בן מרמות בן חושם בן שחורה בן עזה בן גרה בן בלע בן בנימין בן יעקב אשר נקרא שמו ישראל:

[ו] אשר הגלה מירושלים. (כז) אמר רבא שגלה מעצמו: (כו) עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה וגוי אשר הגלה נבוכדנצר, גלה עם גלות יכניה ורחוק לירושלים, והגלה אותו נבוכדנצר פעם שנייה עם הגולה האחרונה, לכך נאמר עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל:

[ז] ויהי אומן את הדסה היא אסתר. (כח) קרו לה הדסה וקרו לה אסתר (כח). (י' מ'ד'צ"ז'ק סימין), תניא ר' מאיר אומר אסתר שמה, ולמה נקרא

שמה הדסה, על שום צדיקים, וכן הוא אומר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה (זכ"י א' ט'). ר' יהודה אומר הדסה שמה, ולמה נקרא שמה אסתר, שהיא מסתרת דבריה, וכן הוא אומר אין אסתר מנדת מולדתה ואת עמה (אסתר ז' כ'). ר' נחמיה אומר הדסה שמה, ולמה נקרא שמה אסתר. (כט) שהיו קורין לה אומות העולם אסתרה. בן עזאי אומר אסתר לא ארוכה ולא קצרה היתה אלא בינונית היתה כהדסה. ר' יהושע בן קרחה אומר אסתר ירקרקית היתה, אלא חרט של חמד משוך עליה: (ל) ד"א הדסה. למה נקרא שמה הדסה, כשם שההדס הזה

ריוח טוב, כך היתה אסתר במעשיה הטובים: ד"א הדסה מה ההדס הזה ריחו טוב וטעמו מר, כך אסתר אור לישראל והשך להמן ובניו: היא אסתר. (לא) היא אסתר בנערותה, היא אסתר בזקנותה, היא אסתר עד שלא נכנסה למלכות, היא

אסתר משנכנסה למלכות: (לב) כי אין לה אב ואם. וכתוב ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת, למה לו. (לג) אמר רב חסדא עברתה אמה מת

ילדתה מתה אמה: ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת. תאנא משום ר' אל הקרי לבת אלא לבית, וכן הוא אומר ולרש אין כל כי אם כבשה וגוי ותהי לו

לבת (ס"ג) כבת סלקא דעתא, אלא כבית, הכא נמי לבית. ד"א ותהי לו לבת. וכי בתו היא והלא בת דודו היא, אלא לומר לך שכל המגדל יתום ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו:

[ח] ויהי בהשמע דבר המלך ורתו ובהקבץ וגוי. (לד) אמר ר' שמואל בשגזר אחשוורוש לקבץ לו בהולות, היו הנערות נכללות ומתקבצות מכל מקום,

הערות והקונים

סס ומה חתא ונרדכי די אסתר נר שגבי אלא לקול שגבי לדור ונלכא דירשאל כו' הוא לקוח מן המדרש פנים אחרים: (כה) אמר רבא שגלה ונעלמו. מגילה י"ג ע"א: (כו) עם הגולה גלה עם גלות יכניה. פנים אחרים (ל"ב ע"א), ומונח זילקוט סס וחסר הליון, וגם מזה טונע דגני סת"ס שחרגס ונרדכי ואסתר הוון מירושלים נגלותא דגלה עם יכניה וכ"ו: (כז) קרי הדסה. מגילה י"ג ע"א: (כח) ימ'ד'צ"ז'ק סימין. הסימין ליחא נגמרא שלפנינו וגם ליחא נגמרא כחז יד וכוונת סת"ס על השם ר' מאיר, הדל"ת על השם ר' יהודה, הו"ו"ן על השם ר' נחמיה, הו"ו"ן על השם ר' עזאי, והקו"ף על נן קרחה: (כט) שהיו קורין לה אוהיב אסתרה. נגמרא סס שהיו אוהיב אוהם על סס אסתרה, וזילקוט אסתרה רמז תתקכ"ג מונח המאמר נגמרא מגילה ח"ל: ולמה נקרא שמה אסתר שהיו אוהיב קורין אותה כוכב הנוגה על סס אסתרה, הנולד "כוכב הנוגה" מחיזה מפרש על הנולד אסתרה, וכן נחיש ויהי אומן את הדסה (אסתר ז' ז') איתקרי שמה אסתרה נשם כוכב נוהגא יונית אסתירא: (ל) ד"א הדסה נה ההדס ריח טוב. מדרש פנים אחרים סס, ומונח זילקוט, ובעל זילקוט ערב סס המאמר מפרש אחרים עם המאמר מן אלא גריון, ומן מדרש פנים אחרים שכל התרגום שני והדסה הוה שמה שמה דאסתר דין מעול דנכס ריחיה ההדס נגו עלמא לף היא אסתרה כדן הוה ענדא עינדן עיין נגו עמאל: (לא) היא אסתרה נגמרא נגמרא מדרש פנים אחרים, מונח זילקוט ברמז תתקכ"ג, ומונח נכסר ענות הלוי דף ק"ס ע"ב נשם זילקוט, ומזה שכל סת"ס שחרגס היא אסתרה נכליתא והיא נכניותה כו': (לב) כי אין לה אב ואם. מגילה י"ג ע"א: (לג) אמר רב חסדא. נגמרא אמר רב חסדא, וגם נגמרא מגילה כ"י הניקרא א"ר חסדא, ועיין ד"ס דף כ"ט ע"א: (לד) אמר ר' שמואל כשגזר אסתירוס לקבץ לו בחולות. הוא מן פנים

זהו בנות הגוים לובשות מלבושים נאים, ומראות את עצמן לשלוחין של מלך, שהיו מבקשות להנשא למלך, ואסתר היתה מטמנת עצמה ולא נראתה לכל אדם עד ארבע שנים, משנת שלש למלכותו עד שנת שבע למלכותו. והיו הסריסים מביאין את הבתולות לפני המלך, ולא היו מוצאות חן וחסד בעיניו עד שמצאו את אסתר בשושן הבירה, ומטמנת עצמה, ולקחה על כרחה, שכך הוא אומר ותלקח אסתר אל בית המלך, ותלקח בעל כרחה ושלא בטובתה, כמו שנאמר באמיני שרה, ותקח האשה בית פרעה (נלמסי י"ג פ"ו), בעל כרחה ושלא בטובתה: (ג) תנו רבנן כל עבירות שכתורה אם אומרים לו לאדם עבור על אחת מהן ואל תיהרג, יעבור ואל יהרג, חוץ מעזי וגלוי עריות ושפיכות דמים, שאם אומרים לו עבור, ייהרג ועל יעבור, כי אתא רב דימי אמר ר' יוחנן הא דאמרת כל עבירות שכתורה יעבור ואל יהרג, לא שנו אלא שלא בשעת השמד, אבל בשעת השמד יהרג ואל יעבור, מאי טעמא כיון דגזירה למעקרה למלתא אית בה קדוש השם, וקרינא בה ולא תחללו את שם קדשי (ויקרא כ"ג נ"ג). כי אתא ר' אבין אמר ר' יוחנן שלא בשעת השמד נמי לא שנו אלא בצנעה, אבל בפרהסיא ייהרג ואל יעבור, דאית בה קידוש השם, וקרינא ביה ולא תחללו את שם קדשי, אפילו מצוה קלה שבמצות, וכמה פרהסיא, אמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן אין פרהסיא פחותה מעשרה, והא אסתר דפרהסיא היא, ולא מסרה עצמה, אמר אבין אסתר קרקע עולם היא, ורבא אמר שאני אסתר דלהנאתו קא מכוין, דאמר רבא האי גוי דאנסייה לישראל ואמר ליה קטול אספסתא בשבתא ושדוי (לקוקיא) [לחיותא], ואי לא קטילנא לך, יעבור ואל יהרג, ואי אמר ליה קטוע ושדוי בנהרא, דלאו להנאתו עבד אלא לאעבוריה קא מכוין, יהרג ועל יעבור:

[ט] ותיטב הנערה בעיניו (י). כמה טרחות היו בעולם באותו הזמן, כמה בני אדם היו נותנים את מסונם להוליד את בנותיהם לשושן הבירה, שמה ינשאו למלך, והיו מביאין אותן לפני המלך ולא נשאו חן בעיניו, ולא נתישבה דעתו עליה, עד שמצאו את אסתר, וכיון שראה אותה נתישבה דעתו, ונשאה חן בעיניו, שנאמר ותיטב הנערה בעיניו, והיא היתה מתוקנת לו מלפני הקביה, כדי שיעשה נסים לישראל על ידיה: ויבהל את תמרוקיה. מה הוא ויבהל, שהרבה במתנותיה, כמה דאת אמר נחלה מבוהלת בראשונה (משלי כ' כ"א): ואת שבע הנערות הראויות לתת לה. (ז) אמר רבא שהיתה מונה בהן ימי השבת: וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים. (ח) אמר רב שהאכילה מאכל יהודי. ושמואל אמר (ט) קדלי דחזירי. ר' יוחנן אמר זרעונים, וכן הוא אומר ויהי המלצר נושא את פת בגם ויין משתיהם ונותן להם זרעונים, (דניאל ה' ט"ז): (י) ד"א וישנה. ששינה לה יותר מכל הנשים מתנות, אעפ"י כן לא טעמה כלום משלחנו של מלך, כשם שלא טעמו חנניה מישאל ועזריה משלחנו של נבוכדנצר:

[י] לא הגידה אסתר את עמה. (יא) למה אמר לה מרדכי שלא הגיד, שהיה הערות ותקונים

פנים אחרי' ומסר עס עס האומר ומתחיל עס כיון שנחפרקמו דיונומאות של מלך צמדיה סיו ככללות הכנה כו': (ג) חנו רבנן כל עבירות שנחפרה. סנהדרין ע"ד ע"א, ועס מתחיל ל"ר יוחנן משום ר"ש זן יהונדק נמנו וגמרו נעליית צית נחזה נלוד כל עבירות- שנחפרה: (ב) כמה טרחות וכן המתמר שלחניו ויבהל את תמרוקיה מה הוא ויבהל. לא מלפני העוקר: (ג) אמר רבא. מנייה י"ב ע"א: (ד) אמר רב. נחלה עס: (ה) קדלי דחזירי. עיין ערוך ערך קל וערך קתל: (ו) ד"א וישנה. מרדכי פנים אחרי' (ז"ב ע"ג): (ח) למה אמר לה מרדכי שלא הגיד, שהיה פנים

בורה בן הגדולה, אמר לו הקביה אתה בורה מן הגדולה, חייך שאני כגדלך יותר מכל בני דורך, שנאמר כי האיש מרדכי הולך וגדול (אסתר ט' ד'). דיא אמר מרדכי ירא אני שידעו שהיא קרובתי, וילכו ויאמרו למלך אשתו יהודית, ויהרגנה ויכריתו שמה ושם אביה, לפיכך צוה עליו אשר לא תגיד, ואעפ"י כן לא זו הולך ומביט עליה בכל יום, שהיה אומר שלא יהרגנה, בשם שהרג את ושתי, שכן הוא אומר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך:

[ב] **ובהגיע** תר נערה ונערה. (נג) כך היה מנהגן של בתולות, היו מעדנים אותן שנים עשר חדש ומושיבין כל אחת מהן בחצר לבריה, ונותנין לה שמשין להיות משמשין אותה, עד שיגיע זמנה ויתבענה המלך לבוא אצלו, שכל אחת ואחת יש לה זמן, שנאמר ובהגיע תור נערה ונערה לבוא: ששה חדשים בשכן המור. (נד) מאי שמן המור, (נה) רב הונא בר חייא אמר (נה) סמכת (פ) מירא דכיא והוא המור שעושיין להשיר השיער. (פו) רב ירמיה בר אבא אמר שמן זית שלא הביא שלישי. תניא ר' יהודה אומר אנפקנין שמן זית שלא הביא שלישי. ולמה סבין אותן בו, שמשיר את השיער ומעדן את הבשר:

[ג] **וזבה** הנערה באה. (נז) כשהגיע זמנה להכנס, היא נוטלת כל מה שהיא מבקשת יתר על הראוי לה, שנאמר את כל אשר תאמר ינתן לה:

[ד] **בערב** היא באה ובבקר היא שבה. (נח) אמר ר' יוחנן מגנותו של אותו רשע לכדנו שבתו, שלא שימש מימתו ביום. (נט) אמר ר' חייא בר רוא מלכי מדי תמימים היו, אין לו להקביה עליהם אלא עין שקיבלו מאבותיהן: אל בית הנשים שני. (ס) אמר ר' יהודה [בן פוי] מהו שני, אלא אחר כל הכבוד שהיתה הנערה מתקשטת שנים עשר חדש, בשביל להכנס לילה אחת אצל המלך, היה משתנה עליה עידיה, ובבקר היא שבה לניווולה. ולא הכוא עוד אל המלך:

[טו] **ובהגיע** תור אסתר וגו' לא בקשה דבר. (ה) לא היתה אסתר מבקשת לעשות דבר ככל הנערות והיה הגי שואל אותה ואומר לה למה אין את מתקשטת ככל הנשים, אם יודע המלך יהרגני שאת יפת תואר יתר מכולם, והיא אומרת לו אני איני מבקשת כלום: ותהי אסתר נושאת הן בעיני כל רואיה. (כ) אמר ר' אלעזר [מלמד] לכל אחד ואחד נדמתה לו כאומתו. (כז) אמר ר' לוי מלמד שהיתה מעונה הן וחסד יותר מיוסף, שאת מוצא ביוסף בתיב ויט אליו חסד (נחששים ל"ט כ'), טפה אחת של חסד היתה על יוסף, אבל אסתר היתה

הערות ותקונים

פנים אחרים, ומוצא בילקוט: (נג) כך היה מנהגן. מדרש פנים אחרים, ושם נאמר וכן היה עכסיס, והמסדר הניח כך היה מנהגן: (נז) מלי שמן המור. מנילה י"ב ע"א: (נד) רב הונא בר חייא, בנזרח ר' חייא בר אבא, במנחת דף ס"ו ע"ב נאמר ג"כ רב הונא בר חייא, וכן בנזרח מנילה כ"י הניכסא רב הונא בר חייא, ועיין ד"ס מנילה כ"ט ע"ב ובנזרח ט': (נה) סמכת פי' תירא דכיא והוא המור כ"י. זה לקח המעמיק מן הערוך ע"ש והמלה יודית ופי' לני הטורף מעני המור וגם שמן המור היוצא מן המנכס, ובנזרח סתם ירמי נטכסא ליל נטכסא: (נו) רב ירמיה בר אבא נזרח רב הונא בר חייא אמר, וכן בנזרח כ"י הניכסא ר' ירמיה בר אבא, ועיין ד"ס כ"ט ע"ב: (נז) כשהגיע זמנה להכנס, לא מלאתה: (נח) ח"ר יוחנן. מנילה י"ב ע"א, ובמדרש פנים אחרים מוצא בשם ר' לוי כסגנון אחר: (נט) ח"ר חייא בר רוא מלכי מדי תמימים היו, לא מלאתי המקור: (ס) ח"ר יהודה בן פוי. מדרש פנים אחרים (ל"ט ע"ב): (כ) לא היתה אסתר מנקשת. מדרש ט"ס: (כז) ח"ר אלעזר. מנילה ט"ס: (כג) ח"ר לוי. מדרש פנים אחרים, ומוצא בילקוט ט"ס, והוא נזכר

מעונה הן וחסד בעיני כל רואיה, שנאמר ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה. (נד) אמר ר' שמואל כל מי שהיה רואה אותה היה אומר ראויה זו לינשא למלכות: (נז) [דיא ותהי אסתר נושאת חן. ר' נחמיה אמר העמיד מדיות מכאן ופרסיות מכאן והיתה אסתר יפה מכלן]:

[טז] ותלקח אסתר אל המלך וגו' בחדש העשירי. (נח) כל הנשים לא נכתב עליהן אימתי היו נכנסות ולא אימתי היו יוצאות, ואסתר נכתב עליה חדש וזמן וכמה שנים למלך. (י) אמר ר' יצחק [משל] למלך שנשא נשים הרבה ולא כתב להן לא (כז) גמיקין ולא איפטיא, וכיון שנשא בת טובים ובת גניסין, כתב לה גמיקין, וכתב לה [איפטיא], כך כל הנשים שנשא אחשורוש לא כתב להן לא גמיקין ולא איפטיא, וכיון שנשא אסתר שהיא בת טובים ובת גניסין, כתב לה גמיקין, וכתב לה איפטיא, כתב לה גמיקין בחדש העשירי הוא חדש טבת (חסמר ז' פ"ז), וכתב לה איפטיא, בשנת שבע למלכותו (סח): הוא חדש טבת. (טח) אמר רב חסדא בירח שהגוף נהנה מן הגוף: בשנת שבע למלכותו. (טט) מכאן אתן למד שארבע שנים היו מכניסין לו את התולדות עד שעמדה מחשבתו של הקביה:

[יז] ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות. (פ) אמר רבא בקש למעום טעם בתולה ומעם, טעם בעולה וטעם: (פא) ד"א מכל הנשים. אם נאמר מכל הנשים למה נאמר מכל הבתולות, אלא הנשים אף נשי האנשים היו מביאין לו ואהב את אסתר מכולן: וישם כתר מלכות בראשה. (פב) זה שאמר הכתוב שקר החן והכל היופי (פג) וישם כתר מלכות אשה יראת ה' היא תתהלל (פד), זו אסתר: וישם כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי. (פה) [איך לוי איקונין של ושתי לא היו נאות כמותו בכל העולם, כיון שנכנסה אסתר היתה נאה מאיקונין של ושתי, והעמיד אותה והעביר איקונין של ושתי, לכך נאמר תחת ושתי:]

[יח] ויעש המלך משה גדול. (סז) עבד משתאי ולא גליא ליה: (סה) והנחה למדינות עשה. דלי כרגא ולא גליא ליה, שדר נמי פדרשני ולא גליא ליה:

הערות ותקונים.

מן מדרש ה"ל: (נד) איך שמואל כל מי שהיה רואה אותה. מדרש פנים לחיים והסר שם שם האומר: (נז) דיא ותהי אסתר. הוספתי כמו שהוא בכ"י אקספארד וטוסף מן מדרש חזק גרין פי' דף ט' ע"ג: (נח) כל הנשים. מדרש פנים לחיים ומונח בילקוט: (נו) איך יצחק. לפנינו במדרש פנים לחיים חסר זה, ואין ספק שהיה לפני הקסדר, והמאמר נשנה נפסיקתא דר"ב פסקא המודש (ניז ע"ג) ושם הוא נסס ר' לוי נסס ר' מייא ב"ר מייא וע"ש נהערות שלי: (נח) גמיקין, איפטיא. עיין נפסיקתא שם הערה קע"ח וקע"ט: (נח) אמר רב חסדא בירח שהגוף נהנה מן הגוף. וגם בילקוט מונח זה נסס רב חסדא, ונמרח נשכח שם האומר, וכן נס' דים נדף נ"ב ע"ג) הביא גירסת הש"ס כ"י אמר רב חסדא: (נט) ונכלן את לנד. מדרש פנים לחיים (ל"ג ע"א): (ס) אמר רבא. מנילה י"ג ע"א, ושם הביא חסדא אמר רב, וגם בילקוט הביא המאמר ממנילה ונורס אמר רבא, ונמרח מנילה כ"י הגירסת אמר רבא, וע"ש נ"ב דף כ"ט ע"ג. נהערה ע' שהביא הרבה גירסאות "אמר רבא": (פא) דיא מכל הנשים. מדרש פנים לחיים, ומונח שם זה נסס ר' חלבו, וכן בילקוט הביא נסס ר' חלבו: (פב) זש"ה שקר הסן. לא מלחמי עוד: (פג) איך לוי, הוספתי כי נשמע לפנינו, ונמרח לנכון נפנים לחיים, ומונח בילקוט: (פד) ענד משחיל. גמרח שם (פה) "והנחה למדינות עשה" המלות הלכה חסרים נמרח דף כ"ט ע"ג, ועיין ד"ס נהערה ז' החמיל

[יט] ובהקבץ בתולות שנית. (ס) התחיל אומר לה מהיכן את בת מי את ומאיזו אוסה את, ולא היתה מגדת לו, אלא אמרה לו יתומה אני, והקבציה שנאמר בו אבי יתומים (הכלט ט"ו ז'), גידל אותי, אמר לה אם אין מגדת לי אני מכנים בתולות שנית כבראשונה, שנאמר ובהקבץ בתולות שנית, אמר אין אשה מתקנא אלא בירך הברתה, אפילו הכי אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה, וכיון שראה מרדכי שהנשים מתכנסות ובאות, לא היה זו משער המלך, אלא היה שדאל עליה ואומר אוי לי שמה הרגה כמו שהרג את ושתי, שנאמר ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי יושב בשער המלך:

[כ] אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה. (פז) אמר ר' אליעזר אמר ר' חנינא מאי דכתיב לא יגרע מצדיק עניו ואת מלכים לכסא (איוב ל"ז ז'), בשביל צניעות שהיתה בה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול, בשביל צניעות שהיתה בשאול זכה ויצא ממנו אסתר, מאי צניעות היתה בה ברחל, [דכתיב] ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא (נחל"ט כ"ג י"ג), וכי אחי אביה הוא, והלא בן אחות אביה הוא, אלא כיון דקאמר בן רבקה אני אמר לה מינסבת לי, אמרה ליה אין מנסבינא לך מיהו אבי רמאי הוא ולא יכולת ליה, אמר לה אחיו אני ברמאות, אמרה ליה ומי שרי לצדיקי לסגווי ברמיותא, אמר לה אין, דכתיב [עם נבר תתבר] ועם עקש תתפל (צ"ג כ"ג כ"ז), מאי רמיותיה, אמרה ליה אית לי אחתא דקשישא מינאי דלמא מעיילינה לך, מסר לה סימנא, ההיא שעתא דקא מעיילין לה ללאה חשה רחל לכסופה דאחתה מסרתניה לה לההוא סימנא, והיינו דכתיב ויהי בבקר והנה היא לאה (נחל"ט כ"ג כ"ה), אמאי עד השתא לא ידע דלאו לאה הואי, אלא מהנך סימנא שמסר יעקב לרחל ומסרה ללאה לא היה ידע לה עד ההיא שעתא. [לפיכך זכתה ויצא ממנה] שאול, [ומה צניעות היתה בשאול]. דכתיב ויאמר שאול אל דודו הגד הוגד לנו כי נמצאו האתונות ואת דבר המלוכה לא הגיד לו (צ"ג י"ג), [זכה ויצא ממנו] אסתר, דכתיב אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה. אמר ר' אליעזר אמר ר' חנינא כשהקבציה פוסק גדולה לאדם פוסק לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות שנאמר ויושיבם לנצה ויגבהו (איוב ל"ז ז'), אם מגיס דעתו הקבציה משפילו, שנאמר ואם אסורים בזקים ילכדון בהבלי עוני (ש"ס כ"ג ח'): ואת מאמר מרדכי אסתר עושה. (סח) אמר רב ירמיה בר אבא (סח) שהיתה מראה דם להכנס: כאשר היתה באמנה אתו. (ע) אמר רבא בר ליטא כשהיתה עומדת מחיקו של אחשורוש מובלת ויושבת בחיקו של מרדכי:

[כא] בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש. (עח) אמר ר' חייא בר אבא הקציף הקבציה מלך על עבדיו כדי לעשות רצון לצדיק, ומנו זה יוסף, והקציף עבדים על מלך כדי לעשות רצון לצדיק, ומנו מרדכי,

הערות ותקונים

(סו) התחיל אמר לה מהיכן את. וערכ פנים אחרים (ל"ג ע"ח): (סז) אמר ר' אליעזר אמר ר' חנינא. ונגילה שם, והנולות ח"ר מנינא לימא, ונתלג גיכ ככיי מש"ס ונגילה, כמו שמונח ג"ס שם (ל"ג ע"ח): (סח) ח"ר ירמיי נר חנא. הנולות "נר חנא" ליתא בנמנא ונתלג גיכ ככיי מן נמנא מנילה, ועיין ד"ס (דף ל"ח ע"ג) ובהערה מ': (סט) שהיתה מראה דם להכנס. בנמנא שהיתה מראה דם נרה להכניס, ועיין ד"ס שם בהערה ל': (ע) אמר רבא נר לימא. נמנא צ"ל: (ע"ח) ח"ר חייא נר חנא. נמנא שם, ושם הגירסא "אמר ר' יוחנן" וכן ככיי חקפאמר בני אמר ר' יוחנן ולימא נס ככיי מן נמנא מנילה, ועיין ד"ס (דף ל"ח ע"ח) והנוקסא שפנינו כ"ה בנמנא מנילה כ"י

מלך על עבדיו, פרעה קצף על עבדיו (בנאצית י"א י). עבדים על מלך, קצף בגתן ותרש:

[כב] **יודע** הדבר למרדכי. (עג) אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן בגתן ותרש שני מרסיים היו והיו מספרים בלשון מרסית, אמרו זה לזה מיום שבאת זו לא מעמנו שינה בעינינו. בוא ונטיל ארס כספל ונהרגנו, והם לא ידעו שמרדכי מיושבי לשכת הגזית היה יודע שבעים לשון, אמר לו והלא אינו דומה משמרתו למשמרתך, אמר לו אני אשמור שלי ושלך, והיינו דכתיב ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם על עץ שלא נמצאו במשמרתן: (עג) ד"א קצף בגתן ותרש. אמר ר' לוי למה קצף בגתן ותרש, אלא בשנכנסה אסתר למלכות, אמרה לאחשורוש למה אין את עושה כשם שהיו הכלכות הראשונים עושין, שהיו מושיבין אתר יהודי צדיק על שעריהם, נבוכדנצר הושיב דניאל על שערו, שאם יגיע לו דבר קשה הוא אומר לו, שנאמר ודניאל בתרע מלכא (דניאל ג' ט"ט), אמר לה וכי יש יהודי צדיק כדניאל, אמרה לו יש אדם צדיק וכשר ושמו מרדכי, ובגתן ותרש היו יושבין בראש השער, כיון שהעבירן המלך והושיב מרדכי במקומן מיד קצפו שניהם, ובה עשו אמרו הואיל והעבירנו המלך ממקומינו נהרגהו בהצנע, ויהיו הכל אומרים כשהיו בגתן ותרש משמרון את המלך משמרין יפה היה, עכשיו כשהביא יהודי נהרג, והיו עומדין ומשיחין ולא היו יודעין שמרדכי יודע לשונם. (עד) ר' שמעון אומר בוא וראה חכמתו של מרדכי שהיה יודע שבעים לשון, ונקרא מרדכי בלשון שנאמר מרדכי בלשון (טו"א ג' כ), והיה יושב בשער המלך לראות שלא תטמא אסתר ונערותיה בכל מאכל טמא, ושמע שני סריסי המלך מדברין בלשון כשרים, ואומרין עכשו ישכב המלך משכב הצהרים, וכשיעמוד מן שנתו יאמר הביאו לי מעט מים, והוא מבקש לשותת, ונטיל לו בקיתון של זהב כס המות, ושמע מרדכי ונכנס להגיד לאסתר ואסתר הגידה למלך בשמו, ובשעמד המלך ממשכב הצהרים אמר לשני סריסיו הנהגום להשקותו, תנו לי מעט מים, מיד הביאו לו אותו קיתון שהטילו בו הסם, אמר להן שפכו המים הללו לפני, אמרו לו אדונינו המלך מים טובים הם, מים יפים הם, מים ברורין הם, אמר להם כך עלתה בדעתי לשפוך וחתן לפני, ושפכו אותן לפני, ומצא בהם סם המות, וצוה המלך לתלותן, שנאמר ויתלו שניהם על עץ:

יודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר. (עג) למה אמר להשתאמר למלך, אלא אמר מרדכי מוטב שיחיה זה שמא יתן רשות לבנות בית המקדש: ד"א אמר שלא יהיו הכל אומרים כל זמן שהיו נשיו מבנות גוים שמור היה, ועכשו כשנטל בת ישראל מה: ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. (עו) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי: (עו) ד"א למה אמרה למלך בשם

הערות ותקונים

כ"י: (עג) אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן נגמחן ותרש. נגמחל ליתא למלח, א"ר חייא בר אבא ונמלח גיב כ"י מן ש"ס ונגילה, ועיין ד"ס דף ל"א ע"א ונהפדה ש': (עג) ד"א א"ר לויא פניס אחרים. (ל"ג ע"א) ומונח בילקוט סס: (עד) ר' שמעון אומר: פד"א פ"ג: (עס) למה אמר לה שתאמר למלך, מדרש פכים אחרים, ומונח בילקוט: (עו) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא. ונגילה ע"ו ע"א: (עז) ד"א למה אמרה למלך בשם מרדכי. נמלח נקיוור נפד"א פ"ג. ואולי היה לפני המקדש נפד"א באריות כמו שהניא, ושם נמחיל וכל דבר שהיה למלך היו כותבין אותו לפניו:

מרדכי, אלא אלולי אמרה בשם מרדכי לא היה מתמשל, שכך היה מעשיהם. ש
 מלכים, כל מי שעשה עמהן מעשה היו כותבין בספר הזכרונות שלהן, שנאמר
 וכתב בספר דברי הימים וגו' (אסתר ז' כ"ג), וכשמבקשין לידע מה אירע להן, מביאין
 את הספרים וקוראין אותן, וכל מי שהוא ראוי להיות סהיין אותן, ולמיתה סמיתן
 אותו, לכך נאמר ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך:

פרשה ג

[א] אמר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן. (ב) זה שאמר הכתוב
 בפרוה רשעים כמו עשב וגו' להשמדם ערו עד (הלים ז' כ"ה), ל
 נתגדל הרשע הזה אלא לרעתו. (ג) בוא וראה מה היתה אחריתו. בתחלה גדל
 המלך אחשורוש את המן, ולבסוף ויתלו את המן, מלמד שגדולתו של רשע לצל
 אותו בסוף, וכן ישעיהו אומר אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (ישעי' נ"ו י"ב).
 אמר ר' ארזרים הם הרשעים שאין עושין טובה שלימה עם ישראל, מה הוא אדם
 אחר הדברים האלה, שקצף בנהן ותרש, אמר אחשורוש איני מניח מעתה ש
 שומרים שלא ימלו עלי עצה ויהרגוני, לכך נאמר גדל המלך אחשורוש את המן
 ששמו ראש על כל השרים אשר אתו ולא זכר חסדו של מרדכי שהצילו
 המיתה: אחר הדברים האלה. מאי אחר, אמר רבא אחר שהקדים הקביה רפוא
 למכה, דאמר ריש לקיש אין הקביה מכה את ישראל אלא אם כן בורא ל
 רפואה [תחלה], שנאמר כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (הושע ז' א'), אבל
 העולם אינו כן, מכה אותם ואחר כך בורא להם רפואה, שנאמר ונגף ה'
 מצרים נגוף ורפא (ישעי' י"ט כ"ג): גדל המלך אחשורוש את המן. מפני מה גד
 מפני שהיה עשיר, (ג) דאמר ר' פנחס שני עשירים גדולים עמדו בעולם, א
 בישראל ואחד באומות העולם, קרח בישראל, שמצא אוצרות כסף וזהב של יום
 והמן באומות העולם, שלקח את כל אוצרות מלכי יהודה ואוצרות בית המסקד
 וראה המלך עשרו ועשרת בניו נוטרין לפניו, ורצה לרוסמו ולגדלו, שנאמר ג
 המלך אחשורוש: את המן בן המדתא. וכי המן בן המדתא היה, אלא צו
 בן צורר, וקוצץ בן קוצץ, כיוצא בו וישלחם המלך אסא אל בן הדר בן סכרס
 בן הזיון מלך ארם (מ"א כ"ז י"ח), קוצץ בן קוצץ היה. המן מבני בניו של עמ
 הוא, (ד) וזה הוא ייחוסו: המן בן המדתא בן סירא בן ביזא בן אפילוס בן דו

הערות ותקונים

(ה) זשיה נפרוח. מדרש פנים לחיים (ל"ג ע"ג): (ג) בוא וראה. לא תלאמי המקור, ואלולי כש
 נמדרש פנים לחיים: (ג) דלמך ר' פנחס. פדר"א פ"ג, ונשנה ג"כ נמדרש פנים לחיים
 ונמדרש אסתר רבה פ"ג, וגזע מפדר"א: (ד) זה הוא ייחוסו. ג"כ ספק היה דעים היחוס:
 נמדרש פנים לחיים וחסר לפנינו, וכבאר בחיננו כתי, וגם נמס' סופרים פ"ג מוצא זה
 חרנס רב יוסף, וכוון גזע לח"ס ויכנהו חרנס ר' יוסף. ויען כי יש שיניים נשמותם לכך.
 ג' נוסחאות:

מדרש שלפנינו	תרגום שני	מסכת סופרים
המן בן המדתא	המן בר המדתא לנגיח	המן המדתא לנגי
בן סירא	בר סרס	...
בן נצח	בר כוחא	בר ציח
בן אפילוס	בר אפלוטוס	בר אפלוטוס

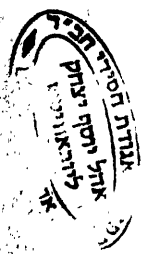
בן דיוסיס בן פרוס בן מעראן בן בעלקן בן אנתימרוס בן הרוס בן תרודוס בן שגר בן נגר בן פרמשתא בן ויותא בן עמלק בן סורייתא דאליפו בוכריה דעשו, שנאמר ותמנע היתה פלגש לאליפו בן עשו ותלד לאליפו את עמלק (בלאזיה לוי י"ג), ומאי שם אימיה, (ה) אמר רב נחמן בר רבא אמר רב אימיה דאברהם אמתלאי בת כרנבו, אימיה דהמן אמתלאי בת עורבתי, אימיה דדוד נצבת בת עדאל, אימיה דשמשון צללפוניה, ואחתיה נשיין, מאי נפקא מינה (ו) לתשובת המינים: וישם את כסאו. (ז) צוה המלך להיות כל העם כורעים ומשתחיים לו דרך עבודה:

[ב] וכל עבדי המלך אשר בשער המלך. (ח) אלו השופטים, כמה דאת אמר ועלתה יבמתו השערה (דברים כ"ז): (ט) ומה עשה המן, עשה לו צלם מרוקם על לבו ועל בגדיו, וכל מי שהיה משתחוה להמן היה משתחוה לע"ז, ומרדכי לא קבל עליו להיות כורע ומשתחוה לו, שנאמר ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה, (י) אמרו לו ישראל תהא יודע שאת מפילנו בחרב זה הרשע, אמר להם אם בן אשתחיה לע"ז ולא קבל עליו:

[ג] ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך. (יא) אמר לו המן הרשע וכל עבדיו מדוע אתה עובר את מצות המלך, אמר יהודי אני, אמר לו המן והלא אביך השתחוה לעשו אבא, אמר לו בשעה שהשתחוה היה בנימין במעי אמו ולא השתחוה לו, ואני בן בנו של בנימין, שנאמר איש ימיני (אסתר כ' ה'), וכשם שלא השתחוה אבי, כך אני איני משתחוה לך, לכך נאמר ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה:

הערות ותקונים

מסכת סופרים	תרגום שני	מדרש שלפנינו
בר דיוס	בר דיוס	בן דיוס
בר דזיט	בר דיוסיס	בן דיוסיס
בר פרוס	בר פרוס	בן פרוס
בר ניכין	בר מעדי	בן מעלאן
בר בעלקן	בר בעלקן	בן בעלקן
בר אנתומרוס	בר אנתומרוס	בן אנתומרוס
בר הורס	בר הירודוס	בן הרוס
.....	.....	בן הירודוס *
בר סגר	בר סגר	בן סגר
בר נגר	בר נגר	בן נגר
בר פרומשתא	בר פרומשתא	בן פרומשתא
בר ויותא	בר ויותא	בן ויותא
.....	בר עמלק	בן עמלק
בר למינתיה דאליפו	בר למינתא דאליפו	בן סורייתא דאליפו

(ה) אמר רב נחמן בר רבא אמר רב. ז"א ל"א ע"א, ושם הניכסא רב חנן בר רבא אמר רב: (ו) לתשובת המינים. נגמרא בלינו הגרס ס"ב לתשובת האפיקורבין: (ז) צוה המלך. פירש פינ, והקיים "דרך עבודה" חסר סס: (ח) אלו השופטים מדרש פנים אחרים (ל"ג ע"ג), והניכסא סס אלו הדיינים, ומובא בילקוט אסתר: (ט) ומה עשה המן. פירש פ"כ מדרש פנים אחרים נוסח א' לד 46 ומדרש אסתר רבה פ"ז אות ו' ובתרגום ראשון וכל עבדי מנכא די כתרע צית מנכא גמנין לאגדרטא די הקיס בהדיא ל"ל בחזיה פ"י נחמה שלו: (י) אמרו לו ישראל. מדרש פנים אחרים, ומובא בילקוט, ובעל מנחת הלוי דף ל"ג ע"ב ודף ל"א ע"א הניא זה בשם הילקוט: (יא) אמר לו המן

(* אין ספק כי מופר אחד תיקן על בן הרוס. "הירודוס" כמו שהוא בס"ס ואח"כ נעשים מרודוס, לכן לא נמנע בס"ס ובכ"י אקספארד לאמר בן הרוס בן הירודוס.

[ד] יִרְדֵי כַאמְרָם אֲלוֹי יוֹם וַיּוֹם. (יג) לְמוֹדִים הֵם בָּנִיהַּ שֶׁל רַחֵל לְהוֹיֹת מִדְּבָרֵי
עִמְהָן יוֹם יוֹם, בְּיוֹסֵף וַיְהִי כְדַבְרָה אֶל יוֹסֵף יוֹם יוֹם (נִלְאֵשׁ לִיט י'),
בְּמַרְדְּכִי וַיְהִי כַאמְרָם אֲלוֹי יוֹם וַיּוֹם, כִּיּוֹן שָׂרָאוֹ שְׁלֵא קִיבַל-עָלָיו מִיַּד וַיִּגְדּוּ לְהַסֵּן:
[ה] יִרְאָה הַסֵּן כִּי אֵין מִרְדְּכִי. (יג) זֶה אֶחָד מִשְׁשֵׁה שָׂרָאוֹ וּבּוֹשָׁה, וְאֵלּוֹ דָּן: הַנְּפִילִים
וְעִשׂוֹ, וּבִלְבָק, וּבִלְעָם, אַחִיתּוֹפֵל, וְהַסֵּן. הַנְּפִילִים, דְּכָתִיב וַיִּרְאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים
אֶת בְּנוֹת הָאָדָם, (נִלְאֵשׁ ו' ז'), וּבּוֹשׁוּ וַיִּסְחּוּ מִן הָאָרֶץ, עִשׂוֹ, דְּכָתִיב וַיִּרְאֵ עִשׂוֹ כִּי
בֶרֶךְ יִצְחָק (נִלְאֵשׁ ז' ה'), וּבּוֹשׁ, שְׁנֵאמֵר וְאֵת עִשׂוֹ שְׁנֵאֲתִי וְאִשִּׁים אֶת הָרִיוֹ שְׁמֵמָה (נִלְאֵשׁ ו' ז')
(ג'). בִּלְבָק, דְּכָתִיב וַיִּרְאֵ בִלְבָק בֶּן צָפוֹר, (נִמְדַּנְדֵּי ז' ז'). וּבּוֹשׁ, שְׁבִיקֵשׁ לְקַלֵּל אֶת שׁוֹנְאֵיהֶן
שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְלֹא עֲלָתָהּ בִּידּוֹ. בִּלְעָם, דְּכָתִיב וַיִּרְאֵ בִלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי ה' (כס כ"ד א'),
וּבּוֹשׁ, וְאֵת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הָרִגְוֹ בְּחָרֵב (כס ל"א ח'). אַחִיתּוֹפֵל, דְּכָתִיב וְאַחִיתּוֹפֵל
רָאָה כִּי לֹא נַעֲשֶׂתָה עֲצָתוֹ (ל"ג י"ו ז'), וּבּוֹשׁ, וַיִּצֹו אֶל בֵּיתוֹ וַיַּחֲנֵק (כס כס), וְסָמָה
צוּהַ עַל בֵּיתוֹ, (יד) אִמְרוּ חֲכָמִים שְׁלֵשָׁה דְבָרִים צוּהַ אַחִיתּוֹפֵל אֶת בְּנָיו, אִמְרֵי אִמְרֵי
אֶל תְּהִיוּ בְּמַחְלֻקָּתָהּ, וְאֵל תִּמְרְדוּ בְּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד, (טו) וְאִם רָאִיתֶם יוֹם שְׁמִינִי
שֶׁל עֲצֵרֶת בְּרוּר, זִרְעוּ חֲטִים לְשֵׁנָה הַבֹּאֵה. הַסֵּן, דְּכָתִיב וַיִּרְאֵ הַסֵּן כִּי אֵין מִרְדְּכִי,
וּבּוֹשׁ, וַיִּתְּלוּ אֶת הַסֵּן (אִסְתֵּר ז' י'): (יז) דִּיא וַיִּרְאֵ הַסֵּן, אִמְרֵי ר' אִיבּוֹ הַרְשָׁעִים
מִרְאוֹת עֵינֵיהֶן לְהֵן תְּקַלְהוּ, כִּיצַד כְּתִיב וַיִּרְאֵ חָם אֲבִי כְנַעַן (נִלְאֵשׁ ט' ז'), מָה
גִּרְמָה לּוֹ רְאִיתוֹ, עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו (כס כס כ"ה), וְכַךְ וַיִּרְאֵ עִשׂוֹ כִּי
כַּס כ"ה מ"ה), מָה גִרְמָה לּוֹ רְאִיתוֹ, וְאֵת עִשׂוֹ שְׁנֵאֲתִי (נִלְאֵשׁ ז' ג'), וְכַךְ וַיִּרְאֵ הַסֵּן, מָה גִרְמָה
לּוֹ רְאִיתוֹ, וַיִּתְּלוּ אֶת הַסֵּן, אֲבָל הַצְּדִיקִים מִרְאוֹת עֵינֵיהֶן גְּדוּלָה לְהֵם, כִּיצַד
וַיִּשָׂא אֲבָרְהָם אֶת עֵינָיו וַיִּרְאֵ וְהִנֵּה אֵיל (כס כ"ג י"ג), מָה גִרְמָה לּוֹ רְאִיתוֹ, כִּי בֶרֶךְ
אֲבָרְכָךְ (כס כס י"ז), וְכַךְ יִצְחָק וַיִּשָׂא עֵינָיו וַיִּרְאֵ וְהִנֵּה גַמְלִים בְּאִים (כס כ"ד ס"ג)
מָה גִרְמָה לּוֹ רְאִיתוֹ, גִּזְרֵי בְּאָרֶץ הַזֹּאת (כס כ"ו ז'), וְכַךְ יַעֲקֹב וַיִּרְאֵ וְהִנֵּה בָּאוּ
בְּשָׂרָה (כס כ"ט ז'), מָה גִרְמָה לּוֹ רְאִיתוֹ, נִתְעַשֵּׂר וְנִתְבָּרַךְ וְנַעֲשֶׂה לְשֵׁנֵי מַחֲנֹתַי:
כִּי אֵין מִרְדְּכִי כּוֹרַע וּמִשְׁתַּחֲוֶה לּוֹ, כִּיּוֹן שָׂרָאֵה שְׁלֵא הִיָּה כּוֹרַע וּמִשְׁתַּחֲוֶה לּוֹ נִתְסַלֵּל
עָלָיו הַיּוֹמָה, אִמְרֵי הַיְהוּדִים הִלְלוּ הֵן שׁוֹנְאֵי אֲבוֹתַי מִיְּמֹת עוֹלָם, עֲכָשׁוּ אֲנִי אֲוֹמֵר
לְמַלְךְ וְהוּא מְאֹבֵד אֹתָם מִן הָעוֹלָם:

[ו] וַיְבַז בְּעֵינָיו. (יח) אִמְרֵי לּוֹ הַקְּבִיָּה רִשְׁעֵי בֶן רִשְׁעֵי, כּוֹזֵה בֶן כּוֹזֵה, בַּעֲשׂוֹ כְּתִיב
וַיְבַז עִשׂוֹ אֶת הַבְּכֹרָה (נִלְאֵשׁ ז' ז'), וּבְהַסֵּן כְּתִיב וַיְבַז בְּעֵינָיו
הֵנָּה קָמָן נִתְתִּיךְ בְּגוֹיִם כּוֹזֵי אֶתְּךָ מֵאֵד (שׁוֹנְדֵי א' ז'): לְשִׁלּוֹחַ יָד בְּמַרְדְּכִי לְבַדּוֹ
(יח) אִמְרֵי ר' אֲבָא בְּתַחֲלָה מִרְדְּכִי וּלְבִסּוֹף עִם מִרְדְּכִי, וּמִנּוּ רַבָּנָן, וּלְבִסּוֹף בְּבַל הַיְהוּדִים.

הַעֲרוֹת וְתַקּוּנִים

הַסֵּן. מִדְּרַשׁ פְּנִים אַחֲרֵים, וּמוֹנֵף זִינְקוֹת: (יג) לְמוֹדִים הֵם. מִדְּרַשׁ פְּנִים אַחֲרֵים: (יג) זֶה אֶחָד
מִשְׁשֵׁה שָׂרָאוֹ וּבּוֹשָׁה. לֹא נִלְאֵשׁ הַמִּקּוֹר: (יד) אֲחִיתּוֹפֵל דְּכָתִיב שְׁלֵשָׁה דְבָרִים צוּהַ אַחִיתּוֹפֵל. ז"כ קָמָן
ע"א: (טו) וְאִם רָאִיתֶם יוֹם שְׁמִינִי שֶׁל עֲלָתָה כְּזוֹר. כְּנִמְרָה שֶׁ וַיִּוִּעַ שֶׁל עֲלָתָה כְּזוֹר, פִּירְשׁוּ
וַיִּוִּעַ שֶׁל עֲלָתָה דִּהְיוּ שְׁנוּעוֹת אֶם תְּחַלְּסוּ כְּזוֹר לֹא וְלֹא יוֹם הַמַּעֲוּוֹן זָכְרוּ חֲטִים שְׁמֵלִימִין כְּזוֹתָה
סָנֵה: (טז) דִּיא וַיִּרְאֵ הַסֵּן אִמְרֵי ר' אִיבּוֹ הַרְשָׁעִים מִרְאוֹת עֵינֵיהֶם כֵּהם תְּקַלְהוּ. לֹא נִלְאֵשׁ, וַעֲיִין
בְּתַחֲמוּמָה פ' זִלְק אֹהַ ז' וְכֵּה הוּא כְּסִגְוִין אִחֵר וְעִשׂוֹ כְּהַעֲרֵי י"א, וּמוֹנֵף זִינְקוֹת תְּסַלֵּם רִישׁ רִשָּׁה
חמ"ג, וְהִלְוִין תְּחַמוּמָה מִטּוֹב עַל ז', וְכַמְדַּרְשׁ אֲנֵחַ גְּרִיין (י"ג ע"א) הוּא ג"כ כְּזוֹפֵן אִחֵר, וְכַמְדַּרְשׁ
אִסְתֵּר דְּבֵה פ"ז טוֹבַע מִן אֲנֵחַ גְּרִיין כְּסִיטִים וְאוּלַי כִּיָּה לְפָנֵי הַמַּקְדֵּר כְּאֵזֶר הַבַּיִת, כְּמִדְּרַשׁ פְּנִים
אַחֲרֵים, וְנִשְׁמַע כְּכִי: (יז) אִמְרֵי לּוֹ הַקְּבִיָּה. מִדְּרַשׁ פְּנִים אַחֲרֵים (ל"ד ע"א), וּמוֹנֵף זִינְקוֹת כּוֹזֵה
אִלְף י"ד: (יח) אִמְרֵי ר' אֲנֵחַ תְּחַלְּסֵה מִרְדְּכִי לְבַדּוֹ. מִנִּילָה י"ג ע"ג, וְכֵּה הַיְהוּדִים אִמְרֵי רַבָּא, וְכֵּה
הַיִּנֵּחַ

[ו] **בחדש** הראשון וגו' הפיל פור הוא הגורל. התחיל מפיל גורלות, ולמה כרי לראות איזה חדש שלא נעשה להם לישראל בו נס, ונפל הגורל על חודש אדר, שנאמר הוא חודש אדר. (יג) האנא כשנפל לו פור בירח אדר היה שמה שמחה גדולה, אמר נפל לי בירח שמת בו משה רבן, והוא אינו יודע שבשבעה באדר מת משה, ובשבעה באדר נולד משה. (יד) אמר ר' שמואל כשראה מרדכי להמן לא עמד טפניו, עבר המן עליו ולא זו ממנו, ולא שאל בשלומו, ובא לו המן לצד ימינו של מרדכי, (טו) ועשה עצמו כאלו מרדכי שאל בשלומו, והשיבו המן ואמר לו עליך שלום, אמר לו מרדכי אין שלום אמר אלהי לרשעים (טז) יז (יח), מיד וימלא המן חיבה. (יט) התחיל מפיל גורלות, ולמה לראות איזה חודש שלא נעשה בו לישראל נסים, אמר ניסן בו יצאו מצרים. אייר בו הושיעם חקביה מיר עמלק, שנאמר ויהלוש יהושע את עמלק (כ) יז (יח). סיון בו ניתנה התורה להם, ועוד שבו הרגו זרה הכושי, שנאמר ויצא אליהם זרה הכושי (ד"ג י"ד ח'), וכתוב בתריה ויקבצו ירושלים בחדש השלישי (ס"ג פ"ו י"). המון נמתל להם עונותיהם, ונתגברו על מלכי האמורי, ועמדה להם חמה בימי יהושע. באב נלכד בידם מלך ערד בימי משה, דכתיב ויעל אהרן הכהן אל הר ההר [וגו'] בתודש החמישי [וגו'] וישמע הכנעני מלך ערד (נמדנכ לג' י"ח מ'), שמע שמת אהרן, ובא להלחם עם ישראל וידר ישראל וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני (נמדנכ י"א ג'). באלול הושיעם ה' כמדון ועמלק, ונתנם בידם בימי גדעון. בתשרי נתחדשה מלכותן לחנוכת בית המקדש בימי שלמה, שנאמר הוא החודש השביעי (מ"א ח' ז'). במרחשון נשתכלל בנין בית המקדש, דכתיב בשנת אחת עשרה בירח בול כלה הבית (ס"ג ו' י"ח). וכסלו וטבת לכדו סיחון ועוג. ובחדש שבט נישנית להם התורה ועשרת הדברות, שאמר להם משה היום הזה נהיית לעם (דנניס כ"ט פ'), ואומר הואיל משה באר את התורה (ס"ג א' ה'). ובאדר מצא להם יגון ואנחה שבו מת משה רבן. וכיצד מיום ליום, אמר ליום ראשון יכול אני לשלוט ביהודים, אמר לו בי נבראו שמים וארץ והן משולין בהן, יכול אתה לעקור את העליונים ואת החחתונים, וכן כתיב כה אמר ה' אם יסדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ לכמה גם אני אמאם (בורע בית) [בכל זרע] ישראל (יגמ"י י"א ל"ו). יום שני אמר לו בי נברא רקיע, וכתוב בהן, והמשכילים ויהירו כוזהר הרקיע (דניאל י"ג ז'). יום שלישי אמר לו בי נבראו זרעים, וכתוב וזרעתיה לי בארץ זרע אמת (סכסע ז' כ"ה). יום רביעי אמר לו בי נבראו מאורות והם הוגים בתורה שהיא משולה באור, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו' כ"ג). יום חמישי אמר בי נבראו בהמות

הערות ותקונים

הניח הילקוט אשר רבא. (יט) חאנא כשנפל לו פור. מנילה י"ג ע"ג: (כ) א"ר שמואל. מדרש פנים אחרים (ל"ג ע"ג), ומסר סס האומר, ומנח בילקוט וגם סס הוא נלי סס האומר, ומתחיל עבר המן: (כא) ועשה עלתו כאלו מרדכי שאל בשלומו והשיבו המן ואמר לו עליך שלום. במדרש פנים אחרים הניקח יותר מיוסרת ועשה כאלו שאל בשלום מרדכי ואמר לו שלום עליך מרדכי, אמר לו מרדכי אין שלום אמר ה' לרשעים: (כב) התחיל מפיל גורלות כיו אמר ניסן זו ילאו ממלכים. כל המאמר הזה שהפיל הגורל למדעים ולימים ולנזלות לא מלאמי המקור, ומלאם בנגנון אחר במדרש אגא נריון (י"ג ע"ג), וכן במדרש אסתר רבא פ"ז ד"ה נמדעס הראשון הוא חודש ניסן, וטובע סס הדגנים מן א"י בארצות קלת, ומנח בילקוט רמז אלף ק"ד ג"כ באופן אחר, ואולי טובע דגריז מן פנים אחרים. וכ"כ אמר ה' לפני חסר, והעמתיק השמיטי, כדרכו להשמיע מאמרים שלימים

וחיות ועופות ולויתן וכלן מוזמנין לישראל, דכתיב ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה (והגדולה והחזקה) על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים (יט"ז כ"ז א'). ובששי אמר בי נברא אדם מן העפר, והן משולין בעפר, יכול אתה לסייף את עפר הארץ, דכתיב והיה זרעך כעפר הארץ (נלמדי כ"ח י"ד). יום שביעי אכר לו שומה שבעולם בי ניתנה השבת, ואין בריה בעולם משמרת אותי חוץ מישראל, והיא ברית בין הקביה ובינם, וכתיב אם תשיב משבת רגליך וגוי אז תתענג על ה' (יט"ז כ"ח י"ד), לכך נאמר מיום ליום: דיא ומחדש להדש. מהו ומחדש להדש הניח את הימים ובא לו אצל החדשים, אמר לניסן יכול אני לשלוט ביהודים בגורלך, אמר לו מזלי טלה, והן משולין בשה, דכתיב שה פזורה ישראל (יט"ז כ"ח י"ז), יכול אדם למסור בנו לטבח. אייר אמר לו מזלי שור, וכתיב באביהם בכיר שורו הדר לו (דנכ"ט ל"ג י"ז). סיון אמר לו מזלי תאומים, וכתיב באמם והנה תאומים בבטנה, (נלמדי כ"ח י"ז). תמוז אמר מזלי סרטן, וכתיב כל עומסיה שרוט ישרמו (זכ"י י"ג נ"ג). אב אמר מזלי אריה, והן משולים באריה, דכתיב הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא (נמדנ"ג כ"ג י"ד), והקביה נקרא אריה, יכול שהארי רואה שועלין נושכין בנו ומחריש. אלול אמר מזלי בתולה, וכשנגאלו מיד סנחרב נמשלו בבתולה, שנאמר זה הדבר אשר דבר ה' בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון (מ"ג י"ג כ"א). תשרי אמר מזלי מאזנים, וכשם שהמאזנים מעיין כל דבר ועושה אותו אמת, כך ישראל מעיינין את המועדות, ומישבין אותן בזמנם, והן מצווים עליו מאזני צדק (ויקרא י"ג ל"ז). מרחשון אמר מזלי עקרב, והן משולין בי, שנאמר ואל עקרבים אתה יושב (יחזקאל כ"ו ו'), (כג) ושנו חכמים שנשיבתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב. כסלו אמר מזלי קשת, וכתיב ויאמר ללמד בני יהודה קשת (ס"ג א' י"א), ואומר קשת גבורים חתים (ס"א ג' ד'). טבת אמר מזלי גדי, והטרם אם המלכים נגאלה בגדי, שנאמר וישלה יהודה את גדי העוים (נלמדי כ"ח כ"ג), ולא עוד אלא שיעקב אביהם נטל הברכות בגדי, שנאמר לך נא אל הצאן וקה לי משם שני גדיי עוים (נלמדי כ"ז כ"ג), תאמר בלבך במה שנטל אביהם בו ברכות הם נוטלים בו צרות. שבט אמר מזלי דלי, והמשילו משל בדלי, שנאמר יול מים מדליו (נלמדי כ"ד ז'). אדר אמר מזלי דגים והם משולין בדגים, שנאמר וידגו לרוב (נלמדי מ"ח כ"ז), ואין אתה יכול להשמידם, וכשבביישוך כל הימים וכל החדשים, כך אתה מתבייש, שנאמר יבושו ויבהלו מאד כל אויבי, (הה"ל ו' י"א), ואומר יבושו ויכלמו כל הנחרים בך (יט"ז מ"א י"א), ואומר יבושו ויכנוגו אתור כל שונאי ציון (סלמ"ג קצ"ט ה'), כיון שראה כך, אמר איני מכלה אותם, אלא באדר, ואיני יכול להם אלא באדר, לכך נאמר מיום ליום ומחדש להדש שנים עשר הוא חדש אדר:

[ה] ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד. (כד) אמר ר' אבא האי מאן דלא ידע לישתעווי לישנא בישא כהמן לא לשתעי, אמר ליה המן לאחשורוש תא ליבלינהו. אמר ליה מסתפינא ממריהו דלמא עביד בי כקמאי. אמר ליה ישנו, ישנו מן המצות, אמר ליה אית בהו רבנן, [א"ל] עם אחד נינהו, שמא תאמר קרחה אני עושה במלכותו: מפור. [מפורין הם בין העמים], שמא תאמר

הערות ותקונים

סלימים, עיין סס נהערה קצ"ז, וכן הסתגוס ט"ז הניח הסתגוס כ"ג נמדד: (כג) ושנו חכמים, אכזם פ"ב מ"ט"ז: (כד) אמר ר' אבא, מגילת י"ג ע"ג, ונמדד אמר רבא וגם י"ג ח"ט סיבויים נלמן

הגאה למלך מהם: מפורד. כפרידה זו שאינה עושה פירות, ודלמא אמרת איכא
 יתחא חדא מינייהו, (כה) איכא מדינתא חדא מינייהו, בין העמים ככל מדינות
 מלכותיה: ודתייהם שונות. דלא אכלי בהדן ולא שתי בהדן, ולא נסכי מינן ולא
 מסבין לן מינייהו: ואת דתי המלך אינם עושים. דמפקי לה לשתא (כו) בשחי
 פהי: ולמלך אין שוה להניחם. דאכלי ושתו ורוו ונפקין וותבין ומבין ליה למלכא,
 שאפילו זבוב נופל לתוך כוסו של אחד מהן נוטלו ושותיהו, ואילו אדוני המלך
 גונע בכוסו של אחד מהן (כז) חובטו בקרקע: (כח) דיא ודתייהם שונות. אמר לו
 בו וראה כמה הם משונים במצוותם מכל העמים (כט) לשבעת ימים עושין אורגיון
 וקוראין אותו שבה, נכנסים בו לבתי כנסיות שלהן, וקוראין דברים שאי אפשר
 לשמען, ומקללין אותנו, ואומרים ויכתשו אויביך לך (ל) (לניס לני כ"ט), ודברים הרבה
 שאי אפשר לספר לפני המלך, (ל) וכד אנחנא צביין למזבן מינהון אכרין שווקין,
 ואכרין יומא אסורא הוא, וכד אינון צביין למזבן מננא, אמרין לנא יומא שריא הוא,
 (ל) וכן מרחקין נשיהון שבעה יומין, עד דנפקין כפלגות לילווא ומסאכין ית
 פיא, ובירח ניסן עבדין תמניא יומין שבין, וגרפין חמירא מן קדם פטורא, ואכרין
 ביומא הרין אתפריקו אבהתנא, (לג) ועיילו לבי כנישתהון וקרין ומצליין, ואומרים
 כמא דאתגריף חמירא סבתנא, הכרין התגריף מלכו רשיעא הדא סביננא, ונתפריק
 מיד מלכא מפשא הרין. (לד) ובירח סיון עבדין תרי יומין שבין, ועלין ומצליין בבי
 בנישתא וסלקין לאיגרא (לד) ושדיין חזורי ולקטין יתהון ואכרין כמא דמתלקיש
 חזורא הרין הכרין יתלקטון עמטיא סביננא. (לה) בחד בתשרי עיילין ומצליין בבי
 כנישתהון ואכרין יומא דין ייעול דוכרנא קדם ברינא לטב, ולבעלי דבכנא לביש.
 בהשעה ביה אכלין ומתפנקין ומתעניין למחר אינון ונשיהון ובניהון ולא חייסין
 עליהון ועללין לבי כנישתא ומצליין ואכרין מרי עלמא יתכפרון חובנא ויתוספון על
 טובי בעלי דבכנא. בחמיסר ביה עבדין חנא תמניא יומין ומטללין מאיגרי בתיהון

הערות ותקונים

בסוף ונס כ"י חקפאחר הג' אמר רנא: (כה) איכא מדינתא חדא מינייהו. יתחא נחמלא:
 (כ) נשאי פהי. ר"ח שנה הייס פסח כיוס. והמתורגמן ענך פה הניא נחמלא יסו עס אחד
 מקין שחא נשאי פהי, וחולי הם שני שמיס וחככי לא ידעתי עביל: (כז) חזנעו בקרקע,
 גדל פייס וחזו שותהו, וכן יתחא נחמלא כ"י ועיין ד"ס דף ל"ב ע"ג: (כח) ר"ח אמר לו גוא
 גבה. מדרש פניס אחרים (ל"ד ע"ב), והנה נמדרש פניס אחרים נחמלא רק החמלא הנחמלא, והילקוט
 י"ח רמז תתקנ"ד הניא נחמלא אמר ר"ח יסו עס אחד שטיין רנכנן, הוא מן אנא גריון,
 ופניס הניא ולמלך אין שוה להניחם פותחים נתי כנסיות והוא מן פניס אחרים, אבל המדרש
 מפנינו הניא הנחמל גדול נכנסים נחתי כנסיות שלהן וקולאין דניס שחי אפשר לשמען כו' עד
 יסו לכך נאמר ודתייהם שונות, לא מלחמי המקור, רק נחמלא נחמלא שני אשר מחלים להנחמל
 שלפנינו רק נחמלא חוספות: (כט) לשבעה ימים עושין אורגיון. נפניס אחרים עושין ארינא וכתנתי
 עס בהערה פתרויה נעלם ממנו, אבל הניכסא כיוו סהוא ככיי אורגיון ככונה, וכן הניא הדג
 הגדול תהילא קאהטו ז"ל בהשגחת הערוך של"ל ארניא ופי' גלי' שניה וביטול: (ל) וכד אנחנא
 לביין למזבן מינהון אכרין שווקין. ונתיס ויונח די אנחנא לביין למזבן מנהון אמרין עלן שוקין,
 יס נהקן אכרין עלן שוקין, פי' סוגרים, ועיין אנא גריון כד אין צעין למזבן מנהון מיד סוגרים
 עלינו שוקים וע"ש מה שכתנתי בהערה ל"ח: (ל"א) וכד מתקין נשיהון כו'. יס נתיס וידעתהון
 לשבעה יומין ופקיין צלגות ליליא נשיהון ומסאכין ית מיא: (ל"ב) ועיילו לבי כנישתהון וקרין
 ומצליין. נתיס ועלין לבי כנישתא קריין כפסיהון ומתרגיין נכניסיהון, לדעת התרגום היו קריין
 מרגום: (לג) ובירח סיון כו'. וכן בח"ס: (לד) ושדיין חזורי. פי' וזוקין מסומים כי חזורא חורלטה
 ללחון סירי מסומ [אפפנל], ונתיס ושדיין חזורי מסומים מלח מסומים היא חוססה חילונית: (לה) נחמ
 כחשרי

ונפקין לבוסתנא ושומטין לולבא וקמטין אתרוגא ומחרבין בסתנא ועקין סייגיה ולא חייסין עליהון, ועיילין לבי כנישתהון וגרסין ומצליין והדרין ועבדין הושענא ואמרין כמה דמלכא עביד (ז) בנו סדרא אנתא עבדין, ולא ידענא אם לויטין לנא או מברכין לנפשיין, וקריין ליה הנא דמטללהא, ולא עבדין ביה עבדתא דמלכא, ומפקין לה לשתא בשהי פהיי, וכן לשבע שנין עבדין שמטתא, ולחמשין שנין עבדין יובילא, ומחרבין ארענא ומכמלין זרועא והצרא כולה שהא, ולא מוכנין לנא ספירו אילנא ולא מזרעא כולה שהא עד הנמות בנייהון בבפנא, הללו סקצת מעשיהון המשונין, ודברים הרבה עושין משונים זה מזה, ואי אפשר לספר לפני המלך, אלא אם על המלך טוב יכתב לאבדם, שישיתכן בעולם נזק היא לנו, לכך נאמר ודתייהם שונות מכל עם ולמלך אין שוה להניחם:

[ט] **אם** על המלך טוב יכתב לאבדם. זה הוא שאמר דוד מלך ישראל הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים (הג'ס פ"ו י"ג), (ז) אמרה כנסת ישראל לפני הקביה רבון העולמים כל זמן שאומות העולם עומדין עלי אינן מבקשין ממני לא כסף ולא זהב, אלא לבלות אותי מן העולם, עמד עלי פרעה הרשע ולא ביקש אלא לבלות אותי, שנאמר ויצו פרעה לכל עמו לאמר וגו' (שמו"א ז' כ"ג), וכן סנתרנ אמר ואכרות קומת ארזיו מבהר ברושיו (מ"ג י"ג כ"ג), וכן נבוכדנצר, והוא עשה בי יתר מכולן, שנאמר אכלני הממני נבוכדנצר מלך בבל (נחמיה י"א ל"ד): בשעה שעשה את הצלם שלח וכינס עלי שבע מלכיות, וזן אותי בפניהם ואמר לי השתחוה לצלם, (ח) אמר ר' חנינא בשעה שעשה את הצלם קרא להנניה מישאל ועזריה אמר להן השתחוה לצלם, אמרו לו אין אנו משתחווים, אמר להם מפני מה אתם עוברין על גזירתי, אמרו לו מפני שגזירה של הקביה גדולה כגזירתך, שכתב לנו ולא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שמו"א כ' ג'), אמר להם וכפני מה אתם מרדתינו בו, אמרו לו מתוך שמרדנו בו באנו לידך, אמר אעפ"כ איני מניח אתכם עד שתשתחוהו, ואם אין אתם משתחווים הריני מטיל אתכם לתוך כבשן האש, אכר לו (ט) וכי אש שלך גדולה מאישו של הקביה, והלא שש אשות הן יש לו להקביה אש אוכלה אש, ואש יראה מפני אש, והוא אש של מלאכים, ואש אוכלת ולא שותה, והיא אש שלנו, ואש אוכלת ושותה, והיא אש שירדה לאליהו, ואש שותה ולא אוכלת, והיא אש של חלאים, ואש לא אוכלת ולא שותה, והיא אש שגיהנם, אבל אש של הקביה אדם נכוה בה לעולם, ואין נשמתו יוצאת אלא מיטרפה בתוכו, והולכת ומרוחק ממנה (י) ארבע מאות פרסאות, ואדם נכוה בה לעולם ועד, ויורד בשבעה מדורים שיש לו להקביה, כל מדור ומדור עמקו אין לו שיעור,

הערות ותקונים

בחסרי וכו'. וכן בח"ט: (ז) בנו סדרא. נרסס נגליון פ"י ונחמיה: (ז) אמרה כ"י לפני הקב"ה. נודרס אבא גריון פ"ד פסוק ומירדכי ידע (י"ז ע"ג) חבל סס הוא כנסנין אחר, וכאשר הוא לפנינו מונח נמדרס מגלה אסתר דפוס קאנטעמנטיאל שנחס רע"ט, ונדפס סניח נס' הגדה הגדולה לה"ר חיים מאיר הורוויץ (בעגלין הדינ"א): (ח) אמר ר' חנינא. כן מונח במדרס מגילת אסתר סס. וסס הגירסא אמר ר' חנינא נר עניל ולא נמלא כלל בלגא גריון וכמו כן עיד מאמריים אחרים המונח לפנינו. מזה ראייה כי במסדר שלפנינו נקח זון מדרס מגילת אסתר הילל, או היה להם מקור אחר: (ט) וכי אש שלך גדולה מאישו של הקב"ה. עד כאן הוא נמדרס מגילת אסתר הילל, והנאמר שלפנינו והלא שש אשות הן נמלא במדרס סס מאמר אחר ומלא כאשר לפנינו במדרס אבא גריון (י"ז ע"ג) והלא שש אשות, וע"ס בהערה שלי, ועיין יומא כ"א ע"ג: (י) ארבע מאות

והתחתון שבכולן ארקא, וכל היורד לארקא אינו עולה לעולם, חציו אש וחציו ברה, וכשארם נידון בתוכה כוליוכין אותו מן האש לברה, ומן הברד לאש, (מא) ועוד מדה אחרת יש בה שבעת אלפים בתים, וכל בית ובית יש בו שבעת אלפים סידוקין, וכל סדק וסדק יש בו שבעת אלפים חורים, וכל חור וחור יש בו שבעת אלפים עקרבים, וכל עקרב ועקרב יש בו שבעת אלפים כדים של ארס, והן מוכנים לעוברי ע"ז, שנאמר כדנה תאמרן להום אלהיא די שמיא וארקא לא עברו וגו' (ימ"י י' ז'), ואנחנו נשתהווה לצלם, שנאמר והן לא ידעו להוא (למלכא) [לך מלכא] די לאלהך לא איתנא פלחין (דילל ג' י"ט), עמד עלי המן הרשע וביקש לעקור גופי ולקעקע ביצתי, ולא גזר על מחצה והניח מחצה, אלא להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, שנאמר יכתב לאבדם, אמר לו אהשורוש מתירא אני מגואלם, אמר לו אין להם גואל, ורוח הקודש צווחת ואומרת כי גואלם חזק ה' צבאות שמו (ימ"י ל' ל"ד), לכך נאמר הרכבת אנוש לראשינו: (מ"ג) אמר ר' שמעון בן לקיש בשעה שאמר המן הרשע לאשורוש בוא ונאבד את ישראל מן העולם, אמר לו אשורוש אין אנו יכולין להם, שאלהיהם של אלו לא עובם כל עיקר, ומלכים הראשונים היו גדולים ועצומים ממני, וכל מי שרדף אחריהן נמלו הקביה מן העולם, והיה חרפה לדורות, אנו על אחת כמה וכמה, חדל לך מן הרעה הזאת, התחיל המן מטריח על אשורוש בדברים ביום ובלילה, והשיאו עצה רעה: על ישראל, אמר לו נלך ונימלך בחכמים ובחרטומים, מיד קיבץ כל חכמי אומה ולשון, והיה אשורוש נמלך בהם, אמר להם רצונכם נאבד אומה זו מן העולם, שמעטיהן משוננים מכל הבריות, אמרו לו מי הוא זה שרוצה להכשילך באותו מכשול גדול, אם אתה מאבד אומה זו מן העולם אין העולם מתקיים, הוי יודע שאין העולם מתקיים אלא בשביל תורה שנתן הקביה לישראל, ואפילו שמש וירח אין מאירין אלא בשביל ישראל, ואפילו גשמים ומללים ומעיינות של מים אינן באין לעולם אלא בשביל ישראל, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי (ימ"י ל"ג כ"ה), ולא עוד אלא שכל האומות העולם קראם הקביה נכרים, שנאמר וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא (מ"א ט' מ"א), וישראל קראם יובים, שנאמר לבני ישראל עם קרובו (תהלים קמ"ח י"ד), ואומר בנים אתם לה' היבם (דברים י"ד א'), ואף הקביה נקרא קרוב, שנאמר קרוב ה' לכל קוראיו וליס קניה' (י"ח), יש לך אדם שנוגעין בבניו ובקרוביו והוא שותק, קל והומר באומה ו אפשר שיהא אדם נוגע בהם ומניחו הקביה, שהוא ראש ושליט על הכל, על זעלונים ועל התחתונים, ועל כל הרוחות ועל כל הנשמות, להגביה ולהשפיל זמנית ולהחיות, אמר להם המן אותו אלוה שטבע פרעה בים, ושעשה להם את

הערות ותקונים

מלות פרסאות. נלחם גרין עם ארבע מלות ושלשים פרסאות: (מא) ועוד מדה אחרת יש בה. ע"ן נלחם גרין עם (י"ח ע"א) כנגדן אמר: (מג) אמר ר' שמעון בן לקיש בשעה שאמר המן הרשע. המאמר נמלא ב"כ במדרש מנחת אסתר (נד 68) ומתחיל ועמד המן לכלותם ומאמר המן לאחשורוש נלמד כל איש כלים אחד אחד אחשורוש אין לנו יכולין כו', וחסר שם האומר, ומלא במדרש אסתר רבה נפ"ג פסוק אם על המלך ע"ג, ומתחיל אמר ריש לקיש נשעה שאמר המן הרשע לאחשורוש הוא ונאבד את ישראל מן העולם וכו'. וריש לקיש הוא כמו ר' שמעון בן לקיש כידוע, ופס' במדרש אסתר רבה המאמר נלשון חרמי ולפנינו הוא נלשון עברי, זה דלית כי המסדר דלית המאמר הזה בלית מדרש כי את מדרש אסתר רבה לא ראה ולא הביא דבריו כלל רק היה לפני המקור הראשון והעמיק הדברים ללשון עברי, וגם במדרש מנחת אסתר הוא נלשון עברי כמו לפנינו

כל הנסים והמופתים והנפלאות, כבר הזקין, ולא יכול לראות ולא למחות, שבבר עלה נבוכדנצר מלך בבל והחריב את ביתו, ושרף את היכלו, והרג עמו, והגלם ופורם בכל העולם כולו, ולא יכול עוד לעשות כלום, איה כחו וגבורתו, אלא כבר הזקין, שנאמר ויאמרו לא יראה יה וגו' (מגלים ל"ד ז'), וכיון שאמר להם כענין הזה, אף הם קיבלו ממנו, (מג), ועמדו כולן וכתבו וחתמו ונתנו לו תותם, (מד) ובשעה שחתמו ויצאו פגעו בשלשה תינוקות יוצאין מבית רבן, והיה מרדכי מהלך לפניהם, והסן וכל שרי המלוכה באין אחריו, כיון שהגיע אצלם, אמר להם מרדכי לתינוקת אמרו לי פסוקכם, פתח ראשון ואמר אל תירא מפחד פתאם ומשוואת רשעים כי תבא (משנ"ג י"ג). פתח השני ואמר עוצו עצה ותופר וגו' (ישעי' מ' י'). פתח השלישי ואמר ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול (סס מ"ד). וכיון שאמרו לו כך שמח בלבבו וצהק, כיון שראהו המן ששמה וצחק, אמר לו מה אמרו לך התינוקת הללו, שמא בשורות טובות נתבשרת, אמר לו הין בשורות טובות, בשרוני ושמתני, באותה שעה הישב המן בלבבו ואמר אין אני שולח יד בתהלה אלא באלו התינוקות, התחיל מרדכי צוח ואומר אלי אלי למה עזבתני (מגלים כ"ג ז'): (מה) ד"א כשאמר המן לאחשוורוש בוא ונאכד את ישראל מן העולם, אמר לו אחשוורוש והלא הם פקדון בידי, ואני כתיבא שמא יעשו לי כשעשו לפרעה וסיוחן ועוגו ולאחד ושלשים מלכים וסוסרא ויבין וסנחריב, וסביר אני באלהיהם מה עשה נבוכדנצר שנתענה עם בהמות וחיות, וכן לבלשצר, ואף אני איני יכול לו ואני קשה מכל אלו, אמר לו המן כל הדברים שאמרת אמת הין בזמן שהיה רוצה עליהם, וכשהיה בית המקדש קיים, אבל עכשו שהחריב את ביתו הוא כועס עליהם, (מג). והרי אני סופר לך חשבונם, (מג) ששים רבוא יצאו ממצרים ונתנו לאלהיהם בקע לנגלות מהצית השקל בשקל הקודש, והוא עשרתי גרה, הרי אני נותן לך עשרת אלפים כבר כסף, ולא ידע הרשע שהקביה צוים על זאת כדי ליתן כפרם, ולהקדים פדיונם מירו של רשע, (מג) דאמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן הרשע לשקול שקלים בישראל, לפיכך הקדים הקביה שקליוהו לשקליו, והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על

הערות ותקונים

לפנינו: (מג) ועמדו כלם וכתבו וחתמו ונתנו לו תותם. במדרש מגילת אסתר הג"ל סנדפס פענ' סגית ע"י הכה"מ הורו"ץ (ל"ד 68) נמלא אסתר זה נאמר: וכן כתוב בלוחם אגרות שלום לכס עד אין חקר כו', והוא במדרש אג"ל גרין (ט"ז ע"ב), ומובא בילקוט אסתר רמז תתרכ"ה, ונרשם בלדו מדרש, ל"ל אג"ל גרין, וככ"י של אג"ל גרין הנמלא בדבריטש מוצעלום הוא בלשון ארמי והלגתי במדרש אג"ל גרין (ק"ף ט"ז) גם נוסחת מהכ"י הזה בלשון ארמי, וכן נמלא בפסיקתא דתתא בית המדרש ח"ו (ל"ד 54): (מד) וכשעה שחתמו וילאו פגעו בשלשה תינוקות. הוא במדרש אג"ל גרין ריש פ"ד וערדכי ידע, ובמדרש אסתר רבא פי"ז אות י"ט הלשון משונה כדרך מדרש מלאכה, ומובא דברי מדרש אג"ל גרין בילקוט רמז תתרכ"ז, ונמלא ג"כ במדרש אגדת אסתר שהוליא לאור סגית הכה"מ רח"ס הורו"ץ (ל"ד 69) ומתחיל ונשעה שחתמו אגרות: (מה) ד"א כשאמר המן, מדרש פנים אחרים (ל"ד ע"ג), ומובא בילקוט, ונוגע מן מדרש פנים אחרים: (מג) והרי אני סופר לך חשבונם. פנים אחרים (ל"ד ע"ג), נחום' מגילה ט"ז ע"א ד"ה ודמי הבינו ח"ל שזעתי שעשורה אלפני ככרי כסף עולין מ"ז שקל לכל אחד מישראל שזיו ח"ל א"ל כשילאו ממלרים ואמר שיתן לאחשוורוש כל פדיונם ודויק ומשכח עכ"ל, וע"ש בהגהת הכ"מ והכרי החום' מובאים לפנינו: (מג) דאמר ריש לקיש וכו' והיינו דתנן וכו'. מגילה י"ג ע"ב זה הוסיף המסדר בלגלע המאמר שהגיא מן מדרש פנים אחרים:

השקלים. (עט) כיון ששמע אחשורוש כך, אמר לו אם אתה מבקש לקנותי, אין אני מוכרן אלא בשביל כבודך, בוא אני ואתה ונפול גורלות, אם עלו העם בידך והכסף בידי אני מוכרן לך, ואם עלו העם בידי והכסף בידך, אין אני מוכרן לך, שהן פקדון בידי, הפילו גורלות, (ז) ובשביל עונותיהם של ישראל עלו העם בידו של המן, וצר לו על הכסף צרה גדולה, כיון שראה אותו המלך שצר לו על הכסף, אמר לו הכסף נתון לך, (ח) והעם לעשות בו כטוב בעיניך, עליהם הכתוב אומר ועל עמי ידו גורל (יחזל ד' ג')

[י] ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן. (נב) אמר ר' אבא בר כהנא גדולה הסרת הטבעת יתר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות, דאילו ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות, לא החזירו את ישראל למוטב, ואילו הסרת הטבעת החזירה את ישראל למוטב:

[יא] ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם וגו'. (נג) אמר ר' אבא בר כהנא משל דשני רשעים למה הוא דומה, לשני בני אדם אחד יש לו חריץ בתוך שדהו, ואחד יש לו תל בתוך שדהו, בעל החריץ אומר מי יתן לי את התל, ובעל התל אומר מי יתן לי את החריץ, לימים נזדווגו זה אצל זה, ואמר לו בעל החריץ לבעל התל תן לי הלך בדמים, אמר לו טול בחנם ולואי: דיא הכסף נתון לך. (נד) זה שאמר הכתוב רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום (משנ' י"ג כ"ח). המן השב בשביל הכסף, והקביה הפר מחשבתו ודנו במה שיצא מפיו, ואמר לו העיץ נתון לך, שכן את מוצא שהעץ והכסף עולה מניינם שוה, לכך נאמר הכסף נתון לך, כלומר העץ נתון לך: (נז) [דיא הכסף נתון לך. אלו קבל אחשורוש ולא החזירו להמן, לא היתה תקומה לשונאיהן של ישראל, שהיו כל באי העולם אומרים מה יש לך עוד בהם, כבר לקחת את דמיהם ומכרתם, ואין לך עוד בהם כלום, ומה שירצה לוקח לעשות בהם יעשה, לכך נאמר לו הכסף נתון לך]:

[יב] ויקראו סופרי המלך בחדש הראשון בשלשה עשר וגו'. (נה) אוי לו להמן

הערות ותקונים

(עט) כיון ששמע אחשורוש. הוא מומדש פנים אחרים, ומוצא זילקוט שם: (כ) וכשנזיל עונותיהם של ישראל עלו העם בידו של המן. צמדש פנים אחרים וזילקוט צטעות ועל עונותיו של המן עלו העם בידו: (כח) והעם לעשות בו כטוב בעיניך. צמדש פנים אחרים סיים איני מנקה לא עשכרן ולא מהפסידן, וממלא עוד אחר זה מלאך צמדש פנים אחרים והעם לעשות בו כטוב בעיניך. היה לדין לומר והעם לעשות כהן כטוב בעיניך, למה אמר כן, א"ל אחשורוש אין למה חזק להם אלא להקניא, שנאמר ככל לרצת לו ע"י (ישעי' ס"ג ט'), וכתיב עמו אזכי נזרה (תהלים ל"א ט"א), וזה המלאך הזה הניא הילקוט: (כג) אמר ר' אבה בר כהנא גדולה הסרת הטבעת. מנייה ט"ו פ"א: (נג) אמר ר' אבה בר כהנא משל. מנייה שם, ובגמרא חכמים המלות "בר כהנא", וממלא לנכון גם כ"י מן ש"ס מנייה, עיין ד"ס (נ"ד 64) וגם יש שינויים קטנים בש"ס כ"י והם כמו שהביא המסדר, ועיין ד"ס שם הערה א': (נד) זשיה רבות ממשנות כלל איש המן חשב כו'. זה חקר לפנינו צמדש פנים אחרים, וזלי ספק היה לפני המסדר, וממלא בקטגון אחר צמדש א"ג (פ"ו ע"א) הכסף נתון לך איני מנקה לא משכרן ולא מהפסידן השינה רוחו הקודש ואמרה לו הכסף נתון לך העץ נתון לך דמוטבניה דדין דמוטבניה דדין, והעירומי שם בהערה קמ"ג שמוצא צמדש אמתר רנה ש"ז אות כ"א הכסף דמוטבניה קמ"ה כמו העיץ דמוטבניה דדין דמוטבניה דדין, וזלמתי דמוטב' מנייה י"ג ע"ב ד"ה הכסף שהניחו וז"ל הכסף נתון לך דמוטבניה דהכסף עולה העיץ רמז לו שיתלה עליו עכ"ל. ודנתיים נונעים מן מדרש א"ג. ונשנה כך באמתר רנה: (נד) דיא הכסף נתון לך. הוספתי כמו שהוא כ"י אקספארד: (נה) אוי לו להמן. מדרש פנים אחרים (כ"ה ע"ב):

הרשע, [שעונותיו מסכסכין אותו], שביום שהיו ישראל שוחטין את פסהיהן [בירושלים], בו ביום נגזר עליהן שיהרגו שונאיהן של ישראל, שהיה המן כותב איגרות אל כל המדינות להרוג ולכלות, ורוח הקודש צווחת ואומרת ישוב עמלו בראשו (תהלים ז' י"ז). (נ) ר' יוסי אומר (נ) אסטרוגילוס גדול היה המן, (מ) וכתב איגרת פטקין, ושילח בכל המדינות להשמיד את כל היהודים בשלשה עשר לחדש אדר (נט) ביום השלישי במזל אריה:

[יג] **ונשלחה** ספרים וגו' להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים. (פ) זה שאמר הכתוב יודע צדיק נפש בהמתו ודעת רשעים אכזרי (יחזקאל י"ז י'), יודע צדיק נפש בהמתו זה הקביה, שכתב בתורה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא י"ז כ"ט), ורשעי רשעים זה המן, דכתיב ביה להשמיד להרוג ולאבד ביום אחד (אסתר ג' י"ג), אמר ר' לוי אני להם לרשעים שהן מתעסקין בגזרותיהן על ישראל, כל אחד אומר עצתי יפה מעצתך, קין הרג את אחיו, בא עשו ואמר שוטה היה קין שהרג את אחיו בחיי אביו, אינו יודע שאביו פרה ורבה ומביא כיוצא בו, אבל אני איני עושה כן, אלא יקרבו ימי אבל אבי (נחלקים י"ז י"ה), ואחר כך ואהרנה את יעקב אחי (עס). בא פרעה הרשע ואמר שוטה היה עשו, אינו יודע שאחיו פרה ורבה עד שלא ימות אביו. אני איני עושה כן, אלא עד דאינון דקיין תחות כרסי אמהתהון, אנא מהוביד יתהון, דכתיב כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (ובל הבת תחיון) (שמות ח' כ"ג). אתא המן ואמר שוטה היה פרעה, שאמר וכל הבת תחיון, אינו יודע שהבנות נישאות לאנשים, ופרות ורבות, אני איני עושה כן אלא טף ונשים ביום אחד (אסתר ג' יג), לעתיד לבא גוג ומגוג אומרים שומים היו הראשונים שהיו בדיינין כנגד ישראל, אינם יודעין שיש להם פטרון בשמים, אני איני נלחם תחלה אלא בפטרונם, הדא היא דכתיב יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו (תהלים ג' ז'), אומר להם הקביה שומים שבעולם, אתם נוקקין כנגדי, חייכם שאני משחק בכם תחלה, דכתיב יושב בשמים ישחק (עס עס ד'), ולבסוף אני נפרע מכם, דכתיב ויצא ה' ונלחם בניו ההם ביום הלחמו ביום קרב (זכריה י"ד ג'):

[יד] [פא] **פתשגן** הכתב. מה היה כתוב בספרים אשר שלח אהשוורוש לכל מדינה ומדינה: אדם אחד בא לעירנו לא מסקומינו ולא מאדמתנו, בן גדולי עולם הוא, והמן שמו, שאל ממני שאלה קטנה וקלה, אמר

הערות ותיקונים

(נו) ר' יוסי אומר. פד"א פיה, וכן מונח במדרש פנים אחרים נוסח א' (כ"ג ע"ג): (נז) אסטרוגילוס, גם בפד"א כתוב אסטרוגילוס בטעות, וכן מונח בטעות בפנים אחרים ע"כ וז"ל אסטרוגילוס, ופי' קוזה זכוכים: (נח) וכתב איגרת פטקין. בפד"א וכתב אגרות פתקין, והמלה הזאת כתובה לפעמים בט"ח ופעמים בת"י והכל אחד, והוראתה נלשין רוני ערני ופרסי כתנ, ואין ספק שהיה כתוב וכתב פתקין ולאחר רשס פ"י הונח איגרתה, ובמדרש פנים אחרים ע"כ נאמר רק וכתב פתקין: (נט) ביום השלישי במזל אריה. כ"ה גם בפד"א. ואין להם פתקין, ומדע א"כ הוא מזל אריה, ומדע א"כ הוא מזל דגים, וזכור כי המלות "ביום השלישי במזל אריה" הם אינם מנוקף הספר וע"ש בזיכור הד"ל כי נחמק זזה לזכרה: (ס) זש"ה יודע צדיק, פסיקתא שור או כשנ (ע"ה ע"ג), פתמומל אמור אות י"ח, ויקרא רבא אמור פכ"ז אות י"ח, טו"ט ומדע ז' אות ד', ומדע זילקוט זכרי' רנז תקפ"ג נשם התמומל, מדע אסתר רבא פ"ז פסקו ויקראו סופרי הנקל, ולא נודע איזה מדע היה לו לעקור זזה: (פא) פתשגן הכתב מה היה כתוב בספרים אשר שלח אהשוורוש אל אדם אחד וכו'. נוסח האגרת נמלא ג"כ במדרש אבא גריון אשר הולמתי לאור כי במדרש אבא גריון

עם אחד יש בינינו, בזוי הוא לנו, מלעיגים עלינו, ושמחים ברעתינו, וקללת המלך מצויה בפיהם ערב ובקר וצהרים, וכך הם אומרים ה' מלך עולם ועד אברו גוים מארצו (תהלים י' ט"ו), [ועוד אומרים] לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים (סס קמ"ט ז'), מה עשו לפרעה כשירדו למצרים הושיבם במיטב הארץ, והאכילם את הלב הארץ וזן אותם בשני רעבון, בקש לבנות פלטורין אחת, נכנסו אצלו (סג) אנשים בהורים זנדיקין ובאו עליו בעלילה, אמרו לו לזבוח לאלהינו אנו הולכין, ולסוף שלשה ימים אנו באים, אם רצונך שישאלו לנו כלי כסף וכלי זהב, והשאל להם עד שטען כל אחד משוי תשעים חמורים לוביים, כיון שנתעכבו ולא באו, רדף פרעה אחריהם ליטול ממנו הוא וכל מחנהו, והיה להם איש אחד משה בן עמרם שמו, ביקש רחמים ולחש על המקל, וקרע להם את הים, ועברו בתוכו בחרבה, בקש פרעה לחזור הוא וכל מחנהו, [ולא יכול], ואין אני יודע מי דחף הוא וכל מחנהו לתוך הים, ולא זכרו כל אותה הטובה שעשה עמם, כיון שעל מן הים בא עליהם עמלק אבי אבא, והיה לאותו משה תלמיד אחד יהושע שמו אמרו שהוא לחש על המקל ורפו ידיהם ונפלו לפניו, ואין אני יודע אב בעלי כשפים הם אם גבורי מלחכה הם, ובא עליהם סיחון ועוג גבורי ארצנו, שלא היתה כל בריה יכולה להם, ואיני יודע במה הרגום, ובאו על מדין והרגום, מה עשה אותו יהושע, הכניסן לארץ ישראל, וחלק להם ארץ אחד ושלושים מלכים, ולא די שחילק את ארצם, אלא שעמדו עליהם והרגום, אפילו אותם הגבעונים שהשלימו להם, כבשום לעבדים ולשפחות, ולא עוד אלא שעמד עליהם שאול והרגם, ובא עליהם סיסרא וכל מחנהו, ואיני יודע מה עשו לאותו האיש, ונחל קישון שטפם, והשליכן לים הגדול, שנאמר נחל קישון גרפם (שופטים ט' כ"א), והיה להם מלך אחד, ודוד בן ישי שמו, והיה משחית ומכלה, שנאמר ואיש ואשה לא יחיה דוד (ש"א כ"ז י"ב), ועמד בנו אחריו שלמה שמו, ובנה להם בית אחד וקראו לו בית המקדש, ואיני יודע מה היה בתוכו, כשבאים עליהם לסלחמה הם נכנסין בתוכו, ואומרים קריאת שמע, ועומדין ואומרים תפלה אנו מתפללין, וכשהם יוצאין מתוכו נוצחין על אויביהם, ולא היתה מרה טובה בעולם שלא נתגאו בה, עד שלא חשבו כל בריה בעיניהן, אף באלהיהם מרדו בו, עד שהביאו עליהם אדם אחד נבוכדנצר שמו, וכינס עליהם כל מלכיות, מהם הרגו, ומהם השליך בקלורין, ומהם השליך בשלשלאות של ברזל, עד שהגלה אותם בינינו, אעפ"י לא שבו ממעשיהם בלום, ומכוערים ובזוים הם לנו, ומכשול לנו בכל דור ודור, ובשאנו מבקשין מהם חפץ, סוגרין עלינו השווקים ואומרים לנו יום זה אסור לנו, בנותינו אין לוקחין, ובנותם אין נותנין לנו, לחמינו אין אוכלין ומימינו אין שותים, ואם נפל זבוב לתוך כוס אחד מהן זורקו ושותיהו, ואם יד אחד ממנו נוגע בתוכו זורקו כולו על הארץ,

הערות ותקונים

הדפס בית המדרש מסד דף ס"ב, ונמצא במדרש אמתר רבה פ"ז אות י"ג נמצא וכן כתבו בזהות אגרות שלום לכס עד אין מקר והוא נובע מן אנל גרין. וכן מנאל בילקוט אמתר רבז אלף כ"ה ד"ה ויקראו סופי המלך והוא לקוט מן אנל גרין ועל הסיטויים העיזתי בהערות שלי למדרש אנל גרין והמסדר לפנינו הניח קלת כסננון אמתר והיה לו מקור אמתר וכן נמצא נוסח האגרת בלשון ארמי כ"י מן א"י הנמצא בנריטס מוזעאוס, והנצתי הנוסח הזה בל"ג (פ"ז ע"א), וכן נמצא האגרת במדרש מגלת אמתר שהוליא לאור שנית הכי המסד הכרווזין (ג' 68) וקילור עענו נמצא נפסיקתא מיתא (בית המדרש ח"ו ג' 64): (כג) אכשם נחורים זנדיקין.

אפילו מלכים גדולים דומין בעיניהם כאשה נדה, הללו מעשיהם של אומה זו, עכשו ישבנו והפלנו גורלות על שנים עשר חדש, ונפל הגורל על חדש אדר, והפלנו גורלות על הדימים, ונפל הגורל על שלשה עשר בו, כשאינרות באות אליכם הדרך קשתו ידרוך, והנוטל חרב יטול, והרגו בהם עד אשר לא תשאירו בהם שריר ופליט, לכך נאמר להיות עתדים ליום הזה:

[טו] והמלך והמן ישבו לשתות. (סג) באותה שעה נתבע מישראל עונותם, שמתוך מאכל ומשתה מכרו ליוסף: והעיר שושן נבוכה. (קז) נפלה ערבוביא בשושן הבירה, אשה הולכת לשטוח בנדיה נפלה מן הגג ומתה, אדם הולך לשאוב מן הבאר ונפל ומת, לכך נאמר נבוכה:

פרשה ד.

[א] ומרדכי ידע את גונו. (ב) מהו ידע. אמר מרדכי יודע אני שנגזר על ישראל כלייה מיום שברעו לנבוכדנצר, שכך הוא אוכר זובח לאלהים יחרם (סמות כ"ג י"ט): (ג) ד"א אמר יודע אנכי שנגזר עליהם כלייה מיום שאכלו בסעידת אהשורוש וקלקלו, (ג) דאמר ר' יצחק נפתא בעלילה גדולה בא הפן הרשע על ישראל, שנאמר ובמלאות הימים האלה עשה המלך לכר העם (אסתר א' ה'), (ד) ואין עם אלא ישראל, שנאמר עם זו יצרתי לי (ישעי' מ"ג כ"א), אמר הפן לאחשורוש אלהיהן של אלו שונא זמה הוא, [העמיד להם זונות ועשה להם משתה] וגזר עליהם שיבואו לבית המשתה ויאכלו וישתו ויעשו כרצונם, שנאמר לעשות כרצון איש ואיש, (ה) [ומי שירצה לבוא יבוא] ומי שאינו רוצה לבוא לא יבוא, ובין שהרגיש מרדכי והכיר בדבר, הכריז עליהם ואמר הואיל ולדעתכם הוא אל תלכו לבית המשתה לאכול ולשתות עמהם, (ו) כדי שלא יהא פתחון פה לשטן להשטיין

הערות ותקונים

ליהא בכל המקומות שרשמתי והמלה זמריקין אין לה סמך: (סג) נלוחה שעה נחבע מישראל עונותי. מדרש פנים אחרים (ל"ה ע"ה): (ס"ד) נפלה ערבוביא בשושן הנירה, ונדרש פנים אחרים עם ונובא זילקוט ואחר קיום המלחך זילקוט עם נפלה הוספה, ש"י היו תמיהים היאך יכול לעשות דבר גדול כזה והוא לא היה חושש כלל כי היה יודע לעשותו בקל כך מרדכי ידע רפואה לחטא ע"י חסידה ותענית, והמלאך נכמרתם שלפנינו מונח נמנות הלוי דף ק"ו ע"ג נסם זילקוט וע"ם מה שהעזר נזה: (ה) מהו ידע. מדרש פנים אחרים פ"ד (ל"ה ע"ה), ונובא זילקוט אסתר רמז אלף כ"ו: (ג) ד"א אמר יודע אני שנגזר עליהם כלייה מיום שאכלו בסעודת אסכורוב. ע"ן מנילה י"ג ע"א שאלו חלמדידו אח רשביי נפטי מה נחמינו שונאיהם של ישראל שנגזרו הדור כלייה אמר להם אמרו אחס אמרו לו נפטי שנהנו מעבודתו של אותו רשע: (ג) דאמר ר' יצחק נפתא זעזילה גדולה בא קמן הרשע על ישראל וכו'. מדרש חנה גריון פ"ד (ס"ז ע"ג), וסם הוא נסגנון אסתר קלה, וכן נשנה במדרש אסתר רבה פי' נמאמר הנחמיל אמר ר' יצחק נפתא, ונמדרש ונבל אסתר שבוניא נחור שניה רבתייה הרהי"ת הורוין (ל' 69) ונלקה נחמה, ונובא זילקוט אסתר רמז תמריז ונובא מן אגל גריון, ונמדרש לקח טוב (דף נ"א ע"ה): (ד) ואין עם אלא ישראל שנאמר עם זו יצרתי. בל"ג מונח הכתוב עמיס הר יקראו (דברים ל"ג י"ט), ונמדרש אסתר רבה מונח הכתוב עם נוסע ב' (ס"ב), וזילקוט וזילקוט אסתר רבתייה מן יבמות: (ה) ומי שירצה לבוא יבא ומי שאינו רוצה לבוא לא יבא. תקנתי כמו שהוא במדרש אגל גריון, וסם נוסף עוד כדי שלא יהא להם פתחון פה לומר על כרחם הביאום, וכן מובא זילקוט טוב, וזילקוט, ונמדרש אסתר רבה מסר זה שלא יהא פתחון פה למדע הדין לומר נעל כיתס הביאום, וזה הוסף מנמאמר שלאחריו: (ו) כדי שלא יהא פתחון פה לשטן להשטיין עליכם, וכו' בל"ג, ונמדרש אסתר רבה שלא יהא פתחון פה עם מדע הדין לקטרני עליכם, ונל"ט שלא חתנו פתחין פה למדע הדין לקטרני עליכם, וזילקוט

עליכם, ולא קבלו ממנו. (ז) אמר ר' ישמעאל שמונה עשר אלף וחמש מאות איש הלכו לבית המשתה ואכלו ושתו ונשתכרו וקלקלו, (ח) מיד עמדה מרת הדין לפני הקביה ואמרה לפניו רבונו של עולם עד מתי תידבק באומה זו, שהם מפרישין את לבם ממך עוובים ונטושים ומפוזרין ממך, ואינם תורין בתשובה לפניך, אלא אם רצונך אבד אומה זו בזמן זה אמר לה הקביה ותורה מה תהא עליה, וזמרה לפניו תתפק בעליונים, באותה שעה אף הקביה השהה בדעתו ללכות את ישראל, ולמחות את שמם מן העולם, ואמר למה לי אומה זו, (ט) רבתה אנהיה בשבילה בכל יום ויום (י), אבל אשבית מארץ זכרם ותפארתם מבני אדם, אמר לו הקביה לשמן לך והביא איגרות ואכתוב עליהם כלייה, מיד הלך השמן להביא מגלה, ותורה יצתה כנגדו בבגדי אלמנותה, ונתנה קולה וככתה, ובכו לקול בכייתה כל מלאכי השרת ואמרו אם ישראל אובדין מן העולם, אנו למה נצרכין בעולם, אמרו לפניו רבונו של עולם יבטלו ישראל (יא) שמשפיעין דם בניהם בכל יום (יב) שנאמר (הבט ואל תפזר ברות) [הבט לברית (תהלים ע"ד כ"ז)], והיו מלאכי השרת צועקין ובוכין, שנאמר הן אראלים צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון (יש"י ל"ג ז'), וכיון ששמעו שמש וירח אף הם חגרו שקים, ונתנו קולם בבכי, שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (יחזקאל כ"ג), (יג) אמרו רבונו של עולם יבטלו ישראל שמכתתין נגליהם ומהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, יבטלו ישראל שאין משתעבדין אלא על התורה ועל המילה, באותה שעה רץ אליהו בבהלה אצל צדיקי עולם, ואצל נביאים הראשונים, ואמר להם אבות העולם מלאכי השרת ושמש וירח ושמים וארץ וכל צבא מרום בוכין במר נפש, וכל העולם כולו חיל אהותם כיוולדה על בניכם שנתחייבו כלייה, ואתם יושבים ודומים, (יד) אמרו לו מפני מה, אמר להם בניכם השלמו למבח ונגזרה עליהם גזרה למחות את שמם, ולאבד את זכרם מן העולם, שנאמר אמרו לכו ונכתידם

הערות ותקונים

ובניקוט חסר זה: (ז) ח"ר ישמעאל שמונה עשר אלף וחמש מאות הלכו לבית המשתה. נמדרש ח"ר שמונה עשר אלף וחמש מאות, וגם נמדרש אסתר רבה הניכסא וחמש מאות, ובניקוט י"ח אלף ותקמיה, ואין ספק שנטוסחא אמת היה כחזו חתיק, וכל המעתיק והליג חסע מאות, והעיקר ח"ק נחסרון אות ח', והליג חמש מאות, וגם לפני הילקוט היחה הנוסחא וחתיק, רק אחר זה כחזו עוד השטן והשטין והיה לפניו הנוסחא רקיד עוד השטן והשטין, ומן מלה רקיד נעשה תקעיה ורלתימי כי דברי הילקוט מונחים נמנוט הלוי דף ל"ה ע"ב והניח כמו שהיקנתי ושנמתי. ובלקח טוב הסמיע את המטפר: (ח) מיד עמדה מרת הדין לפני הקביה. נאצא גריון ונמדרש רבה ובילקוט מיד עמד השטן והשטין [במדרש סס והגשין], ובלי"ט מיד קט"ג מרת הדין לפני הקביה: (ט) רבחה לחותמי נשנילה בכל יום ויום. נאצא גריון ששנילה רבו לחותמיי בכל יום, ונמדרש אסתר רבה ששנילה הרבתי לחותמי ומופתי לכל הקמים עליהם לרעה, וזה חוקן אחד המנהיגים, כי היה כחזו רבו לחותמי והליג חמורטה לחותמי והוסף עוד ומופתי לכל הקמים עליהם לרעה, וגם בלי"ט כחזו ששנילה רבו לחותמי בכל יום, וגם בילקוט מונח ששנילה רבו לחותמי בכל יום: (י) אכל אשנית מלך זכרם והפארתם מבני אדם. נא"ג ונאסתר רבה ובלי"ט ובילקוט מונח אשניטה מלך זכרם (רדריים ל"ג כ"ו). ולא יוחר: (יא) שמשפיעין דם צניהם בכל יום. נאצא גריון שמעטיפין דם לשמונה [ימים], וכיה בלי"ט, ונאסתר רבה חסר: (יב) שגאמר רבה ואל תפזר צניה. אין זה לשון הכחזו. ותקנתי הנט לצרתי, ונאצא גריון הניכסא דכתיב אם לא בתימי יומם ולילה חוקות שמים מלך לא שחתי (יחזקאל ל"ג כ"ה), וכחזו הנטו לצרתי כי מלאו מחסכי ארץ וגו' [תהלים ע"ד כ"ז]: (יג) אמרו רבש"ע יבטלו ישראל כ"י עד באותה שעה. זה חסר נמדרש אסתר רבה, ועיין נאצא גריון הערה י"ט: (יד) לחמו לו מפני מה. נמדרש אכל גריון אמר להם מפני שנגזר על סנאלי

מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד (תהלים פ"ג ה), אבד לו משה לאליהו חס ושלוש כתובה אגרת על צאני, אמר לו רועה נאמן כבר כתובה אגרת אליה ומבקשין לחתמה, אמר להם משה לאבות העולם אם בטיט התומה רחמים נשמעין, ואם בדם התומה מה שהיה כבר היה, מיד חזר ואמר לו משה לאליהו כלום יש אדם כשר באותו הדור, אמר לו יש אדם כשר ומרדכי בן יאיר שמו, אמר לו לך והודיעו שיעמוד הוא משם ואנחנו מכאן ונבקש עליהם רחמים, מיד הלך אליהו והודיע למרדכי, שנאמר ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, וכי [עד עכשיו] לא היה יודע אלא שהודיעו שכבר הסכימו בית דין שלמעלה, מיד ויקרע מרדכי את בגדיו, סלמד שלא קרע עד שהודיעו אליהו, באותה שעה הלך מרדכי וקיבץ כל תינוקות של בית רבן לבית הכנסת, ועינה אותם בתענית, והלבישם שקים, והושיבם על האפר, והיו גועים בבכייה בבני צאן כל היום וכל הלילה, עד שעלתה שועתם לשמי טרום, מיד נתגוללו רחמיו של הקב"ה עליהם וקרע את האיגרת, והפך מחשבתו של המן, לכך נאמר ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, שהודיעו אליהו מה שנעשה כמרום: ויקרע מרדכי את בגדיו. (טו) אמר ר' יצחק נפחא שבטמים קרעו על בנימין, יצא סמנו מרדכי שקרע על ישראל, שנאמר ויקרע מרדכי את בגדיו: ד"א ויקרע מרדכי את בגדיו. לפי שהוא אומר ויקרע יעקב שמלותיו (נלאשית ל"ז ל"ד). (טז) ר' פנחס בשם ר' הושעיה אמר השבטים גרמו לאביהם שיקרע, היכן פרע להם הקב"ה, במצרים, דכתיב ויקרעו שמלותם (נלאשית מ"ד י"ג), יוסף גרם לשבטים שיקרעו, היכן נפרע לו בעי, דכתיב ויקרע יהושע שמלותיו, וכך בנימין גרם לשבטים שיקרעו, היכן פרע לו הקב"ה, בשושן הבירה, דכתיב ויקרע מרדכי את בגדיו, וכך כנשה גרם לשבטים שיקרעו, לפיכך נקרעה נחלתו חציה בעבר הירדן וחציה בארץ כנען. (יז) ד"א ויקרע מרדכי את בגדיו. זה אחד משלשה שקרעו בגדיהן ונשכרו, יעקב נאמר בו ויקרע יעקב שמלותיו (נלאשית ל"ז ל"ד), ומה נשתכר, ויוסף ישית ידו על עיניו, (נלאשית מ"ד ז') והשבטים נאמר בהם ויקרעו שמלותם (סס מ"ד י"ג), אמר להם הקב"ה קרעתם על יוסף אחיכם, חייכם למחר אתם אוכלין ושותין עמו, שנאמר וישתו וישכרו עמו, (נלאשית מ"ג ל"ג) ומרדכי אמר לו הקב"ה קרעת חנם, חייך למחר אתה לובש בגדי מלכות, והמן נצלב: וילבש שק ואפר. (יח) אמר ר' איבו לפי שלבש יעקב אבינו את השק, לפיכך אינו נוהג אלא בבני אדם גדולים, דוד ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים (ד"א כ"א ע"ג), אחאב וישם שק על בשרו ויצם (מ"א כ"א כ"ז). יורם וירא העם והנה השק על בשרו סבית (מ"ג ו' ל'), מרדכי וילבש שק ואפר: ויועק זעקה גדולה ומרה.

הערות ותקונים

סוכני ישראל למה מפני שנהנו נספורה של אחשוורוש, ועיין במדע אסתר רנה חספוח דברים, ועיין בנלאש גריון בהערות שלי: (טו) איך ילחק נפחא. זה לא מלאה: (טז) ר' פנחס בשם ר' הושעיה. ז"ר פס"ד אות ז', מדע ש"ט תזמור י' אות נ', ונס במדע פנים אחריה חספוח א' (כ"ז ע"ג), ומונח גילקוס אסתר רמז אלף ל"ו, וכן נלקח טוב נלאשית ל"ז ל"ד: (יז) ד"א ויקרע זה אחד משלשה שקרעו בגדיהם ונשכרו. מדע פנים אחריה חספוח ז' (ל"ה ע"ג) צנטייסי: (יח) אע"פ

(יט) זה שאמר הכתוב בך בטחו אבותינו וגו', אליך זעקו ונמלטו וגו', ואנכי תולעת ולא איש (תהלים כ"ג ה' ו' ז'), בך בטחו אבותינו שכל זמן שהם זועקין מצרה אתה עונה אותם, מה תולעת זו אין כוחה אלא בפיה, כך ישראל אין כוחו אלא בפיה, כיון שמגיעין לצרה זועקין ומיד נענין, במצרים הוא אומר ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויועקו וישמע אלהים את נאקתם (שמות ז' כ"ד), וכן את מצוא על הים, ויועקו בני ישראל אל ה' ויאמר משה אל העם אל תיראו (סס י"ג ג'), כך עכשו ומרדכי ידע ויועק זעקה גדולה ומרה: (כ) ד"א ויועק זעקה. מאי אמר, רב אמר גבר המן כמלכא אחשורוש, (כא) רב שימי בר אשי אמר גבר מלכא תתאה ממלכא עילאה: (כב) ד"א ויועק. התחיל צועק ובוכה, ואמר רבון העולמים לא כך נשבעת לאבותינו להרבות אותנו ככוכבי השמים, עכשו נתתנו כצאן למבחחה, איכן היא שבועה שלך, לכך נאמר ויועק: (כג) ד"א ויועק. למה צעק והלא הקביה שומע לחושות, אלא צוות ואמר יצחק אבינו מה עשית לנו בשביל צעקה שצעק עשו לפניך ברכת אותו ואמרת לו ועל חרבך תחיה (נלמא כ"ז מ'), עכשו הרי בולגו מכורין להריגת חרב, לכך נאמר ויועק זעקה: (כד) ד"א ויועק. אמר ר' חנינא מאן דאמר רחמנא ותרן יתותרון בני מעוהי, אלא מאריך אפיה וגבי דיליה, בוא וראה צעקה אחת הצעיק אבינו יעקב לעשו, דכתיב כשמוע עשו ויצעק צעקה גדולה ומרה (סס כ"ז ל"ד), איכן נפרע לו, בשושן הכירה, שנאמר ויועק זעקה:

[ב] **ויבוא** עד לפני שער המלך. (כ"ה) נתן אפר על ראשו והלך (כ"ו) עד שהגיע לפלטגונו של מלך וחזר לאחוריו כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (כ"ז) ד"א ויבוא עד לפני שער המלך. זה מלך מלכי המלכים ב"ה: כי אין לבוא אל י"שער המלך בלבוש שק. זה אחשורוש:

[ג] **ובכל** מדינה ומדינה וגו' אבל גדול ליהודים. (כ"ח) למה נקרא אבל גדול, שדרכו של אבל יום ראשון הוא קשה, וכל מה שהוא הולך הוא פוחת, אבל האבל הזה כל מה שהוא הולך היה מתקשה, שהיה אדם אומר סחר אני נהרג, ונחקיים הפסוק הזה והיו חייד תלואים לך מנגד (דנכ"ס כ"ח ס"ז), לכך נאמר אבל גדול: (כ"ט) והיו כל העם ישינים בשקים ויושבים על גבי האפר, שכן הוא אומר שק ואפר יצע לרבים:

הערות ותקונים

ר' חינו. ז"ר פס"ד, ולקוט סס: (יט) זש"ס כך נטחו. לא מלמתי המקור: (כ) ד"א ויועק מאי אמר. מנילה ס"ו ע"ש: (כ"א) רב שימי בר אשי אמר. נגמלא הגירסא ושמואל אמר, ונילקוט הניח הגירסא רב שימי בר חייא אמר, וכן נכ"י מן גמרא מנילה הגירסא רב שימי בר חייא אמר, וע"ש בהערה ז', ועיין בהפסד שהניח את ר' שימי בר חייא גם את ר' שימי בר אשי: (כ"ב) ד"א ויועק החמיל לועק ובוכה עד ולכן נאמר ויועק. הוא מפסד"א ס"ג: (כ"ג) ד"א ויועק למה לעק. מדרש פנים אחרים (ל"ה ע"א), ומובא בילקוט סס, ורובע מן מדרש פ"א, ומובא בס' מנחת הלוי דף ק"י ע"א בשם הילקוט, וכחן כמה מעלות טובות למאמרים האלה וכמה ליומרים כפלאים למוד מהם ע"ש: (כ"ד) ד"א ויועק א"ר חנינא. ב"ר פס"ג אות ד', שויט מזמור י' אות ג', וע"ש בהערה י', ושם ליינתי המקומה, ומובא גם בילקוט אסתר רמז כ"ו ד"ה והמלך והמן, וכן מובא במדרש אסתר פס"ז: (כ"ה) נתן אפר על ראשו. פנים אחרים (ל"ה ע"א): (כ"ו) עד שהגיע לפלטגונו של מלך ומזר לאחוריו. במדרש סס והלך לשער פלטרין של מלך ומזר זו: (כ"ז) ד"א זה ערך מלכי המלכים ז"ה. לא מלמתי המקור: (כ"ח) למה נקרא אבל גדול כ"ו. לא מלמתי המקור, ואין ספק שהיה לפני המקור פנים אחרים, ומלמא הפסוק סס כל העם היו ישינים על השק, ומלמא נסגנון אחר ונכחנה במדרש אסתר רמז פ"ח וכי יש אבל גדול ויש אבל קטן: (כ"ט) והיו כל העם ישינים, פנים אחרים

[ד] ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתהלחל המלכה. (ב) אמר רב שפירסה נדה. (ג) רב ירמיה בר אבא אמר שנצרכה לנקביה. (ג) ויש אומרים שהיתה מעוברת והפילה: ותשלח בגדים להלביש את מרדכי. (ג) אמר איני זו מן השק עד שיעשה הקביה לישראל נסים, שכך אני למד מן הראשונים, יעקב כתיב ביה וישם שק במתניו (נחשית לז י"ג), עד שנעשה לו נס בראיות יוסף, וכך דוד ויפול דוד והזקנים מכסים בשקים (דניאל כ"א ט"ז), עד שנעשה לו נס ונמחל לו, וכן אחאב (וישם שק על בשרו ויצום) וישכב בשק (י"א כ"א כ"ז), ונמנעה ממנו הגזירה, וכן אנשי נינוה ויתכסו שקים, (יזנא ג' ט') ונמנעה מהם הגזירה, ולכך נאמר ולהסיר שקו מעליו ולא קבל: ד"א ולהסיר שקו מעליו ולא קבל. אמר יהו הצבור בצער ואני אלכש בגדי מלכות, (ז) דתנו רבנן בזמן שהצבור שרויין בצער יחיד הפירש מהן, שני מלאכי השרת המלוין אותו מניחין ידיהם על ראשו ואומרים פלוני שפירש מן הצבור על יראה בנחמת צבור. הניא אידך בזמן שהצבור שרויין בצער אל יאמר אדם אלך אני אוכל ואשתה ושלוש עליך נפשי, ואם עשה כן עליו הכתוב אומר והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן (יט"ז כ"ג י"ג), מה כתיב אחריו ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמותון (שם שם י"ג), זו היא מדת בינוניים, מדת רשעים מהו אומר, איתנו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום כזה, (שם ג' י"ג), מה כתיב אחריו הצדיק אבד ואין איש שם על לב (שם ג' א'), וכל המצער עצמו עם הציבור רואה בנחמת ציבור, שכן מצינו משה רבינו שציער עצמו עם הצבור, שנאמר וידו משה כבדים ויקחו אבן (שמות י"ז י"ג), ובי לא היה לו למשה לא כר ולא כסת לישב עליה, אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער, ושמא יאמר אדם אם ישראל בצער ואני אוכל ושותה בביתי מי מעיד בי, והוא לא ידע שאבני ביתו של אדם וקורות ביתו הן מעידין בו, שנאמר כי אבן מקיר הזעק וכפיה מעץ יעננה (תנחומים ג' א'), לכך נאמר ולא קבל, שלא קבל עליו לפרוש מן הצבור:

[ה] ותקרא אסתר לההך. (ג) אמר רב התך זה דניאל, ולמה נקרא שמו התך. (ז) שהתכווהו סגדולתו. (ז) ואיבא דאמרי שכל דברו מלכות נחתכין על פיו: ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה. (ג) אמר ר' יצחק נפחא

הערות ותקונים

(ל"ה ע"ג): (ז) אמר רב שפירסה נדה. מנילה ע"ו ע"ה: (ג) רב ירמיה בר אבא אמר שפירסה לנקביה. נגמרה המלות. בר אבא ליתא, והוא נ"כ נגמרה מנילה כ"י כמו שזכרנו בל"ט (דף ל"ט ע"א), וכן מונח בילקוט ר' ירמיה בר אבא: (ג) וי"א סריסיה ועונרת והפילה. מדרש פנים אחרים, וכן אמר גריון (י"ח ע"א), ובמדרש פנים אחרים כסא א', ובמדרש אסתר רבה פ"ח אות ג' ותתהלחל המלכה רבין דתמן אמרין שפירסה נדה, ורבנן דהכא אמרין הפילה עוברת, לדעתך כוונת המדרש רבין דתמן על אהרנס בצנזי מנילה ע"ו ע"א נדה ע"א ע"א, והכוונה רבין דהכא אל דברי המדרש א"ג ופניה אחרים: (ג) אמר איני זו מן השק. מונח בפנים אחרים. (ל"ה ע"ג) דק צטניוים: (ז) דתנו רבנן. חגיגת י"א ע"א: (ל"ה) אמר רב התך זה דניאל. מנילה ע"ו ע"ב, ובמדרש אסתר רבה פ"ח ותקרא אסתר להתך רבין דתמן אמרין התך זה דניאל ולפי שמחכוהו מגדולתו נקרא התך התך, כיון דהורש לגמרה מנילה ע"ס: (ז) שמתכווהו מגדולתו. דורש התך כמו חתך בחילוף אהיות: (ז) ואיבא דאמרי שכל דברו מלכות כו'. נגמרה ע"ס מונח זה נחש שמואל, ובילקוט גורם ג"כ ליכא דאמרי, וגם צ"ס כ"י הגירסא איכא דאמרי, ועיין ד"ס דף ל"א ע"א וע"ש הערה י', ודבריו מונחים גם בנדרים אסתר וקריאת אסתר לדניאל דנתקרי התך ר' על מינר פוגיה מתחת כן פתגמי מלכות: (ל"ה) אמר ר' יצחק נפחא. מנילה ע"ס, ובגמרא מלת נפחא ליתא ובילקוט

אמרה לו שמא עברו ישראל על המשה חומשי תורה, דכתיב מזה ומזה הם כתובים (שמות ל"ב ט"ו):

[ו] ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר. (לט) ללמדך שלא יהיו שנים מתיעצים אלא במקום מרווח, כדי שלא ישמע אחד את דבריהם, כמי שנאמר ביעקב אבינו ויקרא לרחל וללאה השדה (בראשית ל"א ד):

[ז] ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו. (מ) אמרו חכמים שהיה משיב דברים ברמו על שקרהו רמו בשביל המן הרשע שהוא מזרעו של עמלק, שכתוב בו אשר קרך בדרך (דברים כ"ח י"ח):

[ח] לבוא אל המלך להתחנן לו. (נא) אמרו בשנה השנית למלך אחשורוש ראה מרדכי בחלום והנה רעש גדול ורעם חזק וקול בהלה על פני כל הארץ, ופחד ורעדה לכל יושביה, ויריעו שני תנינים גדולים זה לקראת זה למלחמה, וירצו לקולם כל גויי הארץ, והיה שם ביניהם גוי אחד קטן ויקומו כל הגוים ההם על הגוי הקטן שהיה ביניהם, לאבד זכרו מעל הארץ, והיה היום ההוא חשך ואפלה לכל העולם, וייצר לגוי הקטן מאד, ויצעק אל ה' מן התנינים הגדולים, כי הם נלחמים באכזריות חימה וקצף גדול ואין מפריד בין שני התנינים, וירא מרדכי והנה מעיין מים אחד קטן עובר בין שני התנינים הללו, ויפריד ביניהם מן המלחמה אשר היו נלחמים, (מג) והמעיין נגיד והיה לנהל שוטף כשטף הים הגדול הולך ושוטף בכל העולם, וירא והנה זרחה השמש על הארץ ויאיר כל העולם, ויתרום הגוי הקטן והגבוהים השפלו, ונעשה שלום ואמת בכל הארץ, והיה מהיום ההוא והלאה, וישמור מרדכי את החלום הזה אשר ראה, והיה כי הצר לו המן ויאמר לאסתר בת דודו הנה החלום אשר ספרתי לך בימי נעורך ועתה קומי ובקשי מן המלך רחמים, שנאמר לבוא לפני המלך להתחנן לו:

[י] ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי. (נג) מה צותה אותך, אמרה לו הוא אמר לי שלא אניד שהן עמי, ועכשו הוא חוזר בו, לא יפרסם הדבר אלא מרוחק גדול ושלחה ואמרה לו:

[יא] כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים. וכי אפשר ליכנס אצל המלך שלא ברשות, אינו יודע שכל הנכנס שלא ברשות נהרג, שנאמר אחת דתו להמית:

הערות ותקונים

וזילקוט רמז אלף כ"ו הגירסא א"ר יצחק בר נחמא: (לט) ללמדך שלא יהיו שנים מתיעלים אלא נעקוס ונרווח. ג"ר פצ"ד אות ג', תנחומא וילא אות כ"ד: (מ) אמרו חכמים. נדרש אכא גרין (י"ח ע"ג), ונדרש פנים אחרים (ג"ה ע"ב), ונזכר בזילקוט רמז אלף כ"ו, ונמדרש אסתר דנה הוא נסגנון אחר ונעל מ"כ כהן שם ונמס' מגילה הגירסא יותר מתיקנת וכן הניחו זילקוט, ונלמדת עשה ציה שכתב במס' מגילה הגירסא יותר מתוקנת, כי לא נמלא שמוך דבר נגמרא מגילה ע"ו ע"א, רק חסד פי ה"יון זילקוט. מגילה ע"ו על המאמר ותיקרא אסתר להך מוסב גס על זה, ונלמדת על המאמר אשר הניח נעל זילקוט על הכתוב את כל אשר קרהו מלויין "מדרש", וסוף מן נדרש פנים אחרים: (נא) אמרו נשנה השנית למלך אחשורוש ראה מרדכי נחלוס כ"ו, החלום הזה נמלא ג"כ מוצא נמדרש אסתר דנה פ"ח נפסוק ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו בקלת שינויים, ונעל מאור עינים פ"ט כתב וז"ל והנה תראה כבוד כשמש נמדרש אסתר כי כל סיפור חלום מרדכי ותפלתו ותפלת אסתר הנמלאת שם נלשון הקודש הכל לקום אות נאות מן היוסיפון ליהודים פ"ג, ועיין בספר גר"פ דף קצ"א סהספורים כאלה נכנסו זיוסיפון מתוספות אשר נמדרשם סהספורים: (נג) והמעיין נגיד. פ"י משוך, ונמדרש אסתר שם והמעיין נגד נטעות. והסגירו שם פתלה נגד והלוינו נכ"ד: (נד) מה לוחם אותו וכ"ו. זה מוסב גס על הכתוב שלפניו, ולקבץ מלפניו כל

[יב] וַיִּגְדֹּל לְמַרְדֵּכֵי אֶת דְּבָרֵי אֶסְתֵּר. וְאִילּוּ הִתְךָ לֹא קָאֵמַר לֶיהָ, (נד) אֵמַר ר' אַבָּא בַר כַּהֲנָא מִבְּאֵן שְׂאִין מְשִׁיבִין עַל הַקְּלָקְלָהּ:

[יג] וַיֹּאמֶר מַרְדֵּכֵי לְהָשִׁיב אֶל אֶסְתֵּר. (מה) אָמְרוּ חֲכָמִים כִּשְׂרָאָה הֵמֶן לְהִתְךָ נִכְנָם וְיוֹצֵא בִּינְיָהֵן (מו) בַּעֲטוֹ וּמַתָּ, שְׂאִין אֶת מוֹצֵא זְכָרוֹ עוֹד. (מז) אֵמַר הַקְּבִיָּה הוֹאִיל וְהָרְגוּ אֲנִי נַעֲשֶׂה שְׁלִיחַ בִּינְיָהֵן, שֶׁכֵּן הוּא אֹמֵר וַיֹּאמֶר מַרְדֵּכֵי לְהָשִׁיב אֶל אֶסְתֵּר: (מח) דִּיאַ בִּיּוֹן שְׁהָרְגוּ וְלֹא מִצָּאָה אִישׁ אַחֵר נֶאֱמָן לְשִׁלּוֹחַ אֶל מַרְדֵּכֵי, אִמְרָה הִיא בַּעֲצָמָה לְבוֹא אֶל מַרְדֵּכֵי, שְׂנֵאֲמַר וְחֵאֲמַר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב:

[יד] כִּי אִם הִחְרַשׁ תַּחְרִישֵׁנוּ. (מט) אֵמַר לֶהּ אִם אֶת שׁוֹתֶקֶת עֲבָשׁוּ, סוֹפֵךְ לְשִׁתּוֹק לַעֲתִיד, וְאִין הַקְּבִיָּה מִנִּיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל, וְאֵת וּבֵית אֲבִיךָ תֵּאבְדוּ, וְדַעֵי הִיאֲךָ הִיָּה הַקְּבִיָּה עִמָּם בַּמְצִרִים וְאִף בִּימֵי עֲמֶלֶק וְאִף עֲכָשׁוּ רוּחַ וְהַצְלָה יַעֲמוּד לַיהוּדִים: (כ) ר' אֱלִיעֶזֶר אֹמֵר זֶה אֶחָד מֵאַרְבַּעַה שְׁנֵיתָן לְהֵם רְמוֹ, שְׁנַיִם חֲשׁוֹ וּשְׁנַיִם לֹא חֲשׁוֹ, שְׂשֵׁה נִיתָן לוֹ רְמוֹ וְלֹא חֲשׁ, וְשֵׁים בְּאוֹנֵי יְהוֹשֻׁעַ (שְׁמוֹת י"ז י"ד), יְהוֹשֻׁעַ מִכְּנִים יִשְׂרָאֵל לְאַרְצָה, וְאִין מִשֵּׁה מִכְּנִים יִשְׂרָאֵל לְאַרְצָה, לְסוֹף הִיָּה עוֹמֵד וּמִבְּקֶשׁ כָּל אוֹתָן בְּקִשּׁוֹת יָכַל אוֹתָן חֲחֻנּוֹת, עַד שְׂנֵאֲמַר לוֹ רַב לָךְ אֶל תּוֹסֵף דְּבַר אֱלִי עוֹד (דְּנִיִּים ג' כ"ה). יַעֲקֹב נִיתָן לוֹ רְמוֹ וְלֹא חֲשׁ, שְׂנֵאֲמַר וַיִּירָא יַעֲקֹב מֵאֵד וַיִּצַר לוֹ (נְלֻשִׁים ל"ג מ'), אֲפֹשֶׁר מִי שְׁהִבְטִיחוֹ הַמָּקוֹם כִּדְּיָהּ מִתִּירָא, אֲלֵא אֵמַר שְׂמָא יִגְרוּם הַחֲטָא. דְּוִד נִיתָן לוֹ רְמוֹ וְחֲשׁ, שְׂנֵאֲמַר גַּם אֶת הָאֲרִי גַם אֶת הָדוֹב הִכָּה עַבְדְּךָ (ש"א י"ז ל"ו), אֵמַר וְכִי מָה אֲנִי סָפוֹן שְׁהָרְגַתִּי שְׁלֹשׁ חַיּוֹת רַעוֹת הַלָּלוּ, אֲלֵא שְׂמָא דְּבַר עֲתִיד לְאִירַע יִשְׂרָאֵל וְעֲתִידִין לְהִנְצֹל עַל יְדֵי, לְכַךְ הוּא אֹמֵר וְהִיָּה הַפְּלִשְׁתִּי הָעֵרֵל הוּזָה כְּאַחַד מֵהֶם (ש"ס ס"ט). מַרְדֵּכֵי נִיתָן לוֹ רְמוֹ וְחֲשׁ, שְׂנֵאֲמַר וּבִבְל יוֹם וַיּוֹם מַרְדֵּכֵי מִתְהַלֵּךְ, אֵמַר אֲפֹשֶׁר לְחַסְדִּיהָ זֶה שְׁתִּינְשָׁא לְעֵרֵל זֶה, אֲלֵא שְׂמָא דְּבַר עֲתִיד לְאִירַע אֶת יִשְׂרָאֵל וְעֲתִידִין לְהִנְצֹל עַל יְדֵיהָ, מִיד וַיּוֹדַע הַדְּבַר לְמַרְדֵּכֵי וַיִּגְדַּל לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה, וּלְפִיכָךְ הוּא מְטַרִיחַ עֲלֶיהָ שְׁתַּבְּקֶשׁ רַחֲמִים מִן הַמֶּלֶךְ:

הערות ותקונים

על עמה: (נד) אמר ר' אבה בר כהנא. נגמלא מגילה ס"ו ע"א וזילו חייו לא אזל לנגיה מכלן שאין משיבין על הקלקלה, ופירש רש"י וזילו חייו דניאל לא אזל להשיב שליחתי, וגם זילקום אסתה כחוב אמר ר' אבה בר כהנא, וגם נגמלא מגילה כ"י נאמר אמר ר' אבה בר כהנא ולפנינו "וזילו התך לא קאמר ליה" הם הוספות המסדר: (מה) אמרו חכמים. מדרש פנים אמרים, וכן הוא נאבה גריון (י"ח ע"ב), ומוצא זילקום: (מו) בעטו ומת. שם הגירסא בעטו והרגו, וכן הביא הילקוט: (מז) אמר הקב"ה הוֹאִיל וְהָרְגוּ אֲנִי. נעשה שליח זיניאון. שם הגירסא רוח הקודש תהא משמשת צהס, וכן מוצא זילקוט, ועיין אבה גריון שם הערה י"ח, ונחמנו לחסון לאסתה שם וכד חזא הני רשיעא ית התך דשמיא דניאל על ונסק לות אסתה ותקף רוגזיה ציה וקטליה וזודמנו הני מייכאל ונגריאל מלאכיה וחזירו למרדכי ית פתגמי אסתה: (מח) ד"א כיון שהרגו כו'. פירש פ"כ: (מט) אמר לה אה את שותקת. פנים אמרים (ל"ה ע"ב), ומוצא זילקוט: (כ) ר' אליעזר אומר זה אחד מארבעה שניתן להם רמו. ומכילתא סוף צבלת, ומוצא זילקוט ונשלח רמו רס"ו וזילקוט שמואל רמ"ז קכ"ז צהס המכילתא, ומוצא בנגנן אחר במדרש אסתה רבה פיו פסוק ויהי און, ובמכילתא הגירסא ר' אליעזר המודעי: כ"י אקספארד מהמדרש הזה נמלא סה הוספה עלומת ח"ל: רוח והללה יעמוד ליהודים ממקום אחר. זו המגילה אין כתוב בה שם, אצל רמזוהו חכמים ח"ל: וכלן אמרו שמו של הקב"ה נקרא מקום, שפארר ויאמר ה' הנה מקום אחי (שמות ל"ג כ"א), ולמה נקרא שמו של הקב"ה מקום, לפי שהוא מקומו של עולמו, ואין עולמו מקומו שכל לזכין לו והוא צ"ה אינו לריך להן, ולא לאחד מהן, לכך נאמר רוח והללה יעמוד ליהודים ממקום אחר, כלומר מלאה השם הנקרא מקום: ועוד רמזוהו חכמים בה מכלן יכל המלך והמן היום ר"ת השם הנכבד: ועוד מכלן כי למה אליו הרעה קופי חינות השם הנכבד, לומר לך שנתק השם

[טו] ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי. (ח) מה הוא להשיב, דברים טובים, דברים נוחים, כענין שנאמר ונפש אדניו ישוב (ישעי כ"ה י"ג):

[טז] לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן. (יג) מה הוא הנמצאים, אותן שאכלו בסעודה הם יצומו: וצומו עלי וגו' שלשת ימים. (יד) אמר לה מרדכי והלא יום השלישי פסח הוא, היאך יתענו ישראל בו, אמרה לו זקן שביהודים זו היא חכמתך, אם אין ישראל פסח למי, ומי יעשה פסח, מיד שמע לה, שנאמר ויעבר מרדכי, מה לשון ויעבר, שעבר על מצות הפסח ועשה תענית: גם אני ונערותי אצום כן. (טו) ואעפ"י שאני מתה כדאי הם, שנאמר וכאשר אבדתי אבדתי, (טז) כאשר אבדתי מבית אבא כך אובד ממך: ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת. כאי אשר לא כדת, (יז) אמר ר' ירמיה בר אבא שלא כדת יום ויום דאילו כל יום ויום באונס השתא ברצון:

[יז] ויעבר מרדכי. (יז) אמר רב שהעביר יום טוב ראשון של פסח בתענית. ושמואל אמר דעבר ערקומא דמ"א (יח) ביומא דפסחא: ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר. (יט) מה עשה מרדכי, הלך וקיבץ כל תינוקות של בית רבן לבית הכנסת, וענה אותן בתענית, והלבישם שקים, והושיבן על האפר, והיה צועק ובוכה לילה ויום הוא ותן, וצוה אותן מרדכי ואמר להם צעקו בקול גדול, והסן הרשע מה עשה בשמחת לבו, (כ) קצץ ארו מגינת הביתן שארכו חמשים אמה, (כא) ורחבו שתים עשרה עמה וזרת, והוציאו בהלל וזמר, והכינו על פתח ביתו, וחשב בדעתו ואמר בזמן שיגיע קריאת שמע של שחרית תילה אני את מרדכי עליה הלך המן הרשע ומצא את מרדכי שהוא יושב בראש, ותינוקות של בית רבן לפניו, ומפולש ראשו וראשיתו בעפר ואפר, והגור שק במתניו ובמתניהו, והם סופדין וצועקין ובוכין וצוה המן וסנו את התינוקות ומצאן עשרים ושנים אלק, וצוה והשליך

הערות ותקונים

הסס נלחוקו, כי היו נקמין בשמות: ועוד תבאן וכל זה איננו טוה לי ספי תינזת הסס הכנר
 נהפוך יוד ה"א ו"ו ה"א ע"כ. מה שהביא תבאן אמרו שנו של הקנ"ה נקרא תקוס, ונזע עמדת
 י"ד פס"ח חות ט"ו ועיין מדרש חזקים נזמור ל"ו חות י"ו וסקיקח רבתי פכ"א, ונתמחומא כי תשא
 ז ט"ז ועיש בהערות שלי. ומה שהביא כי ר"ה מן יבא המנך והמן היום הוא סס הכנר, מונח
 צמות הלוי להרשע חלקן ז"ל דף קמ"ט ע"ג נסס שערי צינה לצעל הרוקח ז"ל: (כא) מה הוא
 השני. פנים אחרים (כ"ה ע"ג): (כב) מה הוא הנמלאים. שנים אחרים: (כג) אמר לה מרדכי
 והלא יום השלישי פסח הוא. פד"א פ"ה, ומפורש סס נלשה יניס הס י"ג וט"ו צניסן. ועיין
 פנים אחרים בהערה קמ"ט: (כד) ואעפ"י שאני מתה כדאי הם. נמדרש סס וכדי שאתרנ עליהם
 נעוה"ו ויהיה לי חלק לעוה"ב: (כה) כאשר אבדתי מבית אבא. נמדרש סס: (כו) אמר ר' ירמיה בר
 אבא שלא כדת יום ויום. כ"ה נכ"י מן נמדרש מנילה. ועיין ד"ס (כ"ה ע"א), ונמדרש לפנינו ח"ר
 אבא: (כז) אמר רב. נמדרש סס: (כח) ציומא דפסחא, וכן הביא צעל ד"ס בהערה ח' ונמדרש לפנינו
 ליחא: (כט) מה עשה מרדכי הלך וקיבץ כל תינוקות של בית רבן לבית הכנסת. מונח אבא גריון
 (י"ט ע"א) נסגנון אמר ויד הך לבית המדרש ומלאו לו למרדכי יושב ורחשי התינוקות מפולשין
 נאפר וסקים נמתיהם וכו', ומלאו כמו שהוא אבא גריון נמדרש אסתר רבה פ"ט פסוק ויאמר
 המן ועל השינויים העיוותי שמה בהערות, ונראה כי לפני המסדר היה מקור אחר כי משונה הרבה
 מאשר הוא אבא גריון: (ס) קלן ארו, זה נמלא אבא גריון נמלאר שלפניו על וייטנ הדנר לפני
 המן ויעש הטן: (פא) ורחנו שמים עשרה אמה וזרת. ומה חס, גם נוסף סס "ויש אונמיקס
 פרשנדחא נבו היה הנמון קרדוניה והנ"ל מתינתו של נמי" ומה הוסף אחד הנעמתיקס מן מדרש
 פנים אחרים (דף ל"ו ע"ב), ומונח צילקוט סוף רמז תמכ"ו, ומונח נספר מנח הלוי דף קמ"ו
 ע"א נסס הילקוט, והורחא המלה קרדוניה, הרי אררט תרגום על טורי קרדו. ועיין אבא גריון סס
 הערה

עליהן שלשלאות של ברזל וחבלים, והפקיד עליהם שומרון, ואמר הללו אשחוט אותן תחלה, ואחר כך אשלה יד במרדכי, ובאות אמותיהן בלחם ובמים לאכול ולשתות, ואומרות להן אכלו ושתו קודם שישהטו אתכם לסחר, והן נשבעין בחיי מרדכי, ומניחין ידיהן על ראשיהן ונשבעין שאין אוכלין ושותין, אלא בתעניתינו נמות, והיה כל אחד גולל ספרו ונותנו לרבו, ומשמיעין קולן בבנייה למרום כשתי שעות בלילה, ונשמע קול בכייתם לפני הקב"ה במרום, אמר הקב"ה למלאכי השרת בכיית קטנים אני שומע קטני גדלים וכבשים, באותה שעה עמד משה לפני הקב"ה ואמר לפני רבונו של עולם אבי יתומים ודיין אלמנות, לא גדלים ולא כבשים הם, אלא קטנים עמך ישראל, שהם שרויין בתענית שלשה ימים ואסירין בשלשלאות וחבלים, ולמחר נשהטים כגדלים וכבשים, ולב אויב שמח ומחרף ומנאץ את תורתך, מיד נתגוללו רחמיו של הקב"ה עליהם, והיה בוכה לקול בכייתן, ואלמלא תקרא כתב אי אפשר לאמרו, שנאמר ודמוע דמדמע והרד עיני דמעה כיו נשבה עדר ה' (יח"ל י"ג י"ז), והפך עצת המן הרשע ומחשבתו, וגדע קרן רשעים, והרים קרנן של ישראל (ס"ג) אמר ר' הלבו מיום שחרב בית המקדש אין העולם מתקיים אלא בשביל תינוקות של בית רבן, ואף מחשבת המן הרשע לא בטלה אלא בשבילם, שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים מ' ג'), ואומר סורו ממני כל פועלי און כי שמע ה' קול בכיי (ס"ג י' ט'), מיד שמחו עליונים וששו תחתונים, והודו וברכו לבי שאמר והיה העולם, שנאמר יודוך ה' כל מלכי ארץ (ס"ג ק"ט ד'). אמר ר' אליעזר גדולה תענית יתר מן הצדקה, שזה בגופו וזה בממונו, ואמר ר' אליעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה, שנאמר גם כי אזעק ואשוע שהם תפלתו (איכה ג' מ'), ואעפ"י שננעלו שערי תפלה שערי דמעה לא ננעלו, שנאמר שמעה תפלתו ה' ושועתי האוינה אל דמעותי אל תחרש (תהלים ל"ב י"ג):

פרשה ה

[א] ויהי ביום השלישי. (ב) זו היא להם לישראל מעולם שאין שרויין בצער יותר משלשה ימים: (ג) ותלבש אסתר מלכות. בגדי מלכות מיבעיא ליה, אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא מלמד שלבשתה רוח הקודש, כתיב הכא ותלבש אסתר מלכות, וכתיב התם ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים (דניאל י"ג י"ט) ואמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא לעולם אל תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך, שהרי שני גדולי הדור בירכום שני הדיוטות ונתקיימה בהן, ארונה דברכיה לדוד ה' אלהיך הערות ותקונים

הערה י"ג וי"ג: (א) אמר ר' חב"ו. מוצא נמצא גב"ז נטיקויס, ונמנאל סנה ק"י ע"ג מוצא נכס ר"ב נקיס שאמר נכסו ר' יהודה נטיקא: (ב) אמר ר' אלעזר. נרכות ל"ג ע"ג: (ג) זו היא להם לישראל, נ"ר פכ"א אות ז' לעולם אין הקב"ה ענית את הלדיקים נלמה שלשה ימים, ונסו"ט מנמור כ"ב אות ה', ולמה שלשה ימים שאין הקב"ה ענית לישראל נלמה יומת משלשה ימים, ונאסתר דבה פ"ט אות ב' ויהי ביום השלישי לעולם אין ישראל כמנוים נלמה יומת משלשה ימים: (ד) ותלבש אסתר מלכות בגדי מלכות מיבעיא ליה אמר אלעזר אמר חב"ו. וכמו כן כל המאמרים של אמרי המונחים בשמו הוא נמנילה ט"ו ע"א ונכ"י אקספארד כוסף פה "לנ"ט, נרכ"ה, כמ"ס, נש"ס, לדייק, ז"ה, עטריה, סימן ", וזה סימן על המאמרים המונחים נכס ר' אלעזר שאמר נכסו ר' חב"ו נמלת, "לנ"ט" כוון על המאמר הראשון נמלת שלשמה. נמלת נרכ"ה כוון למאמר השני אל תהא נרכת הדיוט. נמלת "כמ"ס" כוון למאמר השלישי "שיפת קדשה ואח"כ נון

ירצך (ס"ז כ"ד כ"ג), דרוש דברכיה לדניאל אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיובינך (דניאל ו' י"ז). ואמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם אדם שופת קדרה ואחר כך נותן לתוכה מים, אבל הקב"ה נותן מים ואחר כך שופת קדרה, שנאמר לקול התו המון מים בשמים (יזמ"י י' י"ג). ואמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. ואמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא צדיק אבד לדורו אבד, משל לאדם שאבדה לו מרגליות כל מקום שהיא הולכת מרגליות שמה, והיא לא אבדה אלא מבעליה. ואמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא מאי דכתיב וכל זה איננו שוה לי, מלמד שבית גנויו של המן חקוקין לו על לבו, ובשעה שראה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך איבד וכל זה איננו שוה לי. ואמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא עתיד הקב"ה לעשות עמרה בראש כל צדיק וצדיק, שנאמר ביום ההוא יהיה ה' [צבאות] לעמרת צבי וגו' (ישעי' כ"ט ס'), מאי לעמרת צבי ולצפירת תפארה, לעושים צביונו ולמחכים לתפארתו, יכול לכל, ת"ל לשאר עמו, מי שמשים עצמו כשיריים. לרות משפט, [זה הדן את יצרו]. וליושב על המשפט, זה דין שדן דין אמת לאמתו. ולגבורה, זה המתגבר על יצרו בכל יום. משיבו מלחמה, זה שנושא ונותן במלחמתה של תורה. שעה, זה המשכים והמעריב לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבנו של עולם וכי מה נשתנו אלו מאלו, אמר לה, וגם אלה ביין שגו ובשכר חטו פקו פלילה (ישעי' כ"ט ט'), ואין פוקה אלא גיהנם, שנאמר ולא תהיה זאת לך לפוקה (ש"ס כ"ה ל"א), [ואין פלילה אלא דיינין שנאמר ונתן בפלילים (עמות כ"א)].

(ג) תנו רבנן ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל, (ד) ולא הוסיפו על התורה ולא פחתו מן התורה, חוץ ממקרא מגלה, מאי דרוש, (ה) אמר ר' חייא בר אבין ואיתימא ר' יהושע בן קרחה (ו) קל וחומר מה מעבדות לחירות אמרו שירה, ממהתה לחיים לא כל שכן, ולימרו הלל, (ז) אמר ר' יצחק לפי (ח) שאין אומרים שירה על נס שבחוצה לארץ, (ט) מתקיף לה רב נחמן בר יצחק הרי יציאת מצרים נס שבחוצה לארץ, הוא, וקא אמרינן, התם כי האי טעמא (י) עד שלא נכנסו לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה. רב נחמן אמר קריאתה זו היא הלילה, רבא אמר בשלמא התם הללו עבדי ה' (תהלים קי"ג א'), ולא עבדי פרעה, אלא הכא הללו עבדי ה' ולא עבדי אהשורוש אבתי עבדי אהשורוש ניהו הלכך לא אמרינן הלילה בפורים בין לרבא בין לרב נחמן קשיא, עד שלא נכנסו לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה, כיון שגלו חזרו להכשירן הראשון, ותו

הערות ותקונים

נותן לחוכה ע"ס. נמלח בשם" כוון למחמר הכניעי האומר דבר בשם אומרו. נמלח לדיק" כוון למחמר המניעי לדיק חזק לדורו. נמלח "ז" כוון למחמר הששי וכל זה איננו שוה לי. נמלח מערה" כוון למחמר השניעי עמיד הקב"ה לעשות עמרה נמלח כל לדיק: (ג) חזו רבנן מ"ה נביאים כו', ענינה י"ד ע"ס: (ד) ולא הוסיפו על התורה ולא פחתו מן התורה. נמלח ולא פחתו ולא הוסיפו על מה שכתוב בתורה: (ה) ח"ר חייא בר אבין ואיתימא ר' יצחק. נמלח ח"ר חייא בר אבין ח"ר יוסע נן קרחה: (ו) קל וחומר. כן הגיה הכ"ס וכן הוא בנמלח כי כמו שהוצא גדיס (דף ל"ג ע"א): (ז) אמר ר' יצחק. נמלח חקר שם האומר, וכן הגיה הניח, וכן הוא גם בנמלח כי ועיין ד"ס ע"ס: (ח) שאין אומרים שירה, נמלח שאין אומרים הלל: (ט) מתקיף לה רב נחמן בר יצחק, כן הוא בנמלח כ"ו ועיין ג"ס ע"ס (ל"ג ע"ג) ובהערה ח': (י) עד שלא נכנסו לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה. בנמלח והא תניא משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר

לא איכא, והא כתיב ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים (י"א ט"ז) ואמר ר' אבהו אחד ממאתים צופים שנתנבאו להן לישראל, טהיו טובא הוו, כדתניא הרבה נביאים (י"ג) נתנבאו להם לישראל כיוצאי מצרים, ואמר'י לה כפלים כיוצא מצרים, נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה, נבואה שלא הוצרכה לדורות לא נכתבה. (י"ג) ר' שמואל בד נהמני אומר מן הרמתיים משתי רומות צופות ורואות זו את זו, אמר ר' חנין אמר ר' אדם הבא מבני אדם שעומדין ברומו של עולם, ומאן נינהו בני קרה, דכתיב ובני קרה לא מתו (נמננז כ"ו ט"א), ותאנא משום רבותינו אמרו מקום נתבצר להם בגיהנם וישבו עליו: מאן נינהו שבע נביאות, שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה, אסתר, שרה דכתיב אבי מלכה ואבי יסכה (נללס"ט י"א כ"ט), אמר ר' יצחק יסכה זו שרה, למה נקרא שמה יסכה, שסוכה ברוה הקודש, וכן הוא אומר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (ס"ג כ"א ט"ג), ד"א יסכה שהכל סוכין ביפיה, וכן הוא אומר ויראו אותה שרי פרעה (נללס"ט י"ג ט"ו), מרים, דכתיב ותקה מרים הנביאה אהות אהרן (שמו"ט ט"ו כ'), ולא אהות משה, (י"ד) אמר רב עמרם אמר רב ואמר'י לה אמר רב נהמן אמר רב סלמד כשהיתה אהות אהרן היתה מהנבאה ואומרת עתידה אמה שתלך בן שמושיע את ישראל, כיון שנולד משה נתמלא כל הבית אור, עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה בתי נתקיימה נבואתיך, (ט"ו) כיון שהטילוהו ליאור עמדה אמה וטפחה לה על ראשה, אמרה לה בתי נבואתיך היכן הוא, והיינו דכתיב ותתצב אחותי מרחוק לדעה (שמו"ט ז' ד'), לידע מה יהא בסוף נבואתה. דבורה, דכתיב ודבורה אשה נביאה אשת לפידות (סופטי"ט ד' ד'), טאי אשת לפידות, (ט"ז) אמר ר' יצחק אמרי דבי ר' אמי שהיתה עושה פתילות למשכן שילה, (ויושבת) [ויהיא יושבת] תחת תמר דבורה (ס"ג ס"ג ט"ו), אמר שמעון בן אבשלום תחת משום ייחוד, (י"ז) מה תמר זו צילה מועט, אף תלמידי חכמים שבאותו הדור היו מועטיין, מה תמר זה אין לו אלא לב אחד, אף ישראל שבאותו הדור אין לו אלא לב אחד לאביהם שבשמים. חנה, דכתיב ותתפלל חנה ותאמר [עלן לבי בה] רמה קרני בה' (ש"א ז' ט"ו), ולא רמה פכי דוד ושלמה נמשחו מן הקרן נמשכה מלכותן, שאול ויהוא נמשחו מן הפך לא נמשכה מלכותן, אין קדוש כה' כי אין בלתיך (ס"ג ס"ג ט"ו), אמר ר' יהודה בר מנשה אל תקרי בלתיך אלא בלתיך, בוא וראה שלא כמדת הקביה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם מעשיו מבלין אותו, ואילו הקביה מבלה מעשיו, ואין צור כאלהינו (ס"ג ס"ג), אמר ר' יהודה בר מנשה אין צייר כאלהינו, בוא וראה שלא כמדת

הערות ותקונים

שירה, ועיין גד"ס ס"ג הערה כ': (י"א) ואמר ר' אבהו, נגמרא לפנינו ליתא ס"ג האומר והוא נ"כ נגמרא כ"י, כמו שמונח גד"ס ס"ג; (י"ג) נתנבאו להם לישראל כיוצאי מצרים ונללים לה כפלים כיוצאי מצרים, כן הוא הנוסחא גם בכ"י מגמרא מגילה, ועיין ד"ס בהערה נ': (י"ג) ר' שמואל צד נחמני מומר וכו'. הניכסא שלפנינו כן הוא נגמרא כ"י, ועיין ד"ס ס"ג וכו' וכן כל השינויים הנהגה כמו בכ"י מגמרא מגילה ועיין ד"ס: (י"ד) אמר רב עמרם אמר רב ואמר'י לה אמר רב נחמן אמר רב, ה"ס ז' נוסחאות, נגמרא כ"י הניכסא אמר רב עמרם אמר רב, ונגמרא לפנינו הניכסא אמר רב נחמן אמר רב: (ט"ו) כיון שהטילוהו ליאור עמדה אמה, וכן הוא נגמרא כ"י, ועיין גד"ס, ולפנינו נגמרא עמד חניה: (ט"ז) אמר ר' יצחק אמרי דבי ר' אמי, נגמרא הסד זה, וכ"ס בכ"י מגמרא מגילה, ועיין ד"ס ס"ג הערה ג': (י"ז) מה תמר זו צילה מועט אף תלמידי חכמים שנאמרה הדור היו מועטיין, זה ליתא לפנינו, ונמלא נ"כ בכ"י מגמרא מגילה, ועיין ד"ס בהערה ה', וכל השינויים מגמרא שלפנינו הם כמו שהם בכ"י מגמרא מגילה, ועיין גד"ס שנתה חוץ נפסגן: כ

הקביה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם צר צורה על גבי הכותל אינו יכול ליתן בה רוח ונשמה קרבים ובני מעיים, אבל הקביה צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעיים, אביגיל, דכתיב והיה היא רוכבת על החמור ויורדת בסתר ההר (ט"ז כ"ה כ"ו). בסתר ההר מן ההר מיבעיא ליה, אמר רבה בר שמואל על עסקי דם הבא מבית הסתרים, נטלה דם מחיקה והראתה לו לדוד, אמר לה וכי רואין דם בלילה, אמרה לו וכי דנין דיני נפשות בלילה, אמר לה האי טורד במלכות הוא וגמיר דיניה וקאי, אמרה לו עדיין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם, אמר לה ברוך טעמך וברוכה את אשר כליתני טבוא בדמים (ט"ט כ"ה ל"ג). מאי טבוא בדמים, גלתה שוקה והלך לאורה שלשה פרסאות, אמר לה השמעי לי, אמרה לו ולא תהיה זאת לך לפוקה (ט"ט ט"ט ל"א). זאת מכלל דאיכא אחריתי, אין איכא נמי, אין מעשה דבת שבע, ומסקנא הכא הוא, מאי והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך [וגו'] והיה כי ייטיב ה' לאדוני [וגו'] וזכרת את אמתך (ט"ט ט"ט ל"ב). אמר רב נחמן היינו דאמרי אינשי, איתתא בהדי שותא פליכא, אי נמי שפיל ואזיל בר אווזא ועיניהו מטייפי. חולדה, דכתיב וילך חלקיהו הכהן ואחיקם ועכברה ושפן ועשיה אל חולדה הנביאה (מ"ג כ"ג י"ד). מקום דאיכא ירמיהו היכי מתנבא חולדה, אמרי בירב משמא דרב חולדה קרובת ירמיהו היתה, ולא היה מקפיד עליה, ויאשיה גופיה היכי שבק ירמיה ומשדר גבי חולדה, אמרי דבי רב שילא מפני שהנשים רחמניות הן, ר' יוחנן אמר ירמיהו לא הוה התם שהלך להתחזיר עשרת השבטים, שנאמר כי המוכר אל המסכר לא ישוב (ימקל ז' י"ג), אפשר יובל בטל ונביא יתנבא עליו שיבטל, אלא מלמד שהחזירן ירמיהו ויאשיהו בן אמן מלך עליהם, דכתיב מה הציון הלו וגו' (מ"ג כ"ג י"ז), וכי מה טיבו של יאשיהו בבית אל, והלא בית אל מעשרת שבטים היתה, אלא מלמד שהחזירן ירמיהו ויאשיהו בן אמן מלך עליהם. (מ"ד רב נחמן בר יצחק אמר מהכא גם יהודה שת קציר לך (יהושע ו' י"א). אסתר, דכתיב והיו ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות, בגדי מלכות מיבעיא ליה, (ט"ט אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא מלמד שלבשתה רוח הקודש, כתיב הכא ותלבש אסתר מלכות, וכתיב התם ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים (יה"א י"ח). אמר רב נחמן לא נאה להו יהורא לנשי, תרתי הויא בהו בנשי יהירן, חדא שמה זיבורתא וחדא שמה כרכושתא, זיבורתא כתיב בה ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי, (סוסיס ד' ו'), ולא אזלא איהי לגביה, כרכושתא כתיב בה ותאמר להם כה אמר ה' אלהי ישראל אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי (מ"ג כ"ג ס"ז), ולא קא אמרה להו אמרו למלך. (כ) אמר רב נחמן אמר רב חולדה מבני בניו של יהושע בן נון היתה, כתיב הכא אשת שלום בן תקוה בן חרחם (ט"ט ט"ט י"ד). (כא) וכתיב התם ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרת בהר אפרים

הערות ותקונים

(יח) רב נחמן בר יצחק אמר מהכא. נגמלא חקרים המלות, נר יצחק, ונגמלא גיב ככ"י מנגמלא ענינה, ועיין נד"ם ס"ט, וכל הסינויים שהביא כמלאים גם ככ"י שלפנינו נלה נמלא כמו נכ"י מנגמלא כ"י: (יט) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא נלמד שלבשתה רוח הקודש. נגמלא לפנינו חקר ט"ט האומר, ונגמלא גם ככ"י מנגמלא ענינה, ועיין ד"ם (דף ל"ו ע"ג): (כ) אמר רב נחמן אמר רב נגמלא לפנינו חקרים המלות, אמר רב, ונגמלא גיב ככ"י מנגמלא ענינה, כמו שהוצא נד"ם ט"ט: (כא) וכתיב התם ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרת בהר אפרים.

(יהושע כ"ד ל"ג), וכתוב [בתמנת] חרס (סופטים ז' ט'), (כג) איתביה רב בר עינא סבא לרב נחמן, ואמרי לה רב עננא סבא לרב נחמן, שמונה נביאים והם כהנים יצאו מרחב הוונה, (כד) ואלו הן: ברוך ונריה שריה מתסיה חלקיהו ירמיהו חנמאל שלום. ר' יהודה אומר אף חולדה [הנביאה] מבני בניה של רחב הוונה [היתה], כתיב הכא אשת שלום בן תקוה (י"ז ל"ג י"ג), וכתוב את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון (יהושע ז' י"ט), אמר ליה עינא סבא, ואמרי לה פתיא אוכמא, מינאי ומינך תסתיים שמעתא, דאינייר רחב ונסבה יהושע, ומי הוי ליה זרעא ליהושע, והא כתיב גון בנו יהושע בנו (ד"ס ז' כ"ז), בני לא הוו ליה בנתא הוה ליה, בשלמא אינהו מיפרשי, אלא אבהתייהו מנא לן, כדעולא דאמר עולא כל מקום ששמו ושם אביו בנביאים, בידוע שנביא בן נביא, שמו ולא שם אביו, בידוע שנביא ולא בן נביא, ומי ששמו ושם עירו מפורש, בידוע שהוא מאותה העיר, שמו ולא שם עירו, בידוע שהוא מירושלים, במתניתא תאנא כל שמעשיו סתומין ומעשה אבותיו סתומין פירט לך הכתוב באחד מהן לשבת, כגון דבר ה' אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה (לפניה ל' ח"ג), בידוע שצדיק בן צדיק, (כד) וכל שמעשיו סתומין ומעשה אבותיו סתומין פירט לך הכתוב באחד מהן לגנאי, כגון ויהיו בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מורע המלוכה (ירמיהו י"ח ל"ג), (כה) שהעביר מזרעו למולך, בידוע שרשע בן רשע. (כו) אמר רב מלאכי זה מרדכי, למה נקרא שמו מלאכי, שהיה משנה למלך, מיתבי ברוך בן נריה (כז) ושריה מן מחסיה וירמיהו בן חלקיה ודניאל איש חסודות ומרדכי בלשן וחגי זכריה ומלאכי כולם נתנבאו בשנת שתים לדריוש, (כח) קא חשיב מלאכי וקא חשיב מרדכי, תיובתא, תניא ר' יהושע בן קרחה אומר מלאכי זה עזרא, ורבנן אמרי מלאכי שמו, (כט) אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא כמאן דאמר מלאכי זה עזרא, דכתיב ביה בנבואתא דמלאכי, בגדה יהודה וגו', וזאת שניה תעשו בסות דמעה את מובת ה' וגו', ואמרתם על מה על כי ה' העיד בינך וגו' (מלאכי ז' י"ג י"ד), (ומן) [ומאן] אפריש נשים נכריות מישראל, עזרא, דכתיב ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם ויאמר לעזרא וגו' (עזרא י' ז'). תנו רבנן ארבע נשים ויפיות היו בעולם, ואלו הן: שרה, ורחב, אביגיל, ואסתר, ולמאן דאמר אסתר ירקרוקית היתה, מסיק אסתר ומעיל ושתי. (ל) תנו רבנן רחב בשמה זינתה, יעל בקולה,

הערות ותקונים

כ"ה נגמרא כ"י, כמו סמונא ד"ס, וע"פ הערה ז' (דף ל"ו ע"ג), ונגמרא לפנינו נלמר רק וכתיב החס כחמנת חרס: (כג) איתביה רב בר עינא סבא לרב נחמן ואמרי לה ר' עננא סבא לרב נחמן. המלוח, ואמרי לה ר' עננא סבא לרב נחמן, ליחא נגמרא, וכן לא הונא ד"ס, ואין ספק שהיה לפני המסדר עוד נוסח שני נגמרא, נלמד היה כחוב רב עינא, ובנוסח שני רב עננא, ועיין מה שהפיר גזה רבנן בעל ד"ס בהערה ח': (כג) ואלו הן ברוך ונריה. כסדר הזה מובא ג"כ כ"י ועיין ד"ס שם בהערה ח': (כד) וכל שמעשיו סתומין ומעשה אבותיו סתומין. כן הגיה ה"ח נגמרא שם בגליון, וכן הוא נגמרא כ"י, ועיין ד"ס (דף ל"ז ע"א): (כה) שהעביר מזרעו למולך. כ"ה נגמרא כ"י, ועיין ד"ס שם: (כו) אמר רב מלאכי זה מרדכי. נגמרא לפנינו אמר ר' נחמן, אבל נגמרא כ"י הוא כמו שהביא המסדר וע"פ ד"ס: (כז) ושריה בן חלקיה ודניאל איש חסודות ומרדכי. זה לפנינו ושריה בן מעסיה, ועיין ד"ס (ט"ז ע"ג): (כח) קא חשיב מלאכי וקא חשיב מרדכי. זה חסר נגמרא לפנינו, ונלמד ג"כ כ"י נגמרא מגילה, ועיין ד"ס שם: (כט) אמר רב נחמן בר יצחק, נגמרא לפנינו אמר רב נחמן, וכגיה שם בגליון ג"י ע"י רב נחמן בר יצחק, וכן הוא כן נגמרא כ"י רב נחמן בר יצחק, ועיין ד"ס שם. (ל) תנו רבנן. מגילה שם ט"ו ע"א: למר

בגיל בזכירתה, מיכל בת שאול בראייתה. אמר ר' יצחק כל האומר רחב רחב מיד נקרי, אמר ליה רב נחמן והא אנא קא אמינא כמה זימני רחב רחב [ולא איכפת לן], אמר ליה בידועה ובמכירה קא אמינא. והעמוד בתצר בית המלך הפנימית. עמדה להתפלל ואמרה הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי (פסלים כ"ג כ"ד). (ב) אמר ר' לוי כיון שהגיע לבית הצלמים נסתלקה ממנה שכינה, אמרה אלי אלי למה עזבתני (ס"ס ס"ס ז'), שמא אתה דן על שוגג כמזיד, לא באתי לכאן אלא שוגגת, או שמא מפני שקריתיו כלב דכתיב הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי (ס"ס ס"ס כ"ה) תורה וקראתו אריה, שנאמר הושיעני מפי אריה (ס"ס ס"ס כ"ז). (ג) ד"א אמרה אלי אלי למה עזבתני, וכתוב עוד בענינא מבטן אמי אלי אתה (ס"ס ס"ס י"ח), למה נאמר אלי שלשה פעמים, אלא כך אמרה אסתר לפני הקביה, יבנו של עולם שלש מצות הזהרת על הנשים, שמא אמתך עברה עליהן. [ד"א] אלי אלי למה עזבתני. (ג) למה נשתנה עלי סדר האמהות, שרה על ידי שלנה אצל פרעה לילה אחת הלקיתה אותו, שנאמר וינגע ה' את פרעה (נחש"ט י"ז י"ח), אני כל הימים הללו אצל הערל הזה, ואין אתה מלקה אותו, ולא מצילני מידו. ד"א אלי אלי למה עזבתני, שמא שכחתי כעומר השכות, שכתוב בו עזיבה, שנאמר כי תקצר קצירך בשדה ושכחת עומר לעני ולגר תעזוב אותם (דברים כ"ד ט'), לכך נאמר אלי אלי למה עזבתני. (ד) ד"א אלי אלי למה עזבתני. אמר (רב הגאון [ר' אבא בר כהנא] כך אמרה אסתר רבון העולמים כתבת בתורתך שלח שלח את האם (ס"ס כ"ג ז'), ואני ועמי אם על בנים רוטשה (הו"ט י"ד). ד"א אלי למה עזבתני, אמרה אסתר לפני הקביה רבונו של עולם כשבעסת על כות הרשעה לא כתבת להכרית עולל מחוי' (י"מ"ט ט' כ'), שמא מבית הספר בחורים מרחובות (ס"ס ס"ס), שמא מבתי כנסיות ומבתי מדרשות לאו, ויעל עליהם את מלך כשרים ויהרוג (את) בחוריהם בתרב [בבית מקדשם] (ה"ט י"ז), לאיוז אומה עשית כן. (ה) ד"א אמר ר' יודה ב"ר סימון אמרה אסתר גי הקביה רבון העולמים כתבת בתורה, ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו (ויקרא כ"ג כ"ט), ואני המן הרשע גזר להשמיד להרוג ולאבד טף ונשים ביום ה', לאיוז אומה עשית כן. (ו) ד"א ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר אמרה אסתר לפני ה' רבון העולמים עצמות חמורים נתת להם קבורה, ואני אין מקבר להמה, ים אלו המצרים, בשעה ששקען בים היה הים נוערן ליבשה, והיבשה נוערתן הים, מפני שהיתה סתירה שלא יבקש הקביה מנינם מידה, עד שנשבע לה קביה שאינו מבקש מנינם מידה, שנאמר נטית ימינך (סמות י"ז י"ח). ואחר תבלעמו י"ץ (ס"ס ס"ס), מה הוא נטית ימינך, לשון שבעה, כענין שנאמר וירם ימינו ומאלו אל השמים וישבע בחי העולם (דניאל י"ג ז'), לאותם שכתוב בהם אשר שר חמורים בשרם (יחזקאל כ"ג ט'), נתת להם קבורה ואנו להשמיד להרוג ולאבד, ואין מקבר להמה, לאיוז אומה עשית כן, לכך נאמר אלי אלי למה עזבתני:

הערות ותקונים

(ב) אמר ר' לוי, מנילה מ"ו ע"ב: (ג) ד"א למס כלמך אלי נ' פעמים. מדרש ט"ס מוזר כ"ב ט"ס מ"ז, וס' נהערה ע"ס העירומי כי מונח בל"ז ה' חלה ס' רכ"ה נס' המדרש ט"ס: (ג) למס נהערה עלי סדר האמהות. ט"ס ס' נחמל סלפניו בל"ז ס' טיטויים: (ד) ד"א אמר רב גאון כך אמרה אסתר. מדרש ט"ס מוזר כ"ב לוח ט"ז, וכן נסכה במדרש ח"כ פ"א ס' ל"ז נחמל כד דמך ר' יוסי מנחמיה, ויס' ס' טיטויים, ויס' למקן הנחמל סלפניו עפ"י המדרשים הל"ל: ד"א ח"כ יודא בר סימון אמרה אסתר. נסכה ג"כ ס' נטיטויים: (ז) ד"א ר' ברכיה נס' 15

[ב] ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עומדת בחצר נשאה חן בעיניו (לז) וזה שאמר הכתוב אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחושך ה' אור לי (מ"ב ז' ט'), אל תשמחי אויבתי לי, אני שמחה למפלתי יותר מסך, למה כי נפלתי קמתי, וכן הוא אומר כי שבע יפול צדיק וקם (תשלי כ"ד ט"ז), והרשעים פעם אחת הם נופלים ואין עומדין, שנאמר ובאחת יבערו ויכסלו (יחזקאל י' ט'). (לח) וכך אמרו חכמים מתוך כעס רצון, שנאמר הרף ממני ואשמידם (דברים ט' י"ד), (לט) ובסוף הוא אומר סלחתי כדברך (נמלנני י"ד כ'). מתוך רוגז רחמים, שנאמר ברוגז רחם הזכור (מנקה י' ז'). מתוך צרה רווחה, שנאמר ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע (יחזקאל ל' ז'). מתוך נפילה קימה, שנאמר כי נפלתי קמתי (מ"ב ז' ט'). מתוך רחיקה קרובה, שנאמר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי (תובע ז' ט'). מתוך אפילה אורה, שכן כנסת ישראל אומרת כי אשב בחשך ה' אור לי (מ"ב ז' ט'), ואימתי היו יושבין בחשך, היו אומר בימי המן, שכיון שאמר המן למלך ישנו עם אחד וגו', אם על המלך טוב יכתב לאכרס, ויקראו סופרי המלך וגו'. באותה שעה חשך העולם על שונאיהן של ישראל, שנאמר מקום אשר דבר המלך ורתו מגיע אבל גדול ליהודים, והיו ישראל מונין את השעות ואומרים כמה נשאר לנו לחיות, והיו הייהן תלוין, כמו שנאמר והיו חיך תלואים לך מנגד (דברים כ"ב ט'), יש לך אפלה גדולה מזה, ומתוך כך האיר להם הקביה, וכן הנביא אומר העם (היושבים) [ההודים] בחשך ראו אור גדול (ישעיה ט' ט'), ואף אסתר כיון ששמעה באותה גזירה חשך עליה העולם, והתהילה עורגת בתפלה לפני הקביה ואומרת רבנו של עולם אל תרחק ממני, אימתי אמרה כך, בשעה שנכנסה לפני אחשורוש שלא ברשות. (ח) אמרו [הכבים] אחשורוש היה יושב לפניו משבעה (מ"ב) קנקליו, וכל קנקל וקנקל עשר אות, וכיון שנכנסה אסתר נשא עיניו וראה אותה ואמר חבל על דאברין ולא משתכחין, ושתי הייתי שולח אליה כמה פעמים עד שהייתה נכנסת, וזו מעצמה נכנסה, ביד נהן לה הקביה הן, דכתיב והיו כראות המלך (אסתר י' ז'), בראות אין כתיב אלא כראות, מלמד שסמרו המלאך וראה אותה בעל כרחו, שנאמר ויושט המלך לאסתר וגו' (ס"ב ט'). (מ"ב*) והיו בני פלטין סבורין שהיא נהרגת מפני שנכנסה שלא ברשות לפני המלך, ואף היא נתייראה באותה שעה ואמרה רבון העולמים אל תרחק ממני (תהלים כ"ג י"ב).

הערות ותקונים

י' לוי, המלות נשט ר' לוי* חקרים נשויט ונמדרש חיכה סס, ועיין במדרש שויט סס בהערות שלי: (לז) זשי"ל אל תשמחי. נשנה נסגנון אחר במדרש שויט הזמור כ"ג אות ז', ונלמה כי להמסדר היה מקור אחר: (לח) וכך אמרו חכמים מחדק כעס רעון. נמדרש שויט סס שנו רבותינו מחדק כעס רעון, וגם זה הוא סס נסגנון אחר ונסקד אחר ומונח בילקוט עקב רמז תתכ"ב, ורמזי רמז טי"א, נשט השויט, ונודו"י היה לפני הנסדר מקור אחר: (ל"ט) ובסוף הוא אומר קלמתי כדנרין. נמדרש סס הנירכ"א מיד ויחכה ה' על הרעה (שמות ל"ב י"ד): (מ) אמרו חכמים אחשורוש יושב לפניו משבעה קנקליו. לא מלאחי המקור: (מ"א) קנקליו הערוך הניח מאמר מילמדנו המולך כיצד הוא עשוי היה ללם והיה לפניו מו' קנקלים כו', וכן מונח בתחומות אשר הולאחי לאור בהוספת לפדשת ולמחנן וכי"ל היה המולך וכו', ושנעה קנקליו. ה' לו וכו', והוראת המלה ציוני חולם וחדר פנימי צפרט של היכל חניל, ועיין ערוך השלם ערך קנקל ז"ב: (מ"ב) והיו בני פלטין סבורים שהיא נהרגת מפני שנכנסה שלא ברשות. נמדרש שויט מוזמור כ"ג אות ז' כמלא המלאך בשינויים החתילו בני פלטין אומרים עכשיו הוא כועס עליה ונגזר עליה מיתה והיה כל אחד ואחד אומר אני חסול את נגדיה, וזה אומר אני חסול חכמייה, וזה אומר אני חסול את קדשיה, וזה אומר אני חסול את טורפדיה שלה של מלכות, שנאמר יחלקו בגדי להם

בזי סבבנוי כלבים (סג סס י"ז), אלו אוכלוסין של מלך. יבש כחרש כחי (סס סס ט"ז), על שביטלנו שתי תורות, אחת בכתב ואחת בלב, שנאמר ולשוני מדבק מלקוחי (סס סס). שני ליקוחין, כענין שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם (משלי ד' ז'). עדת סרעים הקיפוני (הגליס סג י"ז), אלו בני המן, (מג) זה אומר אני נוטל פרופסלא שלה, (מג) וזה אומר אני נוטל קומוזיא שלה, וזה אומר אני נוטל תכשיטיה, (מז) אבל פורפירא שלה שהוא קיתאויסים מפלין עליו גורל, שנאמר יהלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל (סס סס י"ט). מה הוא ידיו ורגליו (סס סס י"ז), (י"ג) אמרו עשו לה כשפים וכיערו אותה לפני אחשורוש. הושיעני כפי אריה (סס סס כ"ג). זה המן שהיה מוכן לפורעניות, והיתה מתייראה ממנו שלא לומר עליה דבר לפני אחשורוש כשם שאמר על ושתיו וקבל ממנו, ולפי שנתנה בסחונה בהקביה שמע תפלתה דכתיב גול (אל) [על] ה' דרכך ובטח עליו והוא יעשה (הגליס ל"ז ה'). ויהי כראות המלך וגו' נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר. (מז) אמר ר' יוחנן שלשה מלאכי השרת נודמנו לה באותה שעה, אחד שמשך עליה הוט של חסד, ואחד שהגביה את צוארו, ואחד שמתח את שרביטו, וכמה, אמר ר' ירמיה שתי אמות היה והעמידו על שתיים עשרה אמה, ואמרו לה על שש עשרה אמה, (מז) ר' יהושע בן לוי אומר עשרים וארבע, (י"ח) ואמרו לה עשרים ושמונה. (י"ט) רב הסרא אמר רבן גמליאל ששים, וכן את מוצא באמתה של בת פרעה, וכן את מוצא בשיני רשעים, דכתיב שיני רשעים שברת (הגליס ג' ה'). אמר ריש רקיש אל הקרא שברת אלא שרבת. (י) ר' אבא בר אפרון אמר משום ר' אליעזר ששמע מרבו ורבו מרבו מאתים, והקרב אסתר והניע בראש השרביט. (כ) לא היה באסתר כח מפני התענית לקרב וליגע בראש השרביט עד שבא מיכאל ומשכה והגיעה לראש השרביט: (ג) ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה. (כג) אמר לה המלך אני רואה ששאלתך גדולה היא. ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך. (כד) אמר רבא עד חצי המלכות ולא כל המרכות, ולא דבר שהוא הוצץ במלכות, ומאי ניהו זה בית המקדש:

(ד) ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו. (כה) תנו רבנן מה ראתה אסתר שזימנה את המן. (כ"ה) (ע"ה).

הערות ותקונים

להס ועל לבושי יפילו גורל (הגליס כ"ג י"ט) כ"ז : (מג) זה אומר אני נוטל פריפסלא שלה. פייץ עריך ערך פרפסולה שפ"י אלעזר הפאריס והלעזרות, גירוסלמי שנת פ"ו (דף ח' ע"ג). וכחז ומקס"י פ"י ג"כ אלעזר, ובקיסמלחז כחז כרופסלה ופ"י ג"כ אלעזרות של ידים : (מג) וזה אומר אני נוטל קיתאויזיא. יש לתקן קיתאויזיא, יקוחין פ"י ג"כ חכמים ועדי (שמקוקאזען), ואולי זה אומר אני נוטל תכשיטיה מוצא מחין פתיחה חסר חלל לפיה המלה קיתאויזיא : (י"ז) חלל שופרפירא שלה שהיא קיתאויזיא. פתיחן המנה נעום ותתני : (י"ח) אמרו עשו לה כשפים וכיערו אותה לפני אחשורוש. גם להתחמך הוא לא מלאמי התקור. (מז) אמר יוחנן, מנילה עיו ע"כ : (מז) ריב"ל אומר עשרים וארבע. נתיירא הנירסא והארי לה עכ עשרים וארבע, חולם נתיירא כ"י הנירסא כמו לפנינו, ועיין ד"ס דף ג' ע"א : (מח) ואמרו לה עשרים ושמונה, ליתא נתיירא, זנעלא נ"כ נתיירא כ"י כמו שהונח גד"ס סס : (מט) רב חסדא אמר רבן גמליאל ששים. נתיירא הנירסא נתיירא חנא על ששים, ועיין גד"ס הרי"ל : (י) אמר רב אפרון, נתיירא וכן נכ"י לנה בר עיפין ונכ"י חקסאמר רבא בר אפרון : (כ) לא היה באסתר כח וכ' וי"א מיכאל כ"י. גד"ס פנים אחרי"י (י"ז ע"א), ומנחם יניקוט רמז חתכ"ל : (כג) אמר לה היתלך פנים אחרי"י סס : (כג) אמר רבא. מנילה סס, ובגמרא חסר סה האומר, ובגמרא כ"י הנירסא אמר רב : (כד) חנו רבנן. מנילה סס : (כה) עזר ישועה כ"י. הוא סימן לשמות האומרים. עזר הוא סימן לסס

ישועה, מאיר, יהודה, נוחם, יוסף, ושמעון, קרחה, גמל, מודעא, רבא, ואבוי, ורב אבא, סימן). ר' אליעזר אומר פחים טמנה ללכדו, שנאמר יהי שלחנם לפניהם לפח (מפליס פ"ט כ"ג). ר' יהושע אומר מבית אביה למדה, אם רעב שונאך האכילהו לחם [וגו' וה' ישלם לך] (משני כ"ה כ"ז). (נו) ואל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך. ר' מאיר אומר כדי שלא ישול עצה וימרוד. ר' יהודה אומר שלא יאמרו אשתו יהודית. ר' נחמיה אומר כדי שלא יאמרו ישראל אחות לנו בבית המלך ויסיחו דעתם מן הרחמים. ר' יוסי אומר כדי שיהא מצוי לה. ר' שמעון בן מנסיא אומר אולי ירגיש המקום ויעשה נס. ר' יהושע בן קרחה אומר אמרה אסביר לו פנים כדי שתיהרג היא והוא. רבן גמליאל אומר המלך הפכפכן היה. אמר רבן גמליאל עדיין אנו צריכין למודעי. ר' אליעזר המודעי אומר קראתו להטיל קנאה בשרים. (ז) ר' אבא אמר לפני שבר גאון. רבא ואבוי דאמרי תרווייהו בחומס אשית את משתייהם והשכרתים למען יעלוזו (י"ג"י נ"א ל"ט). (ח) אשכחיה ר' אבא בר אבון לאליהו אמר ליה אסתר כסאן עבדת, אמר ליה ככולהו הנאי ואמוראי:

[ה] ויאמר המלך מהרו את המן וגו' ויבא המלך והמן אל המשתה. (ט) אימתי עשתה להם סעודה זו, בחמשה עשר בניסן, (ס) כיון שהכניסו את המן לסעודה נתנה אסתר קתדרה שלה אצל קתדרה של המן, אמרה אם אין אני נותנת קנאה בין המלך והמן, שהוא חביב עליו, האיך אני שולטת בו, והיה הכוס נסוג למלך, (פ) ואחר כך למלכה, והיא נוטלת כוסה ונותנת אותו להמן, והמלך רואה ורע לו ומתקנא עליו:

[ו] ויאמר המלך לאסתר מה שאלתך. כיון שאכלו ושתו אמר המלך לאסתר מה שאלתך ומה בקשתך. אמרה לו אדוני המלך אם על המלך טוב יבוא המלך והמן לסעודה שאני עושה למחר. (ק) באותה שעה אמר המן בלבו המלך אוהב אותי, ואשתו מרוממת אותי, אין גדול ממני בכל המלכות, שנאמר ויצא המן ביום ההוא שטח וטוב לב:

[ז] ומחר אעשה כדבר המלך. (ק) מה ראתה לומר ומחר אעשה כדבר המלך. אלא ידעה שורעו של עמלק למודים ליפול (בחרב) למחר, וכן הוא אומר:

הערות ותקונים

לסס כי אלעזר, ישועה לסס כי יוסע, מאיר לסס כי נאיר, יהודה לסס כי יהודה, נוחם לסס כי נחמיה, יוסף לסס כי יוסף, שמעון לסס כי שמעון בן מנסיא, קרחה לר' יוסע בן קרחה גמל לר' גמליאל, מודעא לר' אליעזר המודעי, רבא ורביי לרבא ואבוי, ר' אבא לר' אבא בר אבון: (נו) ואל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך. כן הוא בגמרא כ"ג, ועיין ד"ס (מ' ע"ג) וליחא בגמרא לפנינו, ונמלא גם בילקוט אסתר: (ז) ר' אבא אמר. בגמרא רבא אמר: (כ) אשכחיה ר' אבא בר אבון. בגמרא גם כ"ג נמלא מנילה רבא בר אבא, ונילקוט אסתר רבא בר אבא: (ט) אימתי עשתה להם סעודה זו בחמשה עשר בניסן. פרי"א פ"ג וגם ס"א כלומר בסעודה שעשתה נחמשה עשר בניסן, והעיר ס"א הר"ל זכרונות ס"ז הנוסחה הידיקה ס"א צ"ז בניסן, ומש"כ נקט בנוסחה צ"ז בניסן ס"א, שהרי להלן בסעודה שנייה שלמחר כתיב צ"ז בניסן, איך הרמזונה צ"ז, וראיתי כי גם נדרש אסתר רבא פ"ט וקראה להמן בסעודה עם המלך נחמשה עשר בניסן: (ס) כיון שהכניסה את המן לסעודה נמנה אסתר קתדרה שלה אצל קתדרה של המן כו'. פנים אחרים (כ"ז ע"א), ושם הגירסא נמנה אסתר כתיב שלה אצל כתיב של המן, וגירסא שלפניו מיוסרת, ופי' קתדרה בל"י מ"ן כסא מוכן לאדם חשוב, ומורגל הדגה בדג"ל יושבת בקתדרה, הספסל והקתדרה, ודועיכ: (פ) ואח"כ למלכה וסיא נוטלת כוסה ושותת אותו להמן. כמלות האלה נשמעו צעקות צעקות אחרים ס"א: (ק) בלוחה שעה אחר כמן בלבו כו'. פרי"א פ"ג, וכן מובא נמלא אסתר רבא פ"ט: (ק) מה ראתה לומר ומחר פנים

בימי משה, וצא הלחם בעמלק מחר [אנכי נצב על ראש הגבעה] (שמות י"ז ט').
ובימי שאול כעת מחר אשלח אליך (ש"א ט' ט"ז), ואף כאן ומחר אעשה :

[ט] ויצא המן ביום ההוא שמה וטוב לב וכראות המן את מרדכי וימלא המן
חמה. (סד) אמרו לא לחנם היו מתקטטין, אלא קטטה קדומה היתה
בניהן, כשהיו ישראל בונין חומות ירושלים בימי עזרא, באו עליהם השונאים ומנעו
אותם מלבנות, ואמרו להם שלא ברשות המלך אתם בונים, והם אומרים אין אנו
בונים אלא ברשותו, אמרו להם השונאים בררו מכם אחד, ואנו נברור לנו אחד,
וילכו ויודיעו למלך, ביררו אומות העולם ולא מצאו איש המיוחד ברשעות כהמן
הרשע, וישראל ביררו להם מרדכי, ועשו להם צידה, והלכו והיה מרדכי הצדיק אוכל
פתו מעט מעט, כמה שאמרו חכמים המהלך בדרך לא יאכל יותר משני רעבון,
והמן הרשע אכל ולא השניח חסר מזונג, ועליו הוא אומר ובמן רשעים החסר
(משלי י"ג כ"ה), כיון שלא מצא פת בדרך לאכול, בא לו אצל מרדכי, והיה משתטח
לפניו להלוותו ככר אחת, ולא היה רוצה, לסוף אמר לו אם אני נותן לך ככר
אחד, את מוכר עצמך לי, אמר לו הן, אמר לו אין קלף שנכתוב בו שטר לקיחתך,
אמר לו הרי סנדל שלי כתוב בו, מיד כתב המן על סנדלו של מרדכי, אני המן
האנני עבדו של מרדכי היהודי שנמכרתי לו בככר לחם אחת, וכשעלה לבסוף
לגדולה וקבע את עצמו ע"ז, והיה מרדכי יושב בשער המלך, שהוא יוצא ובא בו,
וכשהוא רואה את המן שעובר, הוא פושט לו את רגלו בסנדל ששטר לקחתו
כתוב בו, והיה המן רואה ומתמלא חימה, שנאמר וכראות המן את מרדכי בשער
המלך וימלא המן על מרדכי חימה, באותה שעה חשב הרשע בלבו, ואמר אני
יכול לבעטו במקומו וימות, אלא הריני צולבו לעיני הכל:

[י] ויתאפק המן ויבא אל ביתו וישלח ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו. מה
הוא ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו, (ס"ה) אלא כשהלך הוא
לבית המלך הלכה היא לבית מאהביה, ושלח וקראה, ועליה אמר המשל נפק
בעליך לקרוי פוקי לשוקי, ללמדך שכל עובדי ע"ז בני זמה:

[יא] ויספר להם המן את כבוד עשרו. (ס"ו) זה שאמר הכתוב בוטח בעשרו הוא
יפול וכעלה צדיקים יפרחו (משלי י"א כ"ח), בוטח בעשרו הוא יפול, זה

הערות ותקונים

פניו אחריס (ל"ו ע"א), ומובא צילקוט ט"ס, ובעל מנחת הלוי דף קי"ג ע"א הניחו נטח הילקוט:
(כ"ד) אמרו לא לחנם היו מתקוטטין אלא קטטה קדומה היתה בנייהן. כל המאמר עד סופו לא
נלמחי העוקר, ומנא ספור אמר צדיק אסתר רמז תתקל"ו ד"ה ומחר אעשה אחרי המלות זה
נא צפרזבלי וזה נא צפרזבטי, הניא ח"ל: .שעם אחת נתן להם המלך ממון ומגדל נדבשי
גייסות לכבוש את המדינה, נטל המן ממון שנו והכלו, ולא נשתיר לו ממון, כשנא להוליח על
בעלי מנחמה לא היה צדו נכוח, אצל מרדכי ח"י של ממון היה צדו, נא המן אצל מרדכי ח"ל
הלוני ממון זה שכירך, ח"ל אין אני מלוך אלא מתכור נפשך לעבד לי, קיבל על נפשו והלווהו,
וכתב לו הרי המן ענדו כל מרדכי זנין נפשו למרדכי צטולמא דהמא, היינו דאמר ליה מרדכי
להמן ענדא דקנה נכסי ענדא דמאן נכסי דמאן, ונראה כי זה היה לפני בעל הילקוט צנמרא,
ועיין צדים דף ל"ט ע"א הביא בהערה שבז"ה כי נמלא המאמר הזה, אצל נעלם ממנו שנמלא
גם צילקוט לפיניו, ונכרז שהיה נ"כ המאמר הזה לשני רש"י כי הניא צנמרא מגילה ט"ו ע"א
וזה נא צפרזבלי מרדכי נא נטענת עוני שמכר המן את עצמו למרדכי קודם לכן ימים רבים
נככרי לחם: (ס"ה) אלא כשהלך הוא לבית המלך הלכה היא לבית מאהביה. פניו אחריס
(ל"ו ע"ב), ושם הוא צדיקות, והמכר קילר נלמנו: (ס"ו) ז"ה ע"ה נפשו בעשרו הוא יפול זה
כ"ן. מדרש משלי י"א חזק כ"ז, והעירות ט"ס ומובא צילקוט משלי רמז תתקפ"ז, נחמלה הניא

המן הרשע. וכעלה צדיקים יפרהו, זה מרדכי ואסתר. (פו) אמר ר' לוי שני עשירים היו בעולם, אחד בישראל, ואחד באומות העולם, [קרח בישראל, והמן באומות העולם], ושניהם שמעו לנשותיהם ונפלו, קרח שמע לאשתו ונפל, (קס) כשבא מבית המדרש אמרו לו אשתו מה הלכה הידש לכם משה בבית המדרש, אמר לה כך אמר לנו, נאמר לי מפי הגבורה שאומר לכם שתעשו ציצית על כנפי בגדיכם, ותקשרו עליו חוט אחד תכלת, כיון ששמעה אשתו כך, התחילה משחקת, ואמרה לו ראו האיך הוא יושב ומשחק בכם, תדע לך שהוא כן, שהוא אומר עשו חוט אחד תכלת אני עושה לך טלית שכולה תכלת, מיד נתעטף בה קרח והלך ועמד לפני משה, אמר לו כה עשית, אמר לו אתה אסרת לי חוט אחד תכלת על הכנף, ואני עשיתי טלית כולה תכלת, השיב ואמר לו, משה, כתיב וכתבתם על כוונות ביתך ובשעריך (דניס ו' י'). בית שהוא מלא ספרים צריך מוזה או לאו, אמר לו הן, אמר לו ולו ישמעו אונק' מה שפיך מדבר, אמר לו משה, קרח עברת על מצוותי של הקב"ה ונתגאית בעשרך, באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם אינם מקיימין את התורה, הבא עליהם גזירה, שנאמר ואם בריאה יברא ה' (ופתחה הארץ) (ופצתה האדמה) את פיה וגו' (נתיב ט"ז ל'), וכן היה ותפתה הארץ את פיה ותבלע אותם (סס ט"ז). המן מנין ששמע לאשתו ונפל, שנאמר ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עץ וגו' (אסתר ט' י"ז), אמר ר' לוי מלמד שהיו כולם בעצה אהת, והפר הקב"ה מחשבתם, וכך נעשה לו, שנאמר ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי (סס ז' י'). ויספר להם המן את כבוד עשרו. (סט) מכאן אמרו חכמים יש עושר שנעשה רע לבעליו, ויש עושר שנעשה טוב לבעליו, יש גבורה רעה לבעליה, ויש גבורה טובה לבעליה, יש חכמה רעה לבעליה, ויש חכמה טובה לבעליה. גבורה רעה לבעליה, זה גלית שמת ככלב, שנאמר ויראו (פלשתים) (הפלשתים) כי מת גבורם ויגוּו (ס"א י"ז י"א). גבורה טובה לבעליה זה דוד, שנאמר ותענינה הנשים המשחקות והאמרנה הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו (סס י"ח ז'). חכמה רעה לבעליה זה בלעם, שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב (יהושע י"ג כ"ג). חכמה טובה לבעליה זה יהושע, שנאמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (דניס ל"ד ט'). עושר רע לבעליו זה המן, שנאמר ויספר להם המן את כבוד עשרו (אסתר ט' י"א), מה כתיב ביה ויתלו את המן (סס ז' י'). עושר טוב לבעליו זה יהושפט, שנאמר ויהי ליהושפט עושר וכבוד (דניס י"ח א'), ומה היה לו, ויועק יהושפט והי עזרו (סס ט"א ב'). ורב בניו, יש שהרבו בנים לטובתן, ויש שהרבו לרעתם, הרבו בנים לטובתן זה דוד, שנאמר ובנו דוד כהנים היו (ס"ג ט' י"א). הרבו בנים לרעתן זה המן, שנאמר ואת עשרת בני המן תלוי (אסתר ט' י"ד). (ע) וכמה רוב בניו, אמר רב הסדא שלשים,

הערות ותקונים

נאמר אחד על הכתוב הזה ותלויין מדרש שו"ע, והוא נזמזור א' אות א', ומן ד"א וירשע רעה זה המן הוא מתדרש משלי, והסר ה"יון מדרש, כי זה איננו מדרש חז"לים סס : (פו) א"ר לוי. מדרש משלי סס, ונתחמוסו עמוט שני עשירים עמדו בעולם : (קס) כשבא מניח המדרש אמר לו אשתו. עיין ירושלמי סנהדרין פ"י ה"א (דף כ"ד ע"ד), ותחמוסו קרא אות ד', ונתיב קרא פ"ח אות נ', ומדרש משלי הוא כמו שהניח המסור, ועיין נתחמוסו סס נהערות שלי : (קט) מכאן אמרו חכמים, לא מלאמי המקור, ומלא כסננין אמר ונסדר אחד נתחמוסו הנדפס מכנר משפטים אה ח', ונתיב פ"ח אות נ', ונתיב כי להנסדר היה מקור אחד, וגם הכיבו יש שהלכו בנים לטובתם ויש שהלכו בנים לרעתם וכו' ליתא סס : (ע) וכמה רוב בניו אמר רב הסדא שלשים מנייה

עשרה מתו, עשרה נתלו, עשרה מחזורים על הפתחים. רבנן אמרי אותם שמחזורים על הפתחים שבעים, שנאמר שבעים בלחם נשכרו (ש"א ז' כ'), אל תקרי שבעים אלא שבעים. (ע"ה) ר' אמי בר אבא אמר וכולם מאתים ושמונה, שנאמר ורב בניו, ורוב מאתן וארביסר הוו. אמר רב נחמן בר יצחק ורב כתיב:

[יב] ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה. (ע"ה) הוא פתח באף והאף בא עליו, כשם שכתוב בשר האופים אף אני בחלומי (נחמיה ט' ט"ז),

ונצלב, כך המן אף לא הביאה אסתר, ונצלב. (ע"ה) תנו רבנן ארבעה פתחו באף ונלקו באף, ואלו הן: הנחש ושר האופים וקרה והמן, נחש, דכתיב אף כי אמר אלהים (ס"ג ג' ה'). ושר האופים, דכתיב אף אני בחלומי (ס"ג ט' ט"ז). קרה, דכתיב אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש (נחמיה ט"ז י"ד). המן, אף לא הביאה אסתר (אסתר ה' י"ג):

[יג] וכל זה איננו שיה לי. (ע"ה) אמר ר' אלעזר אמר ר' הנינא מאי דכתיב וכל זה איננו שיה לי, מלמד שבית גזיו של המן הקוקין לו על לבו, בשעה שרואה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך אומר וכל זה איננו שיה לי. (ע"ה) דיא וכל זה איננו שיה לי, כל זאת אינו ערב לי מה שאני אוכל ומה שאני שותה:

[יד] ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עין גבוה חסשים אמה. (ע"ה) זו אחר מששה שלא הועילה עצתך, ואלו הן: עבדי חנון בן נחש, בעת ששלח

לו דוד, שנאמר ויאמרו שרי בני עמון [אל חנון אדוניהם] המכבד דוד את אביך בעיניך (ש"ב י' ג'). ועצת זרש להמן, שנאמר ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עין. ואחיתופל שאמר לאבשלום בוא (נ"א) אל פילגשי אביך (ש"ב ט"ז כ"ה).

ואשת איוב, דכתיב כדבר אחת הנבלות תדברי (איוב ז' י'). ועבדי צדקיהו שיעצו בהריגת ירמיהו, שנאמר ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה (ירמיה' ל"ח י'). ושבעיה בן דליה שיעץ על נחמיה ללון בהיכל ה', שנאמר נועד (אל היכל

ה') [אל בית האלהים אל תוך ההיכל] (נחמיה ו' י'). לפיכך נקרא שמו נועדיה, כגון הגועדים על ה' (נחמיה ט"ז י"א). ונתכנת הנבואה בלשון נקבה שיעץ עצת הנשים:

ותאמר לו זרש אשתו. (ע"ה) אמרו (ע"ה) מאתים ושמונה בנים היו לו לאותו הרשע, ושלוש מאות חמשה וששים יועצים היו לו, כסנין ימי שנת החמה,

הערות ותקונים

מנילה ט"ו ע"ב, וסס הנירסא למר רב, חונס נגנורא כ"י כחב כמו שהניח המסור, ועיין ר"ס דף י"ח ע"א ובהפדה ד': (ע"ה) ר' חמי בר חננל סס ורמי בר חננל אמר, וכן הילקוט גניא רמי בר חננל: (ע"ה) הוא פתח בלף. מדרש פנים אחרים (כ"ו ע"ג): (ע"ה) ח"ר חרנעס פתחו בלף. גיר פ"ט אות ז', לסחר רבא פ"ה, ומונא זילקט נרמשיס רמז כ"ו, והסתח רמז כ"ו ג"ר, והסתח המלמד זילקוט אסתח: הוא מן פנים אחרים: (ע"ה) חמר ר' אלעזר ח"ר חכמה למלמד. מנילה ט"ו סג"ח: (ע"ה) ד"ה כל זאת אינו ערב לר' פנים אחרים (כ"ו ע"ג), וצ"ה המלמד נרמזה: (ע"ה) זו אחד מששה שלא הועילה עצתך וכו'. לא מלחתי המקור: (ע"ה) חמרו מלחמים ושמונה נכים היו לו לאותו רשע וסג"ה יועלים וכו'. לא מלחתי המקור לכך המלמד עד סוף הפרשה, ובמדרש חננל גריון (י"ח ע"ג) נמלא המלמד נקלדה ובקנטון חמר ומחמיל חמר ר' אלעזר ח"ר חכמה שלש מלות וסג"ה [ומחמיל] נעלי כלה היו לאותו רשע וכלס לא ידעו כזרס אסתח, ומונא זילקוט אסתח רמז חלף כ"ו נמלמד המחמיל ומלמד לו זרש אסתח ונונע מן חננל גריון ומסר ה"יון, חננל גריון, ובמדרש אסתח רבא פ"ט אות ז' הוא נ"ח נקלח שיכויס וחמר סס חמור ומחמיל: סס ובכסלס לא היו יודעים לתה עלה כזרס אסתח סג"ה לה סג"ה נעלי עלה כמנין ימות הממה: (ע"ה) מלחמים ושמונה נכים היו לו לאותו רשע.

ולא היה אחד מהם יכול להשיאו עצה כורש אשתו, כשבא בשמחתו מאצל אחשורוש מזומן לסעודה למחר, קיבץ את כולן ואמר להם מי יש לו עצה לעשות ביהודי זה, אסרה לו זרש אשתו שמע לעצתי ואתה מוצל מכל רע, אסרה לו אומה זו שאתה עומד עליהן הן מורעו של אברהם ואין אתה יכול עליהם, אם תהרגו בחרב כבר ניצל משה מן החרב, ואם תסקול אותו כאבנים כבר סקל דוד את גלית, ואם תפילו לים, כבר יבש להם את הים ועברו בתוכו בחרבה, ואם תגליהו למדבר כבר פרו ורבו במדבר, ואם תחבשהו בבית האסורים, כבר יצא יוסף מבית האסורים ומלך, ואם תשליכהו לאש, כבר עלה חנניה וחביריו מכבשן האש, ואם תשליכהו לגוב האריות, כבר ניצל דניאל, ואם תשסה בו הכלבים, כבר נסכר פי הכלבים במצרים, (עט) אם בכפר מתקיא תשליכהו, כבר נתפלל מנשה בן יחזקיהו ויצא, אם תסמא עינו, הרבה הרוגים הרג שמשון כשהוא סומה יתר ממה שהיה פתוח, אלא תלה אותו על עץ, שלא נעשה בו נס, מיד צהבו פניו של אותו רשע, שנאמר וייתב הדבר לפני המן ויעש העץ, מיד הלך המן ובירר עץ גבוה חמשים אמה, (פ) והם אינן יודעין שחעץ מתוקן ומוכן לו מששת ימי בראשית, שנאמר המן העץ, (נחלשים נ' י"א) המן לעץ. (פח) בשעה שברא הקב"ה את כל האילנות אמר להם מי בכם יתן את עצמו להמן, שעתיד לעמוד על עמי ישראל, אסרה הגפן לפני הקב"ה רבונו של עולם אל תסמא גופי בערל הזה, וזכור תירושי שמשמה אלהים ואנשים, אסרה התאנה לפני הקב"ה רבונו של עולם אל תסמא גופי בערל הזה, וזכור את מתקי שאתה עתיד להתברך עליו, שמשמני מביאים ביכורים למקדש, ולא עוד אלא שבי נמשלה כנסת ישראל, שנאמר בכבודה בהאנה בראשיתה (הושע ט' י"א), עמד היות לפני הקב"ה ואמר רבונו של

הערות ותקונים

למל סוף פסוק י"ח ר' אמי בר אבא אמר וכולם מלחמים ושמנונה, שנאמר ורצ בניו ורצ. נגימטרית מלחמים ושמנונה: (עט) אם בכפר מתקיא תשליכהו כבר התפלל מנשה בן חזקיהו וילא. המלות בכפר מתקיא חין להם שמה, ובמדרש אבא גריון ואם צמולא חסיק חמתי, כבר החמקן מנשה ונעמר לו הקנ"ה ונפק ממנה, וכ"ה במדרש אבא חס, וחסר בילקוט, ולדעתי היה פה הכוונת אס בכרמוןקיא מלה אחת, והמקור ראה מלמדם נפסיקתא דר"כ שונה (קמ"ב ע"א), ובירושלמי סנהדרין פ"י ה"ג (כ"ח ע"ב), ובמדרש רות פ"ה פסוק ויאמר לה נובע וילכדו את מנשה בחמית צכירומתיקיא, א"כ לוי מילא של נחשת עשו לו וכתמוה אותו נחובו והיו מסיקין חמתי, ופי' כמנוקיא ככלי זיקי ידים ומולי כמ"ס המוספי פי' פרד ור"ל שעשו דוד של נחשת נזרת פרד, ועיין נפסיקתא סס הערה ק"ד וק"ו, והנ"י כמו שהוא באבא גריון ואם צמולא חסיק חמתי, היא יותר מיושרה לענין המלח, אולם במדרש הנ"ל המלה כמנוקיא. אף כי לא יתכן סמיכות המלה תשליכהו אל כמנוקיא, ואולי נעלם מן המסדר הורחאה, ובמדרש אסרה מהינא ואם נחרא דמנשא כרמי יתיה כבר נזעיה מנשה ונפיק מיניה, ואולי ל"ל ואם צמולא דמנשא: (פ) והס אינא יודעים שהעץ מתוקן ומוכן לו מששת ימי בראשית שנאמר המן העץ המן לעץ. צמולא חולין קל"ט ע"ב המן מן ההורה מיני, שנאמר המן העץ, ובמדרש אבא חס רבא פ"ט דבן דחמין אמרין מיני להמן מן החורה, שנאמר המן העץ דריב ליה המן העץ, וכוננה המדרש דבן דחמין לרבין צמולא היינו צמולא חולין חס, ועיין אבא גריון פ"ה הערה ט"ו: (פח) נשעה שגרא הקנ"ה אח כל האילנות אמר להם מי בכם יתן את עצמו להמן כו'. צמולא צמוסן אחר במדרש אבא חס רבא פ"ט המלחמי עמלז ענים היה אוחו העץ אחרו חמית נשעה שגרא להכינו קרא הקנ"ה לכל עלי נחלשית מי יתן עצמו ויתלה רשע זה עליו, והשג סה חלנה גפן דמון אגוז חמית דס זית תמות דקל עלי סעים ועלי צרוסים ארו וחמר ערבה, וכולם לנו שיקח מהם לתלות את המן, ועלמא דומה לזו שנמדרש אבא חס רבא חמלל להמן דיה ד"א צמולה ההוא, אצל ג"כ צמנון אחר, ומלחא כי היה סס

להמקור ונקור אחר ע"ש נהערה עלי:

עולם אל תטמא גופי בערל זה שממני עתידין למשוה כהנים גדולים ומלכים, וכל כלי המשכן כולן עתידין להמשח משמני, וכן כל אילן ואילן בא ונשתמח לפני הקביה ואמר אל תטמא גופי בערל זה, עד שבא האמר ואמר רבונו של עולם אני מזיק בעולמי, והוא מזיק בעולם, תניהו לי, אמר לו הקביה וראי הוא ראוי לך, ואתה ראוי לו, נאה לטמא להתלות בטמא, הצמיחו הקביה בשושן הבירה, וכשיצאו זרש והמן ובדקו באילנות ולא מצאו גבוה מכל העצים אלא האמר, מיד וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ:

פרשה ו

[א] בלילה ההוא נדרה שנת המלך. (ה) זה שאמר הכתוב לעת ערב והנה בלחה במרם בקר (ואיננו) [איננו] זה חלק שוסינו וגורל לבווינו (ישעי' י"ז י"ד). כשאומות העולם סתיעצין על ישראל עצות רעות הן נוטלין עצה בערב, והקביה מבטלה והם עומדין בבוקר ואינן נמצאין, שנאמר טרם בקר (ואיננו) [איננו]. שאין הקביה נפרע מן הרשעים אלא בחשך, שכן מצינו כשנתנקם הקביה מפרעה וממצרים לא נתנקם מהם אלא בחשך, שנאמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה (שמות י"ג י"ג), וכן כשנתנקם מסנהריב לא נתנקם ממנו אלא בחשך, שנאמר ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור (מ"ג י"ט לה), וכן בלשצר לא נתנקם ממנו אלא בחשך, שנאמר ביה בליליא קטיל בלשצר מלכה כשריא (דניאל ה' ל"ג), וכן המן הרשע לא הופרה עצתו אלא בחשך, שנאמר בלילה ההוא נדרה שנת המלך (אסתר ו' א'), וכן לעתיד לבא לא יפרע הקביה מן הגוים אלא בחשך, שנאמר כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים (ועליהם) [ועליך] יזרח ה' וגו' (ישעי' מ"ט): בלילה ההוא. (ג) ר' חייא בשם ר' יוחנן אמר אכילת הפסח שאכלו ישראל במצרים בלילה, היא שעמדה להם בימי המן, כתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה (שמות י"ז י"ז), וכתיב בלילה ההוא נדרה שנת המלך: נדרה שנת המלך. (ג) אמר ר' תנחום נדרה שנת מלכו של עולם. ורבנן אמרי נדרו עליונים ונדרו תחתונים. (ד) ר' אבא אמר שנת אחשוורוש סמש, נפל ליה הרהורא בלביה, אמר סאי האי דומינתיה אסתר להמן דלמא עצה היא דקא מייעצי עליה דההוא גברא למקטליה, הדר אמר אי הכי הוא לא הוה איניש חד דרחים לי אתי אמר לי, הדר אמר דלמא איכא איניש דעבד טיבותא גבאי ולא פרעתיה, מיד ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים. (ה) ד"א נדרה שנת המלך. שראה בחלומו שהמן נטל הסיף להרגו, ונבהל ועמד משנתו, ואמר להביא את הספרים לידע מה

הערות ותקונים

(א) ושיה לעה ערב והנה בלחה כשאוה"ע מתיפלגין על ישראל עצות הם נוטלין עצה נעמד כ"ל לא מלאחי, ואין ספק שמקור המאמר הוא תלמודי, ומתי' השנייה מן המאמר שאין הקביה נפרע מן הרשעים אלא במשך כו', מונח בילקוט תהלים רמז תשכ"ג ד"ה יהי דרכך משך נשם הילמדנו: (ג) ר' חייא נשיר יומן אמר אכילת הפסח שאכלו ישראל במצרים בלילה היא שעמדה להם בימי המן וכו'. ספיקתא דר"כ פסקא המודע (כ"ה ע"ג), ופסיקתא דבתי המודע, ומונח בילקוט נח רמז קל"א נשם הפסיקתא, ולפנינו בפסיקתא ור' יוחנן אמר ליל ר' חייא נשיר יומן, כמו המונח בילקוט, וכמו שהוא ברנתי: (ב) אמר ר' תנחום כו'. מנייה ס"ו ע"ג: (ד) ר' אבה אמר. נמרח סס הניכסא רנא אמר ועוד איזה סינויים לפנינו מאמר הוא נמרחא, ועיין ג"ס ז"ל (מ"א ע"א) ונבחרות סס: (ה) ד"א שלח נחלומו. מר"א סיני, וכפנה נאסקר רב

שעברו עליו. (ו) ד"א נדרה שנת המלך. היה גבריאל מטריף לבו של אחשורוש כל אותו הלילה, ואמר לו כפוי מונה שלם טובה למי שעשה עמך טובה, אמר בלבו ומי הוא זה שעשה עמי טובה ולא שלמתי לו, מיד ויאמר להביא את ספר הזכרונות, (ז) והיו בניו של המן סופרי המלך, כיון שפתחו את הספרים לפני המלך ומצאו כתוב בהן הדבר שהגיד מרדכי, לא היו רוצים לקרותו, והיו גוללין את הספרים כן ארבעה וחמשה פעמים, אמר להם המלך למה אתם גוללין את הספרים, קראו מה שכתוב לפניכם, ועדיין לא היו רוצים לקרותו, כיון שלא רצו לקרותו, היו הכתובים נקראין מאיליהן, שנאמר ויהיו נקראים, קוראין אין כתיב כאן, אלא נקראים, מלמד שהיו נקראין כאיליהן. (ח) ד"א ברילה ההוא נדרה שנת המלך. מה כתיב למעלה מן הענין, ותאמר לו זרש אשתו, כמה בעלי עצות היו לאותו רשע, ולא היה אחד מהם יודע להשיא לו עצה כזרש אשתו, שאמרה לו מכל דבר יכול אלהיו להצילו, אבל הצלוב אינו יכול להצילו, שנאמר יעשו עין גבוה, מיד וישב הדבר לפני המן ויעש העין, כיון שראה הקביה שגברה כדת הדין על ישראל, עמד מכסא דין וישב על כסא רחמים, אמרו מלאכי השרת רבון העולמים אם ישראל אובדין מן העולם והתורה בטלה אנו מה תהא עלינו, שלא בראה שמים וארץ אלא בשביל התורה, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה הקות שמים וארץ לא שמתי (וי"ג ל"ג כ"ה). אמר להם הקביה יפה נעשה להם, שלא קדשו את שמי בימי נבוכדנצר ועשאוני כשאין בי כח להציל, אמרו לו גלוי וידוע לפניך שלא עשו אלא כתיך יראה, מיד נתמלא עליהם רחמים. (ט) הקביה קרא לכל עצי בראשית, ואמר להן כי בכם יתן נפשו ויתלו בטא זה עליו, האנה אמרה אני אתן את נפשי שבי נמשלו ישראל, ולא עוד אלא שמביאין ממני ביכורים לבית המקדש, שנאמר בככורה בתאנה בראשיתה (חוטע ט' ו'). גפן אמרה אני אתן את נפשי שכמני מנסכין יין על גבי המזבח, ולא עוד אלא שנמשלו בי ישראל, שנאמר גפן ממרים תסיע (תהלים פ' ט'). תפוח אמר אני שבי נמשלו ישראל, שנאמר וריח אפך כתפוחים (ס"ג ז' ט'). אגוז אומר אני שבי נמשלו ישראל, שנאמר אל גנת אגוז ירדתי (ס"ו ו' י"א). אתרוג אמר אני שבי מקלסין ישראל לפני הקביה, שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו' (ויקרא כ"ג מ'). ערבה אמרה אני אתן את נפשי שבי נמשלו ישראל, שנאמר כערבים על יבלי מים (ישעיה מ"ד ד').

הערות ותקונים

נדרה פ"ו: (ו) ד"א נדרה היה גבריאל מטריף לבו של אחשורוש. פנים אחרים (ל"ז ע"ג): (ז) והיו בניו של המן סופרי המלך. נפנים אחרים עם ח"ר לוי בניו של המן היה נטעו של מלך, יומר נכון בניו של המן היו נוסדיו של מלך, ופ"ו נטעין נל"ז ונל"ח סופרים, ועיין ערוך נטרין, וכן נפדר"א פ"ו וחמ"ר לנני המן שמשין וסופרים שלו נקרות נספרים לידע מה שעגרו עליו ופתחו הספרים וכו', והיו הכתובים נקראים מאיליהם, שנאמר ויהיו נקראים לפני המלך, קוראים לא חמ"ר חל"ל נקראים, ובעל הערוך נעריך נקראים הניא ח"ח דנרי הפדר"א, ועיין גם נח"ש לוח הפסוק שדכריו נובעים מפדר"א ונחמ"ס מה וכד חז"ל שמשו ספרא, חל"ל ל"ל שמשו וספריו, א"ו החמ"ס כיון שמשו ספרא לנחמ"ס ספרא שמשו עז"ל, ונחמ"ס חנינה פ"ו ע"א שמשו מוחק, פירש"י שזכו שמשו ספרא. שבספר עז"ל, ונערוך הביא מפדר"א קוראים ספרים של מלך היו: (ח) ד"א נבילה ההוא מה כתיב למעלה מן הענין וחמ"ר לו זרש אשתו כמה בעלי עצות היו לאותו רשע. לא מלאכי המקור, ועיין לעיל בפסוק וחמ"ר: (ט) הקביה קרא לכל עצי נדלשית. נדרה ח"ח נריון פ"ו (כ"א פ"ה) נחמ"ל החמ"ר ומחמ"ל חמ"ר חמ"ס, ועיין לעיל בפסוק וחמ"ר לו זרש אשתו מונח מלאך. הדומה ק"ח לזה חל"ל נסגנון חמ"ר וע"ש בהערות שלי, ועיין גם נפנים אחרים

ארו אכר אני שבי נמשרו ישראל, שנאמר כארו בלבנון ישנה (תהלים ל"ג י"ג).
 חמר אכר אני שבי נמשרו ישראל, שנאמר צדיק כתמר יפרח (ס"ט ס"ג), מיד בא
 קוץ מונד ואמר אני קוץ ורשעים משולים בקוץ, שנאמר ובליעל בקוץ מונד כלהם
 (ש"ג כ"ג ו'), ואומר טובם כהדק (עמוס ז' ו'), ואומר דרך (איול) [עצל] כמשוכת
 הדק (משלי ט"ו י"ט), ית'ה עלי, באותה שעה בירך הקב"ה לכל עצי בראשית. מיד
 שלה המן הרשע רכונת (י) הנגר ולבעי הגור ואמר להם בחרו לי עץ גבוה המשים
 אמה כדו שיראו כל בני המדינה, אמרו לו אין עץ גבוה חמשים אלא באכסדרה
 שלך, עלה ומדד את עצמו עליו, השיבו גבריאול נאה לך עץ זה לעצמך עשיתו,
 מתוקן הוא לך מששת ימי בראשית, מיד הלך גבריאול אצל אהשוורש ונדנד שנתו
 (י"א) והבטו ששה שבעה פעמים, באותה שעה עמד אהשוורש להרוג (י"ב) שלש
 נרות אחת של נחתובין, ואחת של טבחיים, ואחת של משקים, אמרו לו מפני מה,
 אמר להם שסם המות הטלהם לי להרגני ולאבדני מן העולם, אמרו לו אדונינו
 המלך מן הלחם שאכל המן ואסתר אכלת, ומן היין ששתו שתיתו, ילכו ויראו אם
 המן ואסתר במדה הזאת יפה אתה עושה לנו, ואם לאו אנו למה נהרגים, הלכו
 וראו המן ואסתר שלא היה להם צער, מיד שלח והביאו לפניו את הספרים, שנאמר
 ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך:

[ב] **וימצא** כתוב. (י"ג) כתב מיבעיא ליה, אמר ר' יצחק נפחא שמימי מוחק
 וגבריאול כתב. אמר ר' אסי דרש ר' שילא איש כפר המרתא וסה
 כתב שלמטה בזכותו אינו נסחק, שלמעלה על אחת כמה וכמה: אשר הגיד מרדכי.
 (י"ד) כיון שהיה נזכר לפני אהשוורש מעשה מרדכי היתה שינה באה לו וערב לו,
 וכיון שהתחיל לישן לעת הבקר, הור וראה בחלומו המן חרבו שלופה בידו והוא
 מבקש להרגו, והמן השכים לרעתו לומר למלך לתלות את מרדכי, ונכנס שלא
 ברשות, נבעת המלך משנתו ואמר מי בחצר, שנאמר ויאמר המלך מי בחצר,
 אמרו לו המן עומד בחצר, אמר אהשוורש חלומי אמת הוא:

[ג] **ויאמר** המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה ויאמרו נערי המלך.
 (ט"ו) תאנא לא מפני שאוהבין את מרדכי אלא מפני ששונאין את המן.
 [ד] **ויאמר** המלך מי בחצר וגו' אשר הכין לו. (ט"ז) תאנא לו הכין לעצמו הכין.
 [ה] **ויאמרו** נערי המלך אליו הנה המן עומד בחצר. אמר להם הכניסוהו מיד
 ויבא המן:

[ו] **ויאמר** לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך. אמר לו המלך (י"ח) יודע אני
 שבעל עצות אתה וכל הנועץ מסך אינו נכשל, איש אשר המלך חפץ

הערות ותקונים

אחלים (ל"ט ע"א) בתאמר התחיל אמרו חכמים וי"ב נסגנון אחר: (י) לטונת הנגר ולנעי טגור.
 זילקוט אסתר רמז תתרכ"ט נחלא תאמר אחר בלוה שעה קלה אורו רשע לענדיו לפתגמו הנגר
 ולנעל גור, בודלי היה לפניו נמדדש אהא גריון ולפניו חקר: (יא) וחנצו ששה שבעה פעמים.
 נמדדש אהא גריון (י"ט ע"ב) בלוה שעה ירד נגריאל אלל אהשורש והיה מנדר שחמו מעיניו
 וחנצו בקרקע שסיו פעמים, וזילקוט אסתר רמז אלף ט"ז דיה ותאמר לו זרש הניקסא שסיה
 פעמים: (י"ג) שלס כחות. עיין מדרש אהא גריון ט"ו (י"ט ע"ג): (י"ג) כתב ויביעיה ליה אמר
 ר' ילחק נפחא. מנילה ט"ו ע"ג, ושם חקר שם האומר, ונגמרא כ"י נאמר אמר ר' ילחק, והניח
 נדיס מ"א ע"ב נהערה ט"ב נוסחאות בלויז כ"י אמר ר' ילחק נפחא: (י"ד) כיון שהיה נזכר לפני
 אהשורש מעשה מרדכי. פנים אחרים (ל"ח ע"א). ועיין אהא גריון (דף כ' ע"א): (ט"ז) תאנא לא
 עניי שוהבנין את מרדכי. מנילה ט"ו ע"א, ונגמרא מונא זה נשם רנא, אלל נביי מנגמרא חקר
 ג"כ שם האומר: (ט"ח) תאנא לו הכין לעלמו הכין. נמרא שם: (י"ז) יודע אני שנעל עלות אחת.

ביקרו מה לעשות לו: ויאמר המן בלבו. (יט) הרשעים ברשות לבם, ויאמר ירבעם בלבו (פ"א י"ז כ"ז), ויאמר המן בלבו (אסתר ו' ו'), אמר נבל בלבו (מלכים י"ד ז'), אבל הצדיקים לבן ברשותן, וחנה היא מרברת על לבה, (ע"א ח' י"ג) ויאמר דוד אל לבו (סס כ"ז א'), וישם דניאל על לבו (דניאל ח' ט'), שהן דומין לבוראן, דכתיב ביה ויאמר ה' אל לבו (נחמיה ט' כ"א), והוא אחד משלשה בני אדם שחשבו מהשבות רעות בלבבם ולא עלתה בידן, ואלו הן: עשו וירבעם והמן, בעשו כתיב ויאמר עשו בלבו ויקרבו ימי אבל אבי (סס כ"ז מ"א), ובירבעם כתיב ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב וגו' (מ"א י"ז כ"ו), והמן דכתיב ויאמר המן בלבו (אסתר ו' ו'), שחשב בלבו שאין אהוב למלך אלא הוא, אמר מי הוא זה שרוצה המלך לרוסמו ולגדלו אלא אני הוא, שנאמר למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני:

[ו] ויאמר המן אל המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו יביאו לבוש מלכות. (יט) אמר לו אדוני המלך יביאו את הלבוש שלבש המלך ביום שמלך, ואת הסוס שרכב עליו המלך ביום שמלך, ואת הכתר שניתן בראשו של מלך ביום שמלך, כיון שהזכיר את הכתר נשתנו פניו של מלך, אמר זה הוא שראיתי בחלומי, שהוא מבקש להרגני, וכשראה המן שנתקשה עליו הכתר, חזר בדברו ולא הזכיר הכתר, אלא יביאו לבוש מלכות, ונתון הלבוש והסוס: (כ) דיא אמר לו אדוני המלך יביאו לבוש מלכות שאריגתו בורק בורק חלילות בהרי השך, (כא) ועוד לבוש אחר אצטהרג שמו' שהביאו לו לדריוש ממדינת הים, (כב) ועוד לבוש אחר כלוך וירוק שמו' שפירא קרן ליה נחשא סבא, ואחר מגדולי מלכות יכריו ויאמר כל מי שלא ישתחוה לזה ולא יכרע לזה חותכין את ראשו, וביתו ינתן לבוה, ובכזה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו:

[ז] ויאמר המלך להמן מהר קח את הלבוש ואת הסוס וגו' ועשה כן למרדכי היהודי. (כ) כיון ששמע המן כך נבהל, אמר לו אדוני המלך למי, אמר לו למרדכי, אמר לו מי הוא מרדכי, אמר לו היהודי, אמר לו הרבה יהודים שמם מרדכי איזה מהם, אמר לו היושב בשער המלך, מיד נשתתח המן לפניו ואמר כל מהשבה שחשבתי על ראשי היתה, הלא אדוני המלך אני ואתה כתבנו להשמיד לו ולכל עמו, אמר לו הין, לך ועשה לו כן, אמר לו המן עשרא אלפין

הערות ותקונים

מדרש אגב גרין (כ' ע"א) ומסר בפנים אחרים: (יט) הכתובים נרשמו לנס. ציר פליד אות י, ופסי' אות ט', קה"ר פ"ה פסוק ז', אסתר רבה פ"י אות ג', שויט מזמור י"ד אות ז': (יט) אמר לו אדוני המלך. שנים אחרים (ל"ח ע"א): (כ) ד"א אמר לו אדוני המלך יביאו לבוש מלכות שאריגתו בורק בורק חלילות צברי חושך. זה חסר במדרש פנים אחרים לפנינו וכשאר במדרש אגב גרין פ"ו (כ' ע"א) ועם כלומר שאריגתו לנרק לילות, וככ"י צריעט מחזקתם שאריגתו למסר הרשעון לילות נחשך, וככ"י קאמריעטם שאריגתו לילות לנרק נחשך, ומזה נחשש הלשון שלפנינו: (כא) ועוד לבוש אחר אצטהרג שמו' שהביאו לו לדריוש ממדינת הים. צ"ג סס ועוד אחר חילטיניג שמו, והנחשי סס בהערה ט' נסס הרצ הגדול מהרין ציל זיל צמכ"ע שו סנה ראשונה לך קליז סל"ל חילטיניג פ"י נגד עשי צלשון פרסי, לכן יש לחקן לפנינו אלטיניג, וכן מנאר העלה הרצ הסוקר מנאר קאשט זיל בהשלמת הערוך לר 5: (כב) ועוד לבוש אחר כלוך וירוק שמו' שפירא קרן ליה נחשא סבא. ובאגב גרין כמות שחוקר שמו' שפירא וקורין לו ונחש סוב יכידני, ועם בהערה י"א הנחשי נוסחאות שונות מנ"י, ולכל הנוסחאות חין פתרון, והכרז בעל ערוך השלם סס נחשך ג"כ לפרש המאמר הסהוס והמחשונס: (כג) כיון ששמע המן כך נבהל וכ"י אמר לו מי הוא מרדכי וכו'. כעין החלפת המאמר נמלא ג"כ במנילה ט"ז רע"א, חנל העמנר שאנ דנכ"י מפרד"ל פ"כ ט"ס

כברא דכסף יתיהבון ליה, ולא יתעביד ליה כן, אמר ליה אלין יתיהבון ליה, ועל כל ביתך אנא משלט יתיה, והדין יקרא לא יתמנע מיניה, אמר המן עשר בנין דילי יהון רהיטין קמיה, ולא יתעביד ליה כן, אמר ליה את ובנך ואתתך תהון ליה עברין, ולא יתמנע הדין יקרא מיניה, אמר המן גבר הדיוט הוא, יתמנא על חדא מדינתא, (כד) או על ריסתקא חדא, ודין לא יתעביד ליה, אמר אנא משליט ליה על כל מחוזין ביסא וביבשתא, ודין לא יתמנע מיניה, אמר המן טבעך וטבעיה זיויל בכל מדינתא, ודין לא יתעביד ליה, אמר ליה גברא דשוייב ראשי מן קסלא, טבעי וטבעיה זיויל ודין לא יתמנע מיניה, אמר המן (כה) פרודתקין ואיגרון דשרנא לכל מדינתא יבטלון, ודין לא יתעביד ליה, פרודתקין יבטלון ודין לא יתמנע מיניה, כיון שראה אחשורוש שהוא מתקשה עליו כל כך, מיד נזף בו ונהם עליו כאריה, ואמר לו אל תפל דבר מכל אשר דברת, וקרא לשני סריסוי לאבסור ולחרבונה ואמר להם הזהרו שלא יפיל דבר מכל אשר דבר, ועליו הכתוב אומר חסאת פיו דבר שפתימו (ילכדו) [וילכדו] בגאונם (מהלים י"ט י"ג), ואומר יתפשו במזימות זו חשבו (ס"ג ז'), שהרי פיהו ומחשבתו גרמו לו:

[יא] ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וגו'. (כו) הלך לבית גנזיו של מלך, ומשך את הסוס בעצמו, ובא לו אצל מרדכי, (כז) כיון שראה מרדכי להמן הרשע בא לקראתו והסוס בירו, אמר דומה שאין הרשע הזה בא אלא להרגני, אמר לתלמידיו ברחו לכם, שלא תכחו בגחלתי, אמרון ליה בין מחי ובין מטית עמך אנן, יתא ההוא רשעא אשכחיה למרדכי דקא יתיב ויתבי דבנן קמיה, וקא מהוי להו ולכות קמיצה, אמר לון במה אתון עסיקין יומא דין, אמרון ליה במצות העומר שהיו ישראל מקריבין בבית המקדש, אמר לון במה הוה הדין עומרא דידכון, דכסף דדהב, דחטין או דסערין, אמרין ליה דסערין, אמר לון וכמה הות שימא דידיה, בעסרא קנטורין, [או] בעסרין קנטורין, אמרין ליה סיגון סיגון בעשרה מעי, ומה הוה עברין ביה, אמרון ליה שקול מלוא קומץ מיניה ומקטיר למזבת, אמר להו ליתי מלוא קומצא קמחא דידכו לידחינהו לעסרא אלפי ככרי דיד, (כח) אמר ליה עבדא דקנה נכסי, עבדא דמאן נכסי דמאן, (כט) כדרב חסדא דאמר רב חסדא בא בפרסובילי וזה בא בפרסוביטו, (ל) אמר ליה קום לבוש הני מאני ורכוב סוסיא דקא בעי לך מלכא, (לא) אמר ליה ומה את מבוי במלכותא, אית בר

הערות ותקונים

ע"פ, וההמשך מיד נחמט המן עד סוף הפסוק לא מלאמי המקור: (כד) או על רסתקא חדא, ע"י רחובא ושוק או כפר נלשון פכסי, ועיין ערוך הסלס נערך רסתק: (כה) פרודתקין ואיגרון. ע"י לתקן פרודתקין או פרודתקין, ע"פ זל"י דה וזוניה: (כו) הלך לבית גנזיו של מלך ומשך את הסוס בעצמו. התמלה המלאכה הוה נעדרת פנים אחרים (ל"ח ע"א): (כז) כיון שראה מרדכי להמן, המלאכה נשנה נעדרת אלא גרין פ"ו (כ" ע"ג). ופסיקתא דר"כ פסקא העומר דף ע"א ע"א, ופסיקתא רבתי העומר, וי"ר פכ"ח, ונעדרת אסתר רבה פ"י נפסוק מהר קח, וילקוט אסתר רבה א"לף כ"ח, ועיין מגילה ט"ז ע"א, ויש שינויים הרבה, ועיין נפסיקתא שם בהערה שלי: (כח) אמר ליה עבדא דקנה נכסי עבדא דמאן נכסי דמאן. הוה נעדרת מגילה ט"ז ע"א אמר ליה רשע עבד שקנה נכסים עבד למי ונכסים למי, ונעדרת מגילה כ"י הגירסא כמו שהוה לפנינו אמר ליה עבדא דקנה נכסי עבדא דמאן נכסי דמאן, ועיין ד"ס (ת"ב ע"א): (כט) כדרב חסדא דאמר רב חסדא זה בא בפרסובילי וזה בא בפרסוביטו. זה הוסיף המסדר מגילה ט"ז ע"א, ולא אדע מה שינוכה להמלאכה מרב חסדא לכאן: (ל) אמר ליה קום לבוש. פסיקתא שם וגם צנקהומוח שרשמי, ושם נאלא לפני זה כיון דחסל מן מללי, והמסדר הניא כלשון אשר הוה נעדרת מגילה (ט"ז ע"א): (לא) אמר ליה ומה את ענזי במלכותא אית בר נש לבניש לבושיה דמלכא דלא קמי

נש לביש לבושיה למלכא דלא סאחי ולא שקיל מויה. (ג) לא יכילנא עד דעילנא
 לבי בני ואשקול למויה, דלאו אורח ארעא לאשתמושי במאני מלכותא הכי,
 (ג) שדרה אסתר אסתרניהו לכולהו אומני ולכולהו בי בני, עייליה איהו לבי בני
 (ד) ואמר זוויתיה ואסתייה, (ה) שדר איתי זווא מביתיה קא שקיל ליה מויה,
 כי הוה קא שקיל ליה נגיד איתנה, אמר ליה מאי קא מיתנה, אמר ליה גברא
 דחשוב ליה למלכא מן כל הרברניה (ו) לישויה ספר ובנאי, אמר ליה רשע ולא
 ספר (ז) של כפר קרינוס היית, תאנא המן ספר של כפר קרינוס היה עשרים
 ושתיים שנה, (ח) ואיכא דאמרי אמר ליה ומאי היא שאיכא לך, לית אנא חכים
 אבווי דההוא גברא שהיק טמאי דמן כפר קרינוס והוה ספר ובנאי (ט) והוה עבד
 סטכתוק, ואת משבח אלן מני ספורא מן דידיה, (ת) כדשקל ליה במויה, [לכשיגהר
 למאניה], אמר ליה סק רכוב, אמר ליה לא יכילנא דכחיש חילוי מתעניחא, גחין
 ליה סליק עילאויה, בהדא דקא סליק בטש ביה, אמר ליה לא כתוב לכו בנפול
 אויבך אל תשמח פן יראה ה' ורע בעיניו (שלי כד י"ז), אמר ליה רשע הני סולי
 בישראל, אבל באומות העולם כתיב לן ואתה על במותימו תדרוך (דנניס לנ כ"ט),
 בהדי דקא מסמי ליה ואזיל בשבולא דבי המן, קיימא ברתיה איגרא, סברא האי
 דרכיב אבוה, והאי דקא מסני בפרעיה מרדכי, שקלא עציצא דבית הכסא שדיתיה
 על רישיה, דלי עיניה חזויה, כיון דחזאי דאבוה [הוא], נפלה מאיגרא לארעא ומתה,
 והיינו דכתיב וישב מרדכי אל שער המלך והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש,
 (מ) אמר רב וישב מרדכי ששב לשקו ולתעניתו, והמן נדחף אל ביתו אבל

הערות ותקונים

קמי. הוא כשון הפסיקתא ונלג גרין, וליחא גמרא, והמלות, ילא שקיל מויה" ליחא סס, ופי'
 מויה סער, ומרנוס ירושלמי ונלמא אח רלשה (דנניס כ"א י"ג) ומספר ית מזיל דרישה, ובפסיקתא
 סס ובנלג גרין ליח נר נס נניס כליילא דמלכותא ולא מספר: (ג) כל יכילנא עד דעילנא
 לבי בני כו'. הוא כשון הגמרא מנילס ט"ז ע"א: (ג) שדרה אסתר. גמרא סס: (ד) "ואסתר
 זוויתיה" זה ליחא גמרא, רק אחר בפסיקתא, וגם הניכסא אסר זונותיה, ובנלג גרין אסר
 זוכיה, וכ"ל קאמנריכס הניכסא אסר זונותיה, כמו שהניא המשורר, והוא המלה אשר הניא הערוך
 ערך זנס וז"ל בפסיקתא דהעומר נה עניד אסר זונותיה, ק"ח זונותיה פי' ונכניס, וי"מ אזרז
 והעניוטי בהערה ס"ז בפסיקתא סס מדכרי הערוך לנו למדיס שמים, הא' שליל בפסיקתא זונותיה
 ופי' כל"י חגורה, וגם ים לתקן צערוך שליל ק"ח זונותיה ופי' ציוני סינר וחגורה, ועיין בהערה
 ערך זכתא, ועיין גם בצופסי ערך זנס סכן היתה נכניו הניכסא צערוך זונותיה, ועיין בהערה
 סס בצאריכות. לכן לפנינו זונותיה הוא כמו זונותיה שהניא הערוך: (ה) שדר ליחא זווא מנביתיה.
 בגמרא הניכסא וזלז ואייהי זוחא מנביתא, ועיין ד"ס ת"ב ע"ב שגם בגמרא כ"י הניכסא זוחא,
 וכן ראימי צערוך ערך זוחא הניא המלצר הגמרא מנילה וכתב פי' היינו זונ של נספרים:
 (ו) ליסויה ספר ובנאי. בגמרא כללני וספר, והכל אחד כי נמלא הדינה נירסאות כללמד ובחסרוך
 הלמיה ופי' כל"י צעל המרדכי: (ז) של כפר קרינוס היית. בגמרא מנילה כפר קרלוס, והעניוטי
 בפסיקתא הערה ע"ב כי נחנחנן האותיות י"ג ונעסה צ' ומן קרינוס נעסה קרלוס, ועיין מה
 סכנחנח בפסיקתא ויהי צה"ל היללה הערה ע"ה על השם קרינוס, וכעת ראימי כי גם בגמרא
 כתי' הניכסא הכינוה קרינוס, ועיין ד"ס ת"ב ע"ב וע"ש הערה ה': (ח) ואיכא דאמרי כו'. זה
 הוסיף המפרד הפסיקתא דריכ סס, ונמלא גם בנלג גרין (ע"ב ע"א) חיל וליח אכא חכים ללציו
 דהאי גברא שתיק טמאי [דהוא] כל"י וספר בכפר קרינוס ואת משבח מאני ספרא דידיה, פי' ובר
 חין אני מכיר ללציו של אותו האיש ישקרו עלמותיו שהיה צעל מרחץ ומגלח בכפר קרינוס ואתה
 מלמא כלי הנלוט שלו: (ט) "והוה עבד סטכתוק" זה ליחא בפסיקתא ובנלג גרין, וליחא גם
 צוירי סוף פסוק, רק ראימי צערוך ערך סטכתוק הניא המלצר מויר ובורס ג"כ והוא עניד
 סטכתוק, וכתב פי' חמרוק שמשניות השנים להשיך את השיער הוא היה עושה אוחא, וכתב העופסי
 פי' כל"י מי אשר להשיך ולנקות את השער, ונכנסאות לידן צוירי נעשעו המלות והוא עניד
 סטכתוק: (ת) כדשקל ליה במויה. מנילה ט"ז ע"א: (מ) אמר רב, בגמרא אמר רב ששה, ועיין
 ד"ס

וחפוי ראש, אבל על בתו, וחפוי ראש מדבר שאירעו: (מג) כשהיה מרדכי רוכב על הסוס התחיל מקלס להקביה ואמר ארומסך ה' כי דליתני וגו' ה' אלהי שועתי אליך, ה' העלית מן שאול נפשי (תהלים ל"ג י"ד), ותלמידיו מה היו אומרים, זמרו לה' חסידיו כי רגע באפו (סס סס ה'), אותו הרשע מה היה אומר, ואני אמרתי בשלוי, ה' ברצונך העמדת להררי עוו (סס סס ז' ח'), אסתר מה היתה אומרת, אליך ה' אקרא. מה בצע בדמי (סס סס ט' י'), ישראל מה היו אומרים, שמע ה' וחנני, הפכת מספדי למחול לי, למען יזמרך כבוד ולא ידום (סס סס י"ג י"ג). (מג) אמר ר' פנחס בקרית שמע היה עוסק ולא הפסיק לקום, שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אורך (סס סס י"ג):

[יג] וישב מרדכי אל שער המלך, (מד) מנא הא מלתא דאמרו רבנן הרי שהיה מתענה על צרה ועברה, על חולה ונתרפא, הרי זה מתענה ומשלים, דכתיב וישב מרדכי אל שער המלך, אמר רב ששב לשקו ולתעניתו:

[יג] ויספר המן לזרש אשתו ולכל אוהביו את כל אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו. (מה) קרי להו אוהביו וקרי להו חכמיו, אמר ר' יוחנן כל האומר דבר

חכמה אפילו באומות העולם נקרא חכם. אמרו ליה [אם מורע היהודים מרדכי וגו'], אי משאר שבטים קא אתי יכולת ליה, אי [משבט יהודה] מבנימין ואפרים ומנשה קא אתי לא יכולת ליה, דכתיב אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתיך (תהלים פ' ג'): לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו. (מו) דרש ר' יהודה בי ר' אלעאי

שתי נפילות למה, אמרו לו אוסה זו משולה בעפר ובכוכבים, כשהם יורדין יורדין עד לעפר, וכשהן עולין עולין עד לכוכבים: (מז) אמר ר' פנחס בשם ר' שמואל בר נחמני מסורת אגדה היא בידינו שאין בני עשו נופלין אלא ביד בניה של רחל, וכן הוא אומר אם לא יסחבום צעירי הצאן (ימ"י מ"ט כ'), ולמה הוא קורא אותן כך, שהם צעיריהם של שבטים: (מח) וכן את מוצא שכל זמן שישראל יוצאין

למלחמה אין יוצאין עד שמוזגין עמהן מבניה של רחל, שכן אתה מוצא במשה שלא עשה מלחמה עם עמלק עד שזווג עמו מבניה של רחל, שנאמר ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק (שמות י"ז ט'). אמר ר' פנחס וכי עלה על דעתך שמשה וכל ישראל יושבין ואומרים ליהושע צא הלחם בעמלק, אלא לפי שידע משה שאין בני עשו נופלין אלא ביד בניה של רחל, וכן את מוצא

בדוד שלא עשה מלחמה עם זרעו של עשו עד שזווג עמו מזרע רחל, שנאמר בלכתו אל ציקלג נפלו עליו ממנשה (עז נהר) [עדנה] יחבר וידיעאל ומיכאל יחבר ואליהוא וצלתי ראשי האלפים אשר למנשה (ד"ה י"ג כ"א), לכך נאמר לא

תוכל לו:

הערות ותקונים

ד"ס מ"ג ע"א צהערה כ' סגס בהרצה כ"י ליחא לתלת ט"סח"ט: (מג) כשהיה מרדכי רוכב על הסוס התחיל מקלס להקביה. פסיקתא סס ע"ג ע"ג, וח"ג (כ"א ע"א): (מג) אמר ר' פנחס. פסיקתא סס ועיין סס צהערה ע"ז: (מד) מנא הא מלתא דאמרי רבנן הרי שהיה מתענה על צרה ועברה. לא מלאחי המקור, רק העלאת הברכה אמרו רבנן הוא נמס' תענית דק י' ע"ג ת"ר ע"י שהיה מתענה על הצרה ועברה על המולה ונתרפא הרי זה מתענה ומשלים, ונגמרת מגילת ע"ז ע"א נאמר רק וישב מרדכי אל שער המלך א"ר ששת ששז לשקו ולתעניתו: (מה) קרי לנו אהביו, מגילה ס"ז ע"א: (מו) דרש ר' יהודה בר אלעאי. מגילה סס: (מז) א"ר פנחס צעיר שמואל בר נחמני. צ"ר סע"ג אות ז' וסע"ה אות ה', פסיקתא דר"כ פסיקתא זכור (כ"ח ע"א), תמונה וילא אות ס"ו, ותמונה תלא אות ס"ז: (מח) וכן את מוצא שכל זמן שישראל יולאין

[יד] **עודם** מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא את המן, (עט) [מלמד]: שהביאוהו בבהלה אל המשתה אשר עשתה אסתר (ז) זה שאמר הכתוב שבחה שבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט' ז), אמר ר' אבהו [זו] אסתר המלכה, שבשעה שהגיע צער לישראל בימי מרדכי, מה עשתה אסתר המלכה, עמדה והתקינה סעודה לאחשורוש ולהמן הרשע, ושיכרה אותן ביותר, והמן הרשע סובר בעצמו שחלקה לו כבוד, והוא לא היה יודע שפרשה לו מצודה, שמתוך שישכרם היין (כט) קנתה לו מיתה: אף ערכה שלחנה, שערכה לה שלחן בעולם הזה ולעולם הבא, ואיזה זה שם טוב [שקנתה לה בעוה"ז ובעוה"ב]. כיצד כל המועדים עתידין ליבטל, אבל ימי הפורים אינם בטלים [לעולם], שנאמר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים (אסתר ט' כ"ח):

פרשה ז.

[ב] **ויאמר** המלך לאסתר גם ביום השני, (ח) יום ששה עשר בניסן היה, (ג) כיון שאכלו ושתו אמר לה המלך מה שאלתך אסתר ומה בקשתך, אמרה לו אדוני המלך אם על המלך טוב איני שואלת אלא את נפשי ואת עמי, שבא אדם אחד וקנה אותו להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות קנה אותנו הייתי מחרשת, שנאמר כי נמכרנו אני ועמי להשמיד:

[ד] **כי נמכרנו** אני ועמי, (ג) ר' מאיר אומר היו מחורין לבן ישראל למכרו ואפילו בדינר לא היתה בריה קונה אותו, שהיו אומרים מה נעשה לו לקנותו ולמחר הורגין אותנו, ונתקיים מה שנא' והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה (דברים כ"ט כ"ח): כי אין הצר שוה בנוק המלך. אמרה לו צר זה אינו שווה בנוק המלך, (ד) דקטל לך ושתו וקא מהדר עילוה דההיא אתתא למקטלה:

[ה] **ויאמר** המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה, (ה) מאי ויאמר ויאמר, אמר ר' אבהו מלמד שבתחלה היה עומד ביניהן מתורגמן, כיון דאמרה ליה משאול מלכא קא אתינא, אשתעי איהו בהרה, שנאמר ויאמר לאסתר מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן:

[ו] **ותאמר** אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה, (ו) אמר ר' אלעזר מלמד שהיתה מראה כלפי אחשורוש, ובא מלאך וסטר את ידה כלפי המן, והמן נבעת מלפני המלך והמלכה:

הערות ותקונים

למלכתה כו' עד סוף הפסוק, לא מלמתי המקור: (עט) מלמד שהניאוהו בבהלה. מנילה ט"ז ע"א: (כ) זש"ה עכזה עכזה א"ר אבהו, מדרש משלי פ"ט חות ז': (כא) קנתה לו מיתה. במדרש משלי הגירסא קנתה לה אומתה לעולם: (כב) כינד כל המועדים עתידין לבעול אבל ימי הפורים אינם בטלים. עפ"י המדרש יסד הפייטן ר' אליעזר הקליר בקילוק לפרשה זכור, ואם כל המועדים יהיו בטלים ימי הפורים לא נבטלים" וכו'. ועיין צפירת הרשב"א סי' ל"ג ששאל אותו על העאמר מהמדרש הזה ומה שהשיב נמוך עטס ודעת:

(א) יום ששה עשר בניסן היה. פירש"י פ"ג וסס הגירסא שנעשה עשר בניסן, ועי' בניאור הרד"ל סי' ס"ז, ובמדרש אסתר רבה פ"ד ויסקר המן נאמר ג"כ והניאוהו לסעודה זיום ששם עשר בניסן: (ב) כיון שאכלו ושתו, פירש"י שם: (ג) ר' מאיר אומר, לא מלמתי המקור: (ד) דקטל לך ושתו, בגמרא מנילה ט"ז ע"א הוא נסגנון אחר, ועיין צ"ח ע"ג ובהערה א': (ה) מאי ויאמר ויאמר א"ר אבהו, מנילה ט"ז ע"א: (ו) א"ר אלעזר, מנילה שם:

[ח] והמלך שב מגנת הביתן אל בית משתה היין. וכתוב והמלך קם בחמתו
 ממשתה היין, (ז) מקיש שיבה לקימה, מה קימה בחימה, אף שיבה
 בחימה: אתו מלאכי [השרת] אידמו ליה כגברי (ח) וקא עקרי אילני ושדו בבוסתנא,
 אמר להו מאי האי, אמרו ליה אנן המן פקירינן, אתא לביתיה והמן נופל על
 המטה אשר אסתר עליה, נופל נפל מיבעיא ליה, אמר ר' אלעזר מלמד שבא
 מלאך וסמרו והפילו עליה: ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית.
 (ט) היינו דאמרו אינשי וי מדברא וי מטאתא: הדבר יצא מפי המלך ופני
 המן חפו: ד"א הגם לכבוש את המלכה. אמר המלך, הרשע הזה לא דיו שקנה
 את אשתו ואת עמה להשמיד להרוג ולאבד, אלא אף לבוא עליה:

[ט] ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים. (י) אמר ר' חסא בר חנינא אף חרבונא
 הרשע באותו עצה היה, כיון שראה שלא נעשתה עצתו ברת. והיינו
 דכתיב וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברח (אינו כ"ז כ"ח): גם הנה העץ אשר
 עשה המן למרדכי. (יא) אמר לו אדוני המלך יש עץ אחד בביתו של המן נטלו
 מבית קרש הקדשים גבוה חמשים אמה, מנין שהוא מבית קרש הקדשים,
 (יב) שנאמר ויבן את בית יער הלבנון מאה ארכו וחמשים אמה רחבו ושלישים
 אמה קומתו (מ"א ז' ז'): (יג) ד"א קורה אחת היתה בבית פרשנדתא שנמלה מתיבתו
 של נח, (יד) שכך נאמר בה חמשים אמה רחבה (נלמדת ו' פ"ו): ויאמר המלך
 תלוהו עליו. (טו) נחקיים עליו מה שאמר דרויש די כל אינש די יהשנא פתגמא
 דנא יתנסח עא מן ביתיה וזקיף יתמחא עלוהי (עזא ו' י"א). ועליו הכתוב אומר
 חופר גומץ בו יפול (קהל"ה י' ח')

הערות ותקונים.

(ז) מקיש שיבה לקימה. גמרא סס: (ח) וקא עקרי אילני ושדו צניסחנא. צנחנא וקא עקרי
 נחילני דנוסחנא, ועיין צד"ס דף מ"ג ע"ב ובהערה ד' כי צנחנא גירסאות ליחא למלח דנוסחנא:
 (ט) היינו דאמרי אינשי וי מדברא וי מטאתא. וי מטאתא וי מטאתא. וי מטאתא וי מטאתא
 סס ויי מצינא ויי מצינא. פ"ו ווי מצינא ווי מצינא, וצד"ס סס מ"ד ע"א הניא ג"כ בליזה כ"י
 הגירסא ווי מדברא ווי מטאתא, ועיין מדרש אבא גרין פ"ז הערה א' מה שהבחי מ"י קאמנריש:
 (י) א"ר חמא בר חנינא אף חרבונה צוחה עליה היה. מנילה ט"ז ע"א, ושם הגירסא א"ר אלעזר
 וכן הונא צד"ס (דף מ"ד ע"א) הגירסא א"ר חמא בר חנינא: (יא) א"ל אדוני המלך יש עץ
 אחד בביתו של המן נטלו מבית קרש הקדשים. פד"א פ"ב ושם איתא כך צוחה טעה מה עשה
 אליהו זכור לעובד כדמה כחכונה אחד מסריסי המלך א"ל יש עץ בביתו של המן. מצינא קדשי
 הקדשים, וכן הוא הגי' בכ"י אקספארד מן המדרש הזה, ועיין בהג"מ פ"א מהלכות מגילה אות ז'
 שהביא ירושלמי א"ר תנחום חרבוני זכור לעובד והטעם כדלמא ויאמר חרבונה חמא אליהו אידמי
 ליה כחכונה, ומה שהביא מירושלמי מגילה הוא סוף פ"ג, ולפינו הגירסא א"ר פנחס לריך לומר
 חרבונה זכור לעובד, וכן במדרש צ"ר ריש פת"י, ומדרש שמואל פ"א אות ז', רבי פנחס אמר
 חרבונה זכור לעובד, ובמדרש אסתר רבה פ"י פסוק והמלך קם צחמתו מה עשה אליהו זכור לעובד.
 דמה לחכונה ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ וגו' דא"ר פנחס לריך לומר חרבונה זכור לעובד.
 וכן איתא במס' סופרים פ"ד ה"ו א"ר פנחס לריך לומר חרבונה זכור לעובד: (יב) שנאמר ויבן
 את בית יער הלבנון וגו'. ובפד"א מונא הכתוב ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארכו
 (מ"א ז' ו'), ומקרא זה בבית יער הלבנון כתיב: (יג) ד"א קורה אחת היתה בבית פרשנדתא
 שנמלה מתיבתו של נח. הוא במדרש א"ג פ"ה נפסוק וייטב הדגל לפני המן ויפס העץ יש אומרים
 פרשנדתא בנו היה הגמון בקדוניה והביא מתיבתו של נח, ומונא צנחנא במדרש פנים אחרים פ"ה
 דף ל"ו ע"ג, ומונא צילקוט אסתר סוף דמו אלף כ"ו, וכן מונא צילקוט בשלח דמו רכ"ו ומצויין
 "מדרש אסתר" והוא במדרש פנים אחרים סס, ואת מדרש אסתר רבה לא ראה הילקוט:
 (יד) שכך נאמר בה חמשים אמה רחבה. יש למחוק: (טו) נחקיים עליו מה שאמר דרויש. עיין
 במדרש

[י] ויתלן את המן. (טז) זה שאמר הכתוב אלהים ה' חילי וישם רגלי כאילות (מקוק ג' י"ט), לא נאמר כאיל ולא כאילים, ומה ת"ל כאילות, (יז) כשתי אילות, כשתי נשים צדקניות שנמשלו באילות, ואלו הן: דבורה ואסתר, דבורה משבט נפתלי, שכתוב בו אילה שלוחה (נלמשים מי"ט כ"א), ואסתר כתיב בה למנצה על אילת השחר (מהלים כ"ג א'), ולמה נמשלו באילות, (יז) אמר ר' יהודה בר' סימון את מוצא בית שיש, בו נחש (מתננין) [מעשנין] בו מן הקרן של אילות, ומן השיער של אשה, ומיד הנחש בורה, כך דבורה ואסתר, דבורה לא זזת רגלה עד שאיבדה לסיסרא ולכל חיילותיו, ואסתר לא זזת רגלה עד שצלבה להמן ולעשרת בניו, לכך נאמר וישם רגלי כאילות. כשתי אילות, ולמה בנקבות, (כ) אמרו חכמים בשעה שהאילת הזו צמאה היא חופרת גומא וקובעת קרניה לתוכה ועורגת לפני הקביה מתוך צרה, והקביה מעלה לה את התהום, והתהום מעלה לה את המים, שנאמר כאיל תערוג על אפיקי מים וגו' (מהלים מ"ג ז'), כך אסתר בשעה שגזר המן הרשע גזירות קשות על ישראל, התחיל עורגת בתפלה לפני הקביה מתוך צרה, וענה אותה הקביה, וכיון שראה דוד שהקביה עונה האילות, וגמשלה אסתר באילת, התחיל סודר עליה מומור זה למנצה על אילת השחר מומור לדוד (מהלים כ"ג), מה ת"ל אילת השחר, (כ"א) אמר ר' אבהו מה אילה זו קרניה מפוצלות לכאן ולכאן, אף השחר מפציע לכאן ולכאן. (כ"ב) תניא רבי אומר אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה, תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל, תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן. (כ"ג) אמר ר' זירא למה נמשלה אסתר באילה, לומר לך מה אילת זו רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה, אף אסתר היתה חביבה על אחשוורוש כל שעה ושעה כשעה ראשונה. (כ"ד) אמר ר' אמי למה נמשלה אסתר בשחר, מה שחר זה סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הנסים, והאיכא חנוכה ניתנה ליכתב קא אמרינן: (כ"ה) ד"א למה נמשלה אסתר בשחר, לומר לך מה השחר הזה בשעה שהוא עולה ולא לכובבים ולא למולות, כך אסתר האירה לישראל בתפלתה בשעת צרה כשחר, לפיכך הוא משילה בשחר, (כ"ו) ועוד מה השחר הזה כשהוא עולה עולה מעט מעט ומוסיף אור, כך היתה גאולתן של ישראל על ידי אסתר מעט מעט, כך היא אומרת למרדכי לך כנום את כל היהודים וגו', מה כתיב שם, ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות ויאמר לה המלך וגו', והיא אומרת יבא המלך והמן, וכתיב ויצא המן ביום ההוא שמח וגו', כלילה ההוא נרדה שנת המלך וגו', מיד ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וגו', ואסתר

הערות ותקונים

נמוכס פנים אחרים שם (ל"ז ע"א), ופד"א פ"ג, וע"ש בניחור הד"ל מזה קנ"ד: (טז) ז"ש"ה אלהים ה' חילי וישם רגלי כאילות לא נאמר כאיל וכי'. מדרש ש"יט מזמור כי"ז מות א' ומוכס בילקוט מקוק רמז תקס"ז נסס ש"יט: (יז) כשתי אילות דנויה ולסתר. מדרש שם סוף מות א': (יח) אמר ר' יהודה בר סימון. ש"יט שם מות י"ד, התחלה המאמר מוכס בילקוט מהלים רמז תרס"ה ומסר הליון: (יט) «והן השיער של אשה», זה לימא נש"יט: (כ) אמרו חכמים. ש"יט שם: (כ"א) אמר ר' אבהו. יומא כ"ט ע"א: (כ"ב) תניא רבי אומר. יומא כ"ח ע"ב: (כ"ג) אמר ר' זירא. שם כ"ט ע"א: (כ"ד) אמר ר' אמי. שם שם, ובגמרא הניכסא א"ר אפי' זכ"ל תקס"א רבי אמי א"ר יוסי: (כ"ה) ד"א למה נמשלה אסתר בשחר לומר לך וכי'. זה לא נמלא לפנינו נש"יט, ואלו היה לפני. המקור במדרש שם: (כ"ו) ועוד מה השחר הזה כשהוא עולה עולה מעט מעט. ש"יט מזמור

יבקשתי כי נסכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד וגו', ומרדכי יצא מלפני המלך וגו', ואחר כך ליהודים היתה אורה וגו', לפיכך נמשלה בשחר: ר"א ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי. עליו הכתוב אומר צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו (משלי י"א ה'), וצדיק מצרה נחלץ, זה מרדכי, ויבא רשע תחתיו, זה המן הרשע: וחמת המלך שכבה. שתי שכיכות הללו למה, אחת למלך העולם, ואחת של אחשורוש, (כו) במתניתא תאנא חדא דאסתר, וחדא דושתי:

פרשה ח.

[א] ביום ההוא נתן המלך אחשורוש את בית המן. (א) עליו הכתוב אומר יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלוק (מיוז כ"ז י"א), כל מה שאצור, למרדכי אצור, וכל ממון שאסף, למרדכי אסף, ונתקיים עליו וביתה נולו יתעבר על (דנא) [דנה] (עזרא ו' י"א):

[ב] ויסר המלך את טבעתו וגו' ויתנה למרדכי. (ג) אמר ר' יודן בשם ר' לוי בניה של רחל (ג) נסיונן שווה וגדולתן שווה, להלן הוא אומר ויהי כדברה אל יוסף יום יום (נלאשית ל"ט י'), והכא ויהי כאמרם אליו יום ויום (אסתר ג' ד'), להלן ויסר פרעה את טבעתו (נלאשית מ"א מ"ג), וכאן ויסר המלך את טבעתו (אסתר ג' ו'), להלן וילבש אותו בגדי שש (נלאשית ס'), וכאן ונתון הלבוש והסוס (אסתר ו' ט'), להלן וירכב אותו במרכבת המשנה (נלאשית מ"א מ"ג), וכאן והרביבוהו על הסוס (אסתר ו' כ'), להלן ויקראו לפניו אברך (נלאשית ס'), וכאן

הערות ותקונים

ממור כ"ג אות י"ג: (כו) נמתיתא תאלא מלא דאסתר ומלא דושתי. נגנרל סס הניקסא ומלא לה, ונגנרל מנילה כ"י הניקסא וחיכא דאמרי. וכנ"י הנמלא באקספארד מן המדרש היה נמלא סה הוספה: ד"א וחמת המלך שכבה אמרו חכמים כשם שנרצו נמנילה שמו של הקב"ה, כך נרצו כה שמו של משה רבינו רנן של כל הנביאים דכתיב וחמת המלך ש"כ"כ"ה נגימטריא משה, שהמנין אחר, ומשה רבינו נקרא מלך, שנאמר ויהי נישורין מלך, זה משה רבינו ששכחה חמתו באיבוד רשעים:

(א) עליו הכתוב אומר. באנא גריון לא נמלא יומר רק עד סוף פרשה ז' פסוק ויאמר מרדכי (אסתר ז' ט'), וכן נמדרש פנים לחיים לא נמלא דרשוה רק עד סוף פרשה ז' פסוק ויתלו את המן (סס ז' י'), והמאמר הזה לא מלאחי המקורי, ובפדר"א פ"כ נמלא נקלרה ולקח המלך את כל אשר להמן [וניחו] וכתן למרדכי ואסתר לקיים מה שנאמר וביתה נולו יתעבר על דה: (ג) אמר ר' יודן נש"ר ל"ה ננייה של רחל נסיון שווה וגדולתן שווה. המאמר היה נשכה נצ"ר פפ"ז אות ו', ושם הניקסא ר' יודן נש"ר ננימן, ונמדרש אסתר רבה פ"ז אות ח' נפסוק ויהי באמרם אליו יום יום מוצא המאמר הזה, והניקסא סס ר' יוחנן נש"ר ננימן נ"ל לוי, נמדרש אנא גריון פ"ג נפסוק ויהי באמרם הניקסא ר' ננייה נש"ר ל' לוי, ושם בהערה ל"ח הנחתי כי באיזה כ"י הניקסא ר' יהודה נש"ר סיומן, ובאיזה כ"י ר' יהודה נש"ר ננימן, ונמדרש פנים לחיים נוקח א' (כ"ה ע"א) איתא ר' יודן נש"ר ננימן, ושם המאמר נחלקל וס"י, וכ"י נלעיל"א כוונתו למדרש אנא גריון, ונילקוט אסתר רמז אלף כ"ד הניקסא ר' יוחנן נש"ר ננימן, ונילקוט וישנ רמז קמ"ה השמיט סס האומר: (ג) נסיון שווה. נצ"ר ואסתר רבה ואנא גריון הניקסא ניסן ס"ה, המ"כ פירש גם שלהם. אולם הניקסא שלפנינו ובאיזה כ"י מן מדרש אנא גריון הניקסא נסיון כי יוסף לא שמע אליה אף שדברה אליו יום יום, וכן ראיתי ציפ"ה שפירש כן ניסן

ויקראו לפניו ככה יעשה לאיש (אסתר ס): ותשם אסתר את מרדכי על בית המן.
(ז) מינתה אותו אפטרופס על הבית להכניס ולהוציא:

[ג] ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ויושט המלך לאסתר. כל מי שהמלך רוצה שיכנס הוא מותיח לו השרביט:

[ו] כי איככה אוכל וראיתי ברעה וגו'. אמרה לו אדוני המלך איזו חיים יש לי אחריהן, אם הן נהרגין, ואיך אעמוד על דמן, אם אתה הורגן הרגיני בתחלה, ואל אראה ברעתם, שנאמר ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי:

[ח] ואתם כתבו על היהודים. אמר להם כתבו ספרים בשמי לכל המדינות וחתמו בחותמי, מיד קראו סופרי המלך בשלשה ועשרים בסיון היה, וכתבו ושלחו את הספרים לכל המדינות להשמיד להרוג ולאבד בשלשה עשר לחדש אדר, (ה) ביום השלישי במזל אריה, שנאמר ביום אחד בכל מדינות המלך [אחשורוש] בשלשה עשר (אסתר ח' י"ג). (ו) אמר ר' אבהו כל אותן שבעים יום שבין איגרת לאיגרת, כנגד שבעים יום שעשו המצרים חסד עם אבינו יעקב:

[טו] ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלה. (י) כתיב לכולם נתן לאיש חליפות שמלות ולבנימין נתן שלש מאות כסף וחמש חליפות

שמלות (גלגלים מיה כי), אפשר דבר (ח) שנכשל בו אותו צדיק וכשלו בו ורעו,

(ט) דאמר ר' המא בר חנינא אמר ר' המא בר גוריא אמר רב בשביל משקל שני

סלעים מילת (שהשיב) [שהוסיף] לו יעקב ליוסף, נתקנאו בו אחיו, (י) ונתגלגל

הדבר וירדו למצרים, ועבדו איהו [מילתא] בבנימין כי היכי דנתקנו ביה אחיו,

(יא) אמר ר' בנימין בר יפת אמר ר' אלעזר רמז רמז לו, אמר לו שעתיד בן לצאת

ממך שיוצא בחמשה טכסיסי מלכות, ומנו זה מרדכי, שנאמר ומרדכי יצא מלפני

המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן: (יב) ר' י

פנחס אומר מלך מרדכי על היהודים, שנאמר ומרדכי יצא מלפני המלך, מה המלך

לובש פורפורין, אף מרדכי לובש פורפורין, מה המלך עטרת כלולה בראשו, כך

מרדכי עטרת כלולה בראשו, שנאמר ועטרת זהב גדולה, ומה המלך (יג) מוניטה

שלו הולכת בכל המדינות, כך היה מרדכי מוניטה שלו הולכת בכל המדינות,

(יד) מה היתה מוניטה שלו, מרדכי מכאן ואסתר מכאן, מה המלך אימתו על כל

הערות ותקונים

יפן מלשון נסיון: (ד) מינתה אותו אפטרופס כו'. לא מלמתי: (ה) ביום השלישי במזל אריה.

כפדרי' פי' בשלשה עשר לחודש שנים עשר במזל אריה, וכן בהתחלה פי' בשלשה עשר לחודש

שנים עשר הוא חודש אדר ביום השלישי במזל אריה, ועיין לעיל פי' הערה י"ט: (ו) איך אבדו

כל אותן שבעים יום. לא מלמתי המקור: (ז) כתיב לכולם נתן לאיש חליפות שמלות. מנילה פי' מ

סעיא: (ח) שנכשל בו אותו ליקי. נגמלא הגירסא שנלעטער בו אותו ליקי: (ט) דלמך ר' חמא

בר חייא. נגמלא דלמך רבא בר מחסיא, וכן הביא הילקוט רמז אלף י"ט, ונגמלא כ"י רבא בר

ירמיה, ועיין בדים מיד ע"א ובהערה ל': (י) ונתגלגל הדבר ועניד איהו כנניעין כי היכי דנתקנו

ביה אחיו, וכן מונח בילקוט סס. וזה ליחא נגמלא, ונמלא ג"כ נגמלא כ"י, ועיין ד"ס סס

ובהערה ל': (יא) אמר ר' בנימין בר יפת אמר ר' אלעזר. נגמלא אמר ר' בנימין בר יפת והמלות

, איך אלעזרי' ליחא, ונמלא ג"כ נגמלא כ"י, ועיין ד"ס מיד ע"ג, וכן הביא הילקוט רמז אלף

י"ט: (יב) ר' פנחס אמר. פדריא סוף פי', ופדריא דפוס ווארשוי עם ציאור הרד"ל השמיטו כל

המלמך ורק ההתחלה נשאר, וכן השמיטו דברים ציאור הרד"ל סס, ומונח המלמך ג"כ נגמלא

אסתר רבא, ומונח מפדריא, ומונח בילקוט אסתר רמז אלף י"ט בשם פדריא: (יג) מוניטה שלר

הולכה בכל המדינות. וכן בני"ר פל"ט אות י"א, בני"ר פי' מוניטה מונעב וחקיקת לורה:

(יד) מה היתה מוניטה שלו מרדכי מכאן ואסתר מכאן, צ"ר הגירסא שק ואפר מכאן ועטרת זהב

הארץ, כך היה מרדכי אימתו על כל הארץ, שנאמר כי נפל פחד מרדכי עליהם, וכתוב ושמעו הולך בכל המדינות, לכך נאמר ומרדכי יצא מלפני המלך :
 [טז] ליהודים היתה אורה ושמה וששון ויקר. (טו) אבל וצום ובכי ומכפר שעשה בתחלה, חילופם נתן להם הקב"ה אורה ושמחה וששון ויקר :
 ושלשה ימים צמו ישראל. חילופם נקהלו בשלשה עשרה ובארבעה עשר ונוח בחמשה עשר : ושמחה וששון. (טז) ששן חסירה למה, שאין שמחה שלימה עד שיבוא המשיח : ליהודים היתה אורה ושמחה. (יז) אמר רב יהודה אורה זו תורה, וכן הוא אומר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו' כ"ג), שמחה זה יום טוב, דכתיב ושמחת בחגך (דברים ט"ז י"ד), ששון זו מילה, וכן הוא אומר שש אנכי על אמרתך (תהלים קי"ט קס"ג), ויקר זו תפילין, וכן הוא אומר כי שם ה' נקרא עליך (דברים כ"ח י'), ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין של ראש :

פרשה ט.

[א] ובשנים עשר הודש הוא חודש אדר. (יח) במזל אריה, שאריה מלך על הבהמות, בכל מקום שהוא רוצה הוא הופך את פניו, והפך את פניו, להשמיד להרוג ולאבד את כל שונאיהן של יהודים, שנאמר ונהפוך הוא אשר ישלמו היהודים המה בשונאיהם :

ביום אשר שברו אויבי היהודים וגו'. בוא וראה אותו היום שהסכימו כל הקוסמים וכל החרטומין שאין להם לישראל בו תקומה, אותו היום היה להם בו תשועה גדולה, ושלטו בו על אויביהם, שנאמר ואיש לא עמד לפניהם כי נפל פחדם על כל העמים (אסתר ט' ז'), ובושו מעצתם והופרה מחשבתם, ועליהם הכתוב אומר מפר אותות בדים וקוסמים יהולל, משיב חכמים אחור ודעתם יסכל, מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו יושלים (ישע"י מ"ד כ"ה כ"ו).

[ד] כי גדול מרדכי בבית המלך. (יט) אמר ר' ברכיה בשם ר' חלבו ארבעה הן שיצאו להם מוניטון בעולם, אברהם אבינו, יהושע, דוד, ומרדכי, באברהם כתיב ואגדלה שמך (נחלאת י"ג ז'). ביהושע כתיב ויהי ה' את יהושע והיה שמעו בכל הארץ (יהושע ו' כ"ז). ברוד כתיב ויצא שם דוד בכל הארצות (דברי י"ד י"ז). במרדכי כתיב כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות : כי האיש מרדכי הולך וגדול. (כ) חמשה שכתוב בהם הולך וגדול, ואלו הן : יצחק אבינו, ושמאל הרמתי, ודוד מלך ישראל, ויהושפט מלך יהודה, ומרדכי בלשן :
 [ז] ואת פרשנתא. (כא) אמר רב יהודה בשם רב שירת הים ושירת דבורה [נכתבים] אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריה, אבל בניו של המן

הערות ותקונים

מכאן : (עו) אלל ולום וכו'. לא מלאמי המקור : (עז) טשן חסירה וכו'. לא מלאמי המקור : (יז) אמר רב יהודה מנייה ט"ז ע"ג : (יח) בתזל אריה. פד"א פ"ג : (יט) איך ברכיה נטס ר"י מלנו. ז"ר פל"ט חות י"א ושם מפורט אלל כל אחד מהו מוניטון שלו : (כ) חמשה סכמיז נהם הולך וגדול, ומוטב ילמק, שמואל, דוד, יהושפט, ומרדכי, לא מלאמי המקור, גם אלל ילמק לא כמיז הולך וגדול, ואלל שמואל נאמר הולך וגדול (שי"א ז' כ"ו) דוד וילך דוד הולך וגדול (ט"ב ה' י'), יהושפט כמיז והיי יהושפט הולך וגדול (דב"ב י"ז י"ג), ומרדכי הולך וגדול (אסתר ח' ד') : (כא) אמר רב יהודה נטס רב שירת הים ושירת דבורה וכו'. זה לא נמלא צננלי, רק צירושלמי מנייה פ"ג ה"ח (דף ע"ד ע"ב) איחא ר' זעירא ר' ירמ'י נטס רב שירת הים ושירת דבורה נכתבים אריח ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אריח ע"ג אריח

ופרשת מלכים שביהושע [נכתבים] אריה על גבי אריה, ולבינה על גבי לבינה, ואיזה הוא אריה, ואת ואת ואת, ואיזה הוא לבינה, פרשנרתא דלפון ואספתא. מלך יריחו מלך העי (יטוע י"ז ט'), הרי לבינה, אחד אחד הרי אריה: (כג) אמר רב חנינא בר פפא דרש רב שלא איש כפר תמרתא כל השירות כולן [נכתבות] אריה על גבי לבינה ולבינה ע"ג אריה, ועשרת בני המן ומלכי כנען אריה ע"ג אריה ולבינה ע"ג לבינה, (כג) מאי טעמא אמר ר' אבהו כדי שלא תהא חקומה למסלתן: (כד) אמר ליה ר' זירא לר' חנינא בן אחיו של ר' הושעיא, זכור אתה כששלחתיך אצל ר' אבא בר זבדא לשאול אותו על בניו של המן אם לא היו כתובין כך לעיובב, והלכת אליו ובאת ואמרת לי מן שמו איני יודע, ובשבא ר' אבא בר זבדא אמר בשם רב לעיובב, שאם לא היו כתובין כך במגלה אין אדם יוצא בה ידי חובתו: [ו] עשרת בני המן. (כה) אמר ר' אדא דמן יפו עשרת בני המן ועשרת בעי למימרינהו בנשימה אחת, מאי טעמא כולהו בהדי הדדי נפקי נשמתייהו. (כו) אמר ר' יונה אמר ר' זירא וייו דויותא, (כז) צריך למסתתיה כזקיפא, מאי טעמא כולהו בחד זקפא אזקיפו: ובבזה לא שלחו את ידם. (כח) ר' מאיר אומר אסתר ברוה הקודש נאמרה, שנאמר ובבזה לא שלחו את ידם:

הערות ותקונים

אריה ולבינה ע"ג לבינה דכל בינין דכן לא קאים, וע"ש נק"ע שמפ"ח כוונת המאמר והקיום המונח פה לפנים ואיזה הוא אריה ואיזה הוא לבינה כו', ליחא צירושלמי, והיה לפני המסדר מקור חמר, וגם היה לפניו הגירסא רב יהודה בשם רב, ועיין גם נמ"ס סופרים פ"ג ס"ג, וראיתי בילקוט אסתר רמז אלף ג"ט הביא המאמר מנבלי שהביא המסדר אחרי כן, וסיים וי"א עשרת בני המן ומלכי כנען אריה ע"ג אריה ולבינה ע"ג לבינה מאי כדון למנוה או לעכב, וכדון גזה למאמר ירושלמי שהבאתי: (כג) אמר רב חנינא בר פפא דרש רב שלא וכו'. מנילה פ"ז ע"ג ושם הגירסא אמר ר' חנינא בר פפא: (כג) מיט ח"ר חנה. נגמרא חמר שם האומר ונגמלא ביב נגמרא כ"י, ועיין ד"ס ד"ק מ"ה ע"ב ובהערה י'. (כד) ח"ל ר' זירא לר' חנינא בן אחיו של ר' הושעיא זכור אתה כו'. המאמר הזה נונע תירושלמי שם (ענינה ע"ג ע"ג) מאי כדון למנוה או לעיובב, ח"ר חנינא בר אחיו דרב הושעיא נהיר את כדו דהוינון קיימיין קדם חנניה דר' הושעיא חנינך עבר ר' זבא בר זבדא ושאלנך ליה ואמר בשם רב בעיכוב, ופרש הק"ע מה כדון למנוה, הא דאמרת שניך למיכתב בן אריה ע"ג אריה וכו' היינו למנוה או אפילו לעכב ואם לא נכתב בן פקול: נהיר את. זכור את כשהיינו קיימים לפני חננה דר' הושעיא דורך ועבר ר' זבא בר זבדא ושאלנין ליה אם הוא למנוה או לעכב ואמר עשמי דרב לעכב, והמסדר שלפנינו הביא המאמר הזה כגמנון אחר גמיה שהיא צירושלמי, והביא אמר ליה ר' זירא לר' חנינא, ולפנינו צירושלמי כאמר ח"ר חמר שם האומר. ובמ"ס סופרים פ"ג היד מונח ג"כ המאמר הזה נק"לור אריי בר חנינא אחיה של רבי הושעיה סנב"ך ר' אבה בר זבדא ושאלנין זה ואמר בשם רב לעיובב, ויש לחקן אריי לר' חנינא אחיו דר' הושעיא חנינך עבר רבי אבה בר זבדא ושאלנין ליה ואמר בשם רב לעיובב: והנה המסדר הביא ח"ל ר' זירא לר' חנינא ובמ"ס סופרים נראה כי היה לפניו הגירסא ר' יוסה, וראיתי בילקוט אסתר רמז אלף פ"ג הביא ג"כ ח"ר אריי ע"ג אריה חנינא, ומלאנו סעד לזה כי נמלא כעין המאמר תירושלמי מנילה צירושלמי עשמי ופ"ג היב (דף ס"ד ע"א) זענין אחר זעון קומיו אי נימר כאן להזכיר כאן לשאלה, אמר ר' יוסה לר' חנינא אחיו דר' הושעיא נהיר את כד הוינן קיימיין קומי חנניה דרב הושעיה חנינך עבר ר' זעירה ושאלנך ליה ואמר וכו', עבר ר' יסא ושאלנך ליה ואמר וכו', וראיתי כעת במנזר הירושלמי (דף פ"ח ע"ג) שהביא המאמר תירושלמי ורלה לחקן ש"ל ר' זבא בר זינא ע"ש: (כה) ח"ר אדא דקן יפו. מנילה ל"ז ע"ג: (כו) אמר ר' יונה אמר ר' זירא. נגמרא שם הגירסא ח"ר יומן וכאשר הביא המסדר בן הוא בכל כתני יו, ועיין ד"ס מ"ה ע"א בהערה ה': (כז) גריך למסתתיה כזקיפא. נגמרא הגירסא לריך למסתתיה וכזקיפא כמורידא דלנרות, ועיין ב"מ שם הערה ו' שהוא נוסף נגמרא ולא היה לפני הקדמונים: (כח) ר' מאיר אומר אסתר ברוה הקודש נאמרה שנאמר

[יב] ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים חמש מאות איש ואת עשרת בני המן, (כט) אמר ר' אלעזר מלמד שבא מלאך וסמרו על פיו. (ל) ר' אלעזר אומר (לא) ארבעים בנים היו להמן, עשרה סופרי המלך, ושלישים בכל המדינות, שנאמר ואת עשרת בני המן בשאר מדינות המלך, וכולם נהרגו, ועשרה נתלו על עץ אביהם, (לג) שנאמר ואת עשרת בני המן תלו. (לד) ועליהם אמר הכתוב והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה (ישעי' י"ז). והי' אור ישראל לאש, בזכות אסתר, כשם שהשחר הזה אינו עולה אלא בשעת אפלה וזמאיר לעולם, כך אסתר האירה לישראל בתפלה מתוך צרה. וקדושו ללהבה, בזכות מרדכי. ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד, (סס סס) אלו המן ובניו, ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו, כשם שגזר להרוג ולאבד את כל היהודים ביום אחד, כך נגזר עליו ועל בניו שיתלו על העץ ביום אחד, דכתיב ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד :

[יד] ויאמר המלך להעשות כן וגו' ואת עשרת בני המן תלו. (לד) המן ועשרת בניו כולן נתלו על עץ אחד, כיצד, העץ ארכו חמשים אמה. המן אצטליב על תלת אמין, פרשנדתא רחיק מיניה אמה חדא, פרשנדתא אצטליב על תלת אמין, דלפון רחיק מיניה אמה חדא, דלפון אצטליב על תלת אמין, אספתא רחיק מיניה אמה חדא, וכן כלהו על הדין אורחא אצטליבו, וזתא הוה רם מן ארעא ארבע אמין, נמצאו עשרת בני המן אצטליבו על ארבעין וארבעה אמין, והמן הוה צליב בריש כולהון על תלת אמין, והוה צליבא משקע בארעא תלת אמין, סכום חמשיין אמין :

[יח] והיהודים אשר בשושן נקהלו בשלשה עשר בו ובארבעה עשר בו. על

הערות ותקונים

שנאמר ובגזו. מנילה ז' ע"א. ושם הניקטא ר' עאזר אומר אסתר נרות הקודש נאמרה, שנאמר ותהי אסתר נושאח תן. ר' יוסי זן דורעסקית אמר אסתר נרות הקודש נאמרה שנאמר ובגזו וגו', ונגמרא כ"י הניקטא כמו שהביא המסדר ושמות האומרים מהופכים: ועיין ד"ס י"ב ע"א ושם בהערה כ': וזכ"י שני מן המדרש הזה הנמלא בפקספארד אחרי המלות שנאמר ובגזו לא שלמו את ידם נאמרה הוספה, וכי מנין ידעו כותני המנילה שנשטן שכל המדינות לא שלמו את ידם בגזו, אלא מלמד שנאמרה להם נרות הקודש" ע"כ. ועיין רש"י בגמרא שם על וי אמר המלך זלכו שהביא מנא ידעו כותני המנילה שכו"ה אמר זלכו אלא רוח הקודש נגלה עליהם. וכן על ובגזו לא שלמו את ידם הביא היחך ידעו מה עשו הכמוקים [אלא רוח הקודש נגלה עליהם]: (כט) ח"ר אלעזר מלמד. בגמרא מנילה ט"ז מ"א מוצא זה בשם ר' אבהו, ונגמרא כ"י הוצא כמו שהביא המסדר, ועיין ד"ס מ"ה ע"ב ובהערה ל', וגם זילקוט אסתר רמז אלף כ"ט מוצא כניקטא המסדר: (ל) ר' אלעזר אומר ארבעים בניו היו להמן. פד"ג פ"ג ושם הניקטא ר' אליעזר (לא) ארבעים בניו היו להמן. כי ארבעה פעמים כתיב עשרה בני המן במנילה, ועיין בשו"ס מזמור כ"ב אות ז', אמרו רבותינו משה בניו היו להמן, וע"ש בהערה י': (לג) שנאמר ואת עשרה בני המן בשאר מדינות. מכאן עד שנאמר ואת עשרת בני המן תלו נשנוט בפד"א וכן שיער הרד"ל בהערה קמ"ה וכן הוא באמת: (לג) ועליהם אמר הכתיב והיה אור ישראל. זה לימא בפד"א שם, ועיין בשו"ס מזמור כ"ב אות ז', ד"א והיה אור ישראל לאש זה מרדכי וכו', מוצא שם כעין דרשא שהביא המסדר: (לד) המן ועשרת בניו כולם נתלו על עץ אחד, כי"ל כו'. לא מלאחי המקור, וזילקוט אסתר רמז אלף כ"ט נמלא בוא וראה היכן היו לזונוס בו הביא משטן בלופן אחר ולא כודע לי המקור מהילקוט, וזלקוט טוב על אסתר שהולאמי לאור דף כ"ה ע"ב הביא ג"כ בלופן אחר ונעלם ממני מקורו, ועיין בתרגום אסתר חושב ג"כ בלופן אחר וכמו כן בתרגום

בן היהודים הפרזים. (ל) תנן התם כרכים המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר, מנא לן, (ז) אמר רב דאמר קרא על בן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות עושים את יום ארבעה עשר, ומדפרזים בארבעה עשר מוקפין חומה בחמשה עשר, ושושן אעפ"י שאינה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר, דכתיב והיהודים אשר בשושן נקהלו בשלשה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו, (ז) מאי טעמא הואיל ונעשה בו נס; (ח) אמר ר' יהושע בן לוי כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נידון ככרך וקורין בחמשה עשר, ועד כמה, (ט) אמר רב ירמיה כמחמתן לטבריה, והיינו מיל. ואמר ר' יהושע בן לוי כרך שישב ולבסוף הוקף נידון ככפר, מאי טעמא, דכתיב ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה (ויקרא כ"ה כ"ט), שהוקף ולבסוף ישב, ולא שישב ולבסוף הוקף. (י) ואמר ר' יהושע בן לוי כרך שאין בו עשרה בטלנים נידון ככפר, (יא) ואעפ"י דאתו לו מעלמא, (יב) וכרך שהיה מוקף בימי יהושע בן נון אעפ"י שאין לו עכשיו קורין בחמשה עשר, דתניא ר' אלעזר בר' יוסי אומר אשר לו חומה, אעפ"י שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן:

[יט] **היושבים בערי הפרזות.** (יג) תנן התם בן עיר שהלך לכרך, ובן כרך שהלך לעיר, אם עתיד לחזור למקומו קורא במקומו, ואם לאו קורא עמהם. (יד) אמר רב לא שנו אלא שעתיד לחזור בליל ארבעה עשר, ונתעכב ולא תור, אבל אם אין עתיד לחזור בלילי ארבעה עשר קורא עמהם, דכתיב על בן היהודים הפרזים, למה לי למכתב היושבים בערי הפרזות, הא קא משמע לן דפרוז בן יומו נקרא פרוז, ומדפרוז בן יומו נקרא פרוז, מוקף בן יומו נקרא מוקף; עושים את יום ארבעה עשר לחודש אדר שמתה ומשתה ויום טוב. (טו) תאני רב יוסף שמחה מלמד שאסור בהספד, משתה מלמד שאסור בתענית, יום טוב מלמד שאסור בעשיית מלאכה. ורבי היכי נטע נטיעה בפורים, רבי בר ארביסר הוה, וכד נטע בחמיסר נטע, איני והא רבי בטבריה הוה וטבריה מוקפת חומה מימות יהושע היא, אלא רבי בר המיסר הוה וכי נטע בארביסר נטע, ומי פשיטא מלתא דטבריה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, והא חזקיה קרי בה בארביסר ובחמיסר דמספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון או אינה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, לחזקיה מספקא ליה, לרבי פשיטא ליה, וכי פשיטא ליה בארביסר מי שרי, והא כתיב במגלת תענית את יום ארבעה עשר ביה ואת יום חמשה עשר ביה פוריא מינון דלא לסספד, ואמר רבא לא נצרכה אלא לאסור את של זה בזה ואת של זה בזה, הני מילי בהספדה ותענית אבל מלאכה יומא חד, ותו לא, איני והא רב חזייה לההוא גברא דהוה שדי כיתנא בפורי'א למייה ולא צמת כתניה, ההוא בר יומיה הוה. (טז) רבא בריה דרבא אמר אפילו תימא ר' בדיומיה

הערות ותקונים

בחמשה עשר ע"ש: (ל) תנן התם כרכים המוקפין חומה. מנילה ז' ע"ג: (ז) אמר רב. נגמרת אמר רבא: (ז) מ"ט הואיל ונעשה בו נס, נגמרת הגירסא אמר רבא ואמרי לה כדי שאני שטן תחיל ונעשה בו נס: (ח) ארבי"ל כרך וכל הסמוך לו. נגמרת ע"ס: (ט) אמר רב ירמיה. נגמרת ע"ס אמר ר' ירמיה ואיתמיה ר' תיבא זב אבא: (י) ואמר יהושע בן לוי כרך שישב. מנילה ג' ע"ג: (יא) ואעפ"י דאתו לו מעלמא. נגמרת אע"ג דמיקלעי ליה מעלמא וע"ש נפירט"י: (יב) וכרך שהיה מוקף. עיין נגמרת ע"ס גירסא אחרת, נס נמוקס דתניא ר' אלעזר זב' יוסי אמר הגירסא ע"ס והא תניא: (יג) תנן התם בן עיר. מנילה י"ט ע"א: (יד) אמר רב. נגמרת אמר רבא: (טו) תאני רב יוסף שמחה מלמד שאסור בהספד, משתה מלמד שאסור בתענית, יום טוב מלמד שאסור בעשיית מלאכה. ורבי היכי נטע נטיעה בפורים, רבי בר ארביסר הוה, וכד נטע בחמיסר נטע, איני והא רבי בטבריה הוה וטבריה מוקפת חומה מימות יהושע היא, אלא רבי בר המיסר הוה וכי נטע בארביסר נטע, ומי פשיטא מלתא דטבריה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, והא חזקיה קרי בה בארביסר ובחמיסר דמספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון או אינה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, לחזקיה מספקא ליה, לרבי פשיטא ליה, וכי פשיטא ליה בארביסר מי שרי, והא כתיב במגלת תענית את יום ארבעה עשר ביה ואת יום חמשה עשר ביה פוריא מינון דלא לסספד, ואמר רבא לא נצרכה אלא לאסור את של זה בזה ואת של זה בזה, הני מילי בהספדה ותענית אבל מלאכה יומא חד, ותו לא, איני והא רב חזייה לההוא גברא דהוה שדי כיתנא בפורי'א למייה ולא צמת כתניה, ההוא בר יומיה הוה. (טז) רבא בריה דרבא אמר אפילו תימא ר' בדיומיה

נסעו הספר ותענית קבילו עליה, מלאכה לא קבילו עליה, דמעיקרא כתיב שמחה ומשתה ויום טוב, ולבסוף כתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה, ואילו יום טוב לא כתיב, אלא רב מאי מעמא למייה לההוא גברא, דברים המותרים היו ואחרים נהגו בהם איסור הוה, ותניא דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם, ובאתרא דרבי לא נהוג, ואיבעית אימא רבי נסיעה של שמחה נסע ואיזה היא נסיעה של שמחה, אבורנקי של מלכים:

[כ] ויכתוב מרדכי את הדברים האלה לקיים עליהם להיות עושים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בכל שנה ושנה.

(מז) תנן התם קראו את המגלה באדר הראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר השני, אין בין אדר הראשון לאדר השני, אלא קריאת המגלה ומתנות לאביונים.

תניא קראו את המגלה באדר הראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר השני. (מח) ר' אלעזר ברי' יוסי אומר משום ר' זכריה בן הקצב אין קורין אותה באדר

השני, שכל המצות הנוהגות בשני נהוגות בראשון, חוץ ממקרא מגלה. רבן שמעון בן גמליאל אומר משום ר' יוסי אף קורין אותה באדר השני, שכל מצות שנוהגות

בשני אין נהוגות בראשון, ושזין בהספד ותענית שאסורין בזה ובוהו. (מט) אמר ר' אבא אמר ר' חייא בר אשי אמר רב הלכה כרבן שמעון בן גמליאל שאמר משום ר' יוסי. אמר ר' יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו, בכל שנה ושנה. ר' אלעזר ברי' יוסי סבר בכל שנה ושנה מה כל שנה ושנה ושנה ושנה

נמי אדר סמוך לשבט, ורבן שמעון בן גמליאל סבר בכל שנה ושנה מה כל שנה ושנה אדר סמוך לניסן הכא נמי אדר סמוך לניסן, בשלמא ר' אלעזר ברי' יוסי מסתבר טעמיה דאין מעבירין על המצות, אלא רבן שמעון בן גמליאל מאי טעמיה

(סהכא) אמר רב טבי [טעמא דרשב"ג] גאולה לגאולה עדיף. ר' אלעזר אומר טעמיה דרבן שמעון בן גמליאל מהכא, [דכתיב] לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית, ואיצטרך [למיכתב] שנית, ואיצטרך בכל שנה ושנה, דאי מכל שנה ושנה הוה

אמינא לכתחלה קא קרינן בראשון, קא משמע לן השנית, ואי השנית הוה אמינא קרינן בראשון ובשני, קא משמע לן בכל שנה ושנה, ור' אלעזר ברי' יוסי האי שנית מאי עביד ליה מיבעיא ליה, (ס) כדרב יהודה אמר שמואל, דאמר רב יהודה אמר שמואל בתחלה קבעוה בשושן הבירה, ולבסוף קבעוה בכל העולם כולו:

[כב] כימים אשר נהו בהם היהודים. (נא) אמר ר' שמואל בר נחמני ימים כימים לרבות אחד עשר ושנים עשר. (נב) רב שמן בר אבא אמר אחד עשר

ושנים עשר מבומניהם נפקא, והאי כימים לדורות הוא דכתיב: לעשות אותם ימי

הערות והקונים

ד"ס (דף ז' ע"א) ונהערה כ': (מז) חנן חסס. ונילה ו' ע"ג: (מח) ר' אלעזר ברי' יוסי אומר נוסוס ר' זכריה בן הקצב. נגמרא סס הנלוס אמסוס ר' זכריה בן הקצב ליסח וננולס ניכ נגמרא כ"י, ועיין ד"ס י"א ע"א ונהערה ל': (מט) א"ר אבא א"ר חייא בר אשי אמר רב. נגמרא אמר ר' חייא בר אבין אמר ר' יוחנן, וכן נגמרא כ"י הניכסס כמו טהניס המקדס, ועיין ד"ס י"א ע"ג ועיין סס נהערה ס': (נ) כדרב יהודה אמר שמואל דלמך רב יהודה אמר שמואל. נגמרא סס (דף ז' ע"א) לכדרב שמואל בר יהודה דלמך ר' שמואל בר יהודה, ועיין ד"ס דף י"א ע"ג נהערה ס'; וכ"ה פור נליזה כ"י: (נא) א"ר שמואל בר נחמני ימים כימים. ונילה ג' ע"א: (נב) רב סו

משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים. (נ) תאני רב יוסף משלוח מנות איש לרעהו. שתי מנות לאדם אחד. ומתנות לאביונים, שתי מתנות לשני בני אדם. ר' יהודה נשיאה שדר ליה לר' אושעיא אממא דעגלה תלתא וגרבא דחמרא, שלח ליה קיימת בנו רבינו ומתנות לאביונים, (נד) הדר שלח ליה עגלא תילתא ותלתא גרבי חמרא, שלח ליה קיימת בנו רבינו משלוח מנות איש לרעהו. (נז) רבא שדר ליה למרי בר טר בידיה דאבוי מליא (דמיססא קשבוי, [מסקא דקשבא] ומלא כסא קמחא דאבשונא. אמר אבוי השתא אמר טר אי חלקאה מלכא ליהוי דיקולא מצואריה לא נחית, הדר שלח ליה איהו מלי (דמשתקא) [מסקא] זנגבילא ומלי כסא פלפלי אריכתא, אמר אבוי השתא אמר טר דידי עדיפנא מדידיה, דאנא שדרנא ליה חוליא, ואיהו שדר לי חריפא. אמר אבוי כי נפקי מבי טר הוה שבענא, כי מטאי להתם קריבו לי שתין צעי משיתין מיני לפרא, ואכלי ביה שיתין פלאגי, והך בישולא בתרא הוו קארו ליה צלי קדר ובעי דאיכסיה לצעא בתרא. אמר אבוי היינו דאמרי אינשי כפין עניא ולא ידע [אי] נמי רווחא לבסימא שכיח. אבוי בר אבון ור' חנינא בר אבון מחלפי סעודתיהו להדרי. אמר רבא מתייב אינש לאבסומי כפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. (נו) רבא ור' זעירא עבוד סעודת פורים בהדי הדרי איבסום קם רבא שהטיה לר' זעירא בעא רחמי עלויהו וחיה. (נד) [לישנא] [לשנא] אוחרא אמר ליה לא אתי מר לעביד סעודת פורים, אמר ליה כל שעתא לא מתרחש ניסא: ימי משתה. (נז) אמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו, מאי טעמא ימי משתה ושמחה כתיב. רב אשי הוה יתיב קמיה דרב כהנא נגה ולא קא אתו רבנן לבי מדרשא, אמר ליה מאי טעמא לא אתו רבנן האידנא דלמא קא מרחי בסעודת פורים, אמר ליה לא הוה להם אפשר למיכלה מאורתא, אמר ליה לא סבר ליה מר להא דרבא, דאמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא, מאי טעמא, ימי משתה זשמחה כתיב, אמר ליה אמר רבא הכי אמר ליה אין תני מיניה ארבעין זימנין ודמאי כמאן דמנחא ליה בכיסתיה:

[כג] וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם, תניא מגלת אסתר נעשית בשושן, ושלחו אותה אל ארץ ישראל, כדי שיעשו אותה מגלה אשורית, שנאמר ואת אשר כתב מרדכי אליהם: (כד כה) כי המן בן המדתא וגו'. ובבואה לפני המלך אמר עם הספר. (כז) אמר אמרה מיבעי ליה, (ס) אמר רב נחמן אמרה לו בבקשה ממך אמר בפה מה שכתוב בספר: [כו] על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור על כן על כל דברי האגרת הזאת

הערות ותקונים

כר חנא, שס ע"ש חזיה סיטויים: (נג) תלמי רב יוסף. ענינה ז' קע"א: (נד) הדך סלח ליה וכו' עד מנות איש לרעהו, זה ליחא דנמרא, ועיין ד"ס דף י"ג ע"ב דהערה ג' שהניח שם כניסתה המסדר שנמלאח בלזיה כ"י. ונראה כי היה גם לפני רש"י ומחקו: (נה) רבא שדר. דגמרא הגירסא רבא שדר: (נו) רבא ור' זעירא. דגמרא רבא ור' זעירי ועיין עוד שם הרבא סיטויים: (נד) ליסנא חומרא. טקנהי לשינא חומרא פי' לכהן חומרא. ודגמרא לכהן חמר ליה, ועיין ד"ס דף י"ג ע"ב הערה י' שהביא לשינא חזיה כ"י הגירסא לכהן חומרא: (נז) חמר רבא סעודת פורים. דגמרא ענינה שס ז' ע"ב: (נח) חמר חמרה מיבעי ליה, ענינה מ"ז ע"ב: (ס) חמר רב נחמן. דגמרא שם הגירסא חמר ר' יוחנן, וגם בעל ד"ס דף מ"ה ע"ב הערה מ' הביא בלזיה כ"י הגירסא

(סא) מנהגא דחזי לן דמאן דקארי לה למגלה קורא ופושט כאגרת אבל קורא ובורך כספר תורה לא [חזי לן] דהא נקרית אגרת דכתיב על כל דברי האגרת, וכשגומר לקרות חוזר וכורכה כולה ומברך:

[בן] קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם. (סג) תניא ר' אליעזר אומר אסתר ברוח הקודש נאמרה, שנאמר ויאמר המן בלבו (אסתר ו' ו'). ר' עקיבא אומר אסתר ברוח הקודש נאמרה, שנאמר ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה (סס כ' ט"ו). (סז) ר' יוסי בן דורמסקיה אומר אסתר ברוח הקודש נאמרה, שנאמר וידוע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה (סס סס כ"ג). ר' מאיר אומר אסתר ברוח הקודש נאמרה, שנאמר ובכוה לא שלחו את ידם (סס ט' י"). (סח) אמר רב יחודה אמר שמואל אי הואי התם אמינא להו דידי עדיפנא מדידכו, קיימו וקבלו היהודים, קיימו למעלה מה שקיבלו למטה. אמר רבא דכולהו אית להו פירכא בר מדשמואל דלית ליה פירכא, הא דקא אמר ר' אליעזר סברא היא, דלא הוה אינש דהוה חשוב ליה למלכא כותיה, וקא מפיש טובא ואמר אדעתא דנפשיה קאמר, הא דקא אמר ר' עקיבא דלמא מדר' אליעזר, דאמר ר' אליעזר מלמד שכל אחד ואחד נדמתה לו באומתו, (סח) הא דקאמר ר' יוסי בן דורמסקיה דלמא כדרי חייא בר אבא, דאמר ר' חייא בר אבא בגתן ותרש שני מרסיים הוון, הא דקאמר ר' מאיר דלמא (פרספוקי) [פרסתוקין] שדור, דשמואל ודאי לית ליה פירכא. אמר ר' אבינא, (סו) ואיתימא ר' נחמן בר יצחק, היינו דאמרי אינשי (סז) טבא פלפלא חדא [חרופא] מסלי צנא קארי. רב יוסף אמר [מהכא] ימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים. רב נחמן בר יצחק אמר [מהכא] וזכרם לא יסוף מורעם:

קיימו וקבלו. (סח) שלשה דברים תיקנו בית דין של מטה והסכים בית דין שלמעלה עמהן, ואלו הן: שאילת שלום בשם שתיקן בוועו, שנאמר ויאמר לקוצרים יה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה' (רות ג' ד), והסכים הקביה לדעתו, הוא מה שאמר

הערות ותקונים

גימטא אחר רב נחמן, וגם בלקח טוב על אסתר הניח הגימטא אחר רב נחמן: (סא) מנהגא דחזי לן וכו'. זה הוא לשון רב האי גאון ז"ל וז"ל בעל שבני הלקט השלם ס"י ק"ל כחזי ה"ר נחמ גאון ז"ל הקורא את המגילה כורך וקורא אותה כספר תורה ולינה פוסטה כאיגרת שנשתי הישינות ונצית דבינו שנצנל ונכל תקומתו ל"י קורין וכווכין אותה כספר תורה. וכן האי גאון ז"ל כחזי מנהגא דחזי לנא פוסטה כאיגרת וקורא אנל כורך אותה כספר תורה לא חזי לן עכ"ל. ודברי רב האי הניח ב"כ הרי"ף והאור זרוע. ה' מגילה ס"י ש"ע והרא"ש ס"א דמגילה והסוד הלכות מגילה ס"י חר"ל, ועיין הגהות מייסונית בהרמנים הלכות מגילה ס"ג ס"י ל"ו, ועיין במאה שערים לרבינו יצחק אבן גיאת ז"ל הלכות מגילה דף ק"ט ע"א: (סב) תניא ר' אליעזר אומר. מגילה ז' ע"א: (סג) ר' יוסי בן דורמסקיה אומר וכו'. ר' מאיר אומר. נגמלא תהוּסך שמות האומרים, ובגמרא כ"י הוא כמו שהניח המסדר, ועיין ד"ס (דף י"ב ע"א): (סד) אחר רב יהודה אחר שמואל. נגמלא הגימטא אחר שמואל, והמלות אחר רב יהודה ליתא, וכן הגימטא נגמרא כ"י אחר רב יהודה אחר שמואל, ועיין ד"ס (דף י"ב ע"א) ובהפדה ל': (סה) הא דקאמר ר' יוסי בן דורמסקיה וכו' הא דקאמר ר' מאיר. נגמרא שמות האומרים והפוסקים, ובכ"י נגמרא מגילה הוא כמו שהניח המסדר, ועיין ד"ס י"ב ע"ג: (סו) ואיתימא רב נחמן בר יצחק. ליתא נגמרא, ונמלא ג"כ נגמרא מגילה כ"י, ועיין ד"ס סס ובהפדה ח': (סז) טבא פלפלא חדא. נגמרא טבא חדא פלפלא מריפחא, ומקנחי כמו שהניח ב"ד"ס סס: (סח) שלשה דברים תקנו ב"ד של מטה. כנשה צירופלמי נרכוז סוף ס"ט (דף י"ב ע"ג), נבלי מכות (כ"ג ע"ג) תחומא ויחי אוח י', ובתחומא סדסס מכפר ויחי אוח ד', ונשיטה חדשה פ"א, ובתמדרש ש"ט תחומא ל"ז אוח ז', וע"ש בכל המקומות והמלא שניונים, ועיין ש"ט סס בהפדות שלי, וגם דברי המסדר נוצעים מתקור אחר, וכמו כן הסיום ומקרא מגילה דרשו בקיין מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים, לא מלאחי מתקור: שנאמר

על ידי דוד ולא אמרו העוברים ברכת ה' עליכם ברכנו אתכם בשם ה' (הפלים קכ"ט ט'). והיכון איצרות למעשרות תיכון חזקיה, (ע) שנאמר ויאמר חזקיה לבית ה' יביאו את התרומה ואת המעשר, והסכים הקב"ה על דעתו, שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר (מלאכי ג' י'). ומקרא מגילה דרשו בקל וחומר מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים, מן התורה מנין, כתוב זאת זכרון בספר (שמות י"ז ד'), נשאו חכמים קל וחומר ומה אם עמלק שלא היתה מלחמתו אלא לפי שעה נצטווה משה לכתבה, שנאמר כתוב זאת זכרון בספר, המן שאמר להשמיד להרוג ולאבד, אינו דין שלא תיכתב, מן הנביאים כיצד, או נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב (בספר) [ספר] זכרון לפניו (מלאכי ג' ט"ז), והרי דברים קל וחומר ומה אם יראים שלא דיברו אלא לפי שעה, נאמר בהם ויכתב בספר זכרון, זכרון נס של רבים על אחת כמה וכמה. מן הכתובים כיצד, כתיב תפלה לעני כי יעטוף (הפלים קכ"ט ט'). ונאמר תכתב זאת לדור אחרון (שם ט"ט), ומה אם תפלת עני לפי שעה נכתבה, נס של רבים על אחת כמה וכמה, אם כן הסכמה מנין, היל קימו וקבלו היהודים, קיימו למעלה מה שקבלו למטה.

זל יעבור להיות עושים את שני וגו'. (ע) תאנא באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין, בקריאת המגלה, ובתרומה שקלים, קריאת המגלה מקדימין ליום הכניסה, ולא מאחרין, שנאמר זל יעבור, אבל סעודה פורים וסעודת ראש חודש וספק מילה ומן עצי הכהנים וחגיגה ותשעה באב והקהל מאחרין ולא מקדימין. תשעה באב אקדומי, פורענותא לא מקדמינן, והנך דאכתי לא סטא זמן [חיובייהו]:

זכ [זכ] ודמיים האלה. (ע) סכאן שאין קורין את המגלה ביום אלא מהנך החמה. נזכרים ונעשים. להקדים זכירה לעשייה. (ע) סכאן שמקדימין וקוראין פרשת זכור בשבת שהל פורים להיות בתוכה. דאי נזכרים ונעשים בכל דור ודור. (ע) תנן התם הקורא את המגלה למפרע לא יצא. (ע) תאנא וכן בהלל, וכן בקריית שמע, וכן בהפלה, (ע) תפלה סנא לך, דתניא שמעון הפקולי הסדיר שמונה

הערות ותקונים

(קט) שנאמר ויאמר חזקיה וגו'. אין זה לשון הכתוב ויזיל ויאמר חזקיהו להסכינ לשכות צניה ה' ויכינו את התרומה והמעשר (ד"ה"ג כ"ח י"ה): (ע) תאנא באלו תומרים מקדימין ולא מאחרין בקריאת המגילה ובתרומת שקלים וכו' אבל סעודת פורים וסעודת ראש חודש וספק מילה וכו'. זה ליחא בשניה מגילה ה' ע"א, ושם ליחא רק באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין אבל זמן עלי כהנים ותשעה באב חגיגה והקהל מאחרין ולא מקדימין. ונתחלה נעלם ממני המקור אשר שאב המאמר עד שנלמתי מה שהניח הוא באלפסי מגילה פ"א הניח בחמ"ס המגלה, באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין, ומ"כ הביא לטון הנגמר באלו אמרו: פירוש בקריאת המגלה ובתרומת שקלים מקדימין ולא מאחרין דכתיב ולא יעבור אבל בסעודת פורים וסעודת ראש חודש וספק מילה וזמן עלי כהנים וחגיגה ותשעה באב והקהל מאחרין ולא מקדימין. תשעה באב אקדומי פורענותא לא מקדימין והנך דאכתי לא מטא זמן חיונייהו, וכן הניח הרמ"ם ודנריו נזעזע מהאלפסי, ומזה תראה כי להמקור היו דברי הרמ"ם לעינים ונגמרא לפנינו נמלא רק המאמר תשעה באב אקדומי פורענותא לא מקדימין חגיגה והקהל מטא דאכתי לא מטא זמן חיונייהו, ועיין גר' באלפסי שם, וראיתי צירושלתי מגילה פ"א ה' (ע' ע"ב) באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין קריאת מגילה ותרומת שקלים מקדימין ולא מאחרין, סעודת ראש חודש וסעודת פורים מאחרין ולא מקדימין ע"כ.

אבל האלפסי הניח בלופן אחר: (ע) תאנא שאין קורין את המגילה ביום אלא מהנך החמה. מגילה כ' ע"א: (ע) תאנא שמקדימין וקוראין פרשת זכור בשבת שהל פורים להיות בתוכה. עיין מגילה ל' ע"א אחר ר' חייא בר אבא אחר ר' אבהו אחר רב פורים שהל להיות בשבת וכו': (ע) חנן הכהן הקורא את המגלה למפרע. מגילה י"ז ע"א בשמעה: (ע) תאנא וכן בהלל. נמצא שם: (ע) תפלה נמצא לך. שם י"ז ע"ב: (ע) אחר ר' ירמיה ואחייאל ר' חייא בר אבהו. נגמרא שם הנכסף

עשרה ברכות לפני רבן גמליכל על הסדר. (טו) אמר רב ירמיה ואיתימא ר' חייא בר אבא, ואמרו לה במתניתא תנא מאה ועשרים זקנים, ועכהן כמה נביאים תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר. קרית שמע מנא לן, דאמר קרא והווי שלא יקרא למפרע. (טז) הלל מנא לן, דאמר קרא ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' (תהלים קי"ג ג'), (עח) כשם שאי אפשר לשמש לזרוח למפרע מן המערב למזרח, כך אין אומרים הלל למפרע. מגלה מנא לן, דכתיב והימים האלה נזכרים ונעשים, מה עשייה למפרע לא, אף זכירה למפרע לא. (עט) מכאן אמרו קראה סירוגין יצא, סירוכין לא יצא, (פ) סירוגין קטועין, סירוסין חדא פרא חדא, פירוש כגון שקרא פיסוקו של פיסוק וקרא פיסוק השני לו וחזר וקרא פיסוק ששכה. (פא) השמיט בה הסופר אותיות או פיסוקין וקראה על פה יצא. (פג) וכן אם קראה קריאה משובשת יצא שאין מדקדקין בקריאתה. ד"א נזכרים ונעשים. (פד) מכאן אמרו הקורא את המגילה על פה לא יצא, מנא לן, אמר רבא אתיא זכירה וזכרה, כתיב הכא והימים האלה נזכרים, וכתיב התם כתוב זאת זכרון בספר (שמות י"ז ד), מה להלן זכרון בספר, אף כאן נזכרים בספר, האי זכירה דהתם ממאי דקרייה היא, אימא עיוני בעלפא הוא, לא סלקא דעתא דתניא זכור יכול בלב, כשהוא אומר לא תשכח, הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור בפה:

בכל דור ודור משפחה ומשפחה. (פז) מאי משפחה ומשפחה, אמר ר' יוסי בר חנינא להביא משפחות כהונה ולוויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגלה. (פח) אתמר אמר רב יהודה אסר שמואל כהנים בעבודתן, ולויים בדוכנן, וישראל במעמדן, כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגלה. תניא נמי הכי כהנים בעבודתן, ולויים בדוכנן, וישראל במעמדן כולן מבטלין עבודתם. ובאין לשמוע מקרא מגלה, מכאן סמכו של בית רבי שהן מבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגלה, (פז) השתא עבודה דחמירא מבטלין, תלמוד תורה מיבעיא, למימרא

הערות ותקונים

הגירסא אמר ר' יוחנן, וגם נגמרא כ"י הגירסא כמו שהניח המסדר, ועיין ד"ס דף מ"ח ע"ב דהערה מ': (טו) הלל מנא לן. ט"ז דף י"ז ע"א: (עח) כשם שאי אפשר נשמש זרוח למפרע מן המערב למזרח כך אין קורין למערב. זה ליחא נגמרא, ועיין ג"כ דף מ"ח ע"א הערה ח' שנמלא כן נזכיה כ"י: (עט) מכאן אמרו קראה סירוגין ילא סירוסין לא ילא מנילה י"ח ע"א: (פ) סירוגין קטועין סרוסין חדא פרא חדא. פירוש כגון שקרא פיסוקו של פיסוק וקרא פיסוק השני לו וחזר וקרא פיסוק ששכה. המאמר סירוגין קטועין סרוסין חדא פרא חדא, הוא לשון הידושלמי מנילה פ"ב ה"ב (דף ע"ג ע"א), ועל זה הביא המסדר פירוש זה, והפירוש הזה לקוח מן הרי"ף, פירוש קורא אחד ומניח אחד כגון שקורא פסוק אחד ודולג השני וקורא פסוק ג' וחזר וקורא פסוק השני שדלג הקורא כי האי גוונא לא ילא דהו"ל למפרע עכ"ל, וגם נערך ערך סגו הביא הידושלמי וכתב פירוש חדא פרא חדא אחד זולתי אחד כגון שקרא פסוק ג' וחזר וקורא פסוק שני שהיח' ע"ל. ועיין נערוך השלם שכתב שדנריו ונעשים מפירוש הרי"ף, ואין ספק שגם הרי"ף שהיה חלמיר הרי"ם פירש כן עפ"י פירוש הרי"ף, וגם הרי"ם הביא הידושלמי ומפרשו כן, וכן פירוש הקהל ונק"ע, זירושלמי פירשו כן, רק גדנרני המסדר לפנינו יש לחקק וכ"ל כגון שקרא פיסוק ומניח פיסוק וקרא פיסוק השני לו, וחזר וקרא פיסוק ששכה: (פא) השמיט בה הסופר אותיות או פיסוקין וקראה על פה ילא מנילה ט"ז, ולפיכך וקראן הקורא כמחורבנן המתרגם ילא: (פג) וכן אם קראה קריאה משובשת ילא שאין מדקדקין בקריאתה, זה לא מנלתי נגמרא. (פד) מכאן אמרו קראה את המגילה על פה ילא מנא לן אמר רבא מנילה י"ח ע"א: (פז) מאי משפחה ומשפחה אמר ר' יוסי בר חנינא. מנילה ג' ע"א: (פח) אתמר אמר רב יהודה אמר שמואל, נגמרא לאמר רב יהודה אמר רב, ונגליין ט"ז נגמרא ערכין ד' ע"א ליחא ר"י אמר שמואל, ועיין ד"ס (דף ד' ע"א) ונהפדה ל' (טו) השתא עבודה דחמירא מנלתי. נגמרא ט"ז ירכא:

דעבודה הסורה מתלמוד תורה, והכתיב ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו, ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי (יהושע ה' י"ג י"ד). אמר לו על איזה סהן באת, אמר לו עתה באתי (פז) מיר וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק, אמר ר' יוחנן שלן בעומקה של הלכה, (פח) וגמירי דכל זמן שארון ושכינה שרויין במקום ישראל אסורין בתשמיש המטה. (פט) אמר ר' שמואל בר אבונא משמא דרב גדול תלמוד תורה מהקרבת תמידין, מדקאמר ליה עתה באתי, לא קשיא הא דיחיד הא דרבים. אמר רבא פשיטא לי עבודה ומקרא מגלה מקרא מגלה עדיף מדרי' ויכי בר הנינא תלמוד תורה ומת מצוה מת מצוה עדיף, דתניא מבטלין תלמוד תורה בית רבי. תלמוד תורה ומת מצוה מת מצוה עדיף, דתניא מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת הכלה. עבודה ומת מצוה מת מצוה עדיף מולאחותו, דכתיב ולאחותו הבתולה וגוי' לה ישמא (ויקרא כ"א ג'). בעי רבא מקרא מגלה ומת מצוה הי מינייהו עדיפא, מת מצוה עדיף משום כבוד הבריות או דלמא מקרא מגלה משום פרסומי ניסא. בתר דאבעיא הדר פשטא [מת מצוה עדיף, דאמר מר] גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה. (ס) אמר ר' יהושע בן לוי נשים חייבות במקרא מגלה שאף הם היו באותו הנס: (סא) [ואמר ר' יהושע בן לוי לוי חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר אלהי יומם [ולא הענה] ולילה ולא דומיה (מסלים כ"ג ג'), סבור מינה (סב) מקרייה מאורתא, ולמיתנא מתניתין דידה בימסא, אמר להו ר' ירמיה לדידי מיפרשא לי מיניה דרבי חייא בר אבא (סג) כסאן דאמר אעבור פרשתא דא ואתנייה, אתמר נמי איר חלבו אמר עולא ביראה (סד) איר אלעזר חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך (מסלים ל"ג י"ג):

(סה) תנן מהיכן קורא אדם את המגילה ויוצא בה ידי חובתו, ר' מאיר אומר כולה, ר' יהודה אומר מאיש יהודי, ר' יוסי אומר מאחר הדברים האלה, [איר חלבון] אמר רב חסא בר גוריא אמר רב הלכה כדברי האומר כולה, ואפילו למאן דאמר מאיש יהודי צריכה שתהא כתובה כולה: (סו) איר יוחנן הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא, והני מלי בצבור, אבל ביחיד יצא, (סז) אמר רחבא

הערות ותקונים

ניסא אחרת. ועיין ד"ס (דף ד' ע"א) ובהערה ה': (פז) מיר וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק. אין זה לשון הכתוב, ועיין נחום' סס דיה וילן וילן וילך בלילה ההוא בתוך העמק, ועיין נגמרא בגליון: (פח) וגמירי דכל זמן שארון ושכינה שרויין במקום ישלח אסורין בתשמיש המטה. זה ליחא נגמרא סס, ונחום' סס דיה תלמד הניחו ח"ל כל זמן ששכינה וארון שרויין שלא במקומן אסורין בתשמיש המטה לא נרס ליה הכא וכו', ועיין ד"ס (דף ד' ע"ג) בהערה ה': (פט) אמר רב שמואל בר אבונא משמא דרב גדול תלמוד תורה מהקרבת תמידין, ועיין ד"ס (דף ד' ע"ג) בהערה ה': (ס) אמר ר' יהושע בן לוי נשים חייבות במקרא מגלה שאף הם היו באותו הנס: (סא) [ואמר ר' יהושע בן לוי לוי חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר אלהי יומם [ולא הענה] ולילה ולא דומיה (מסלים כ"ג ג'), סבור מינה (סב) מקרייה מאורתא, ולמיתנא מתניתין דידה בימסא, אמר להו ר' ירמיה לדידי מיפרשא לי מיניה דרבי חייא בר אבא (סג) כסאן דאמר אעבור פרשתא דא ואתנייה, אתמר נמי איר חלבו אמר עולא ביראה (סד) איר אלעזר חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך (מסלים ל"ג י"ג):

(נח) ובצבור נמי לא אסרין אלא דלא מחסרא פורתא, או לא מיתרא פורתא על שאר יריעאתא, אבל מיהסרא פורתא, או מיהרא פורתא על שאר יריעאתא, כיון דמחזיא כמגלה בפני עצמה אפילו בצבור נמי יצא: (נט) תנן הכל כשרים לקרות את המגלה תוך מחרש שומה וקטן: (ק) כל היום כשר לקריאת המגילה: ותניא אחד הקורא, ואחד השומע מן הקורא יצא: מדינה ומדינה. לחלק בין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון, למוקפת חומה מימות אחשורש: עיר ועיר. לחלק בין שושן לשאר עירות. ורי' יהושע [בן לוי] אומר לרבות כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נידון בכרך:

ימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם. (קג) ר' נתן אומר לא בא המן אלא זכר לישראל, דכתיב וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם: ד"א וזכרם לא יסוף מזרעם. מכאן שקבעו חכמים מגילה:

ד"א וימי הפורים לא יעברו וזכרם לא יסוף מזרעם. (קד) לימד כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח, חוץ ממגילת אסתר, הרי היא קיימת כחמשה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבעל פה, שאין בטלין לעולם, ואעפ"י שכל זכרון הצרות יבטל, שנאמר כי נשכחו הצרות הראשונות וכי נסתרו מעיני (ישעי' ס"ה פ"ז), ימי הפורים לא יתבטלו, שנאמר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם:

ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל. (קד) מכאן אמרו קראה על פה לא יצא, עד שתהי' כתובה על הספר ובדיו, (קה) דאמר ר' אבא אתיא כתיבה כתיבה, כתיב הכא ותכתוב אסתר, וכתיב התם ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי [את כל הרבדים האלה] ואני כותב על הספר בדיו (ימ"ז ל"ו י"ח): (קו) אמר ר' שמואל בר רב יצחק שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות, שלחו לה (קז) קנאה את מעוררת עלינו, שלחה להם (קח) כבר כתובה אני ומונחת על ספר דברי הימים

הערות ותקונים

(נח) ובצבור נמי לא אסרין. נגמרא לפנינו ג"י אחרת ע"ש, ונעל ד"ס לא הביא יוסחא אחרת מאסר הוא לפנינו נגמרא: (נט) חקן הכל כשרים. מגילה י"ט ע"ג נמשכה: (ק) כל היום כשר. מגילה כ"י ע"ג נמשכה: (קה) תרינה למדינה. מגילה ז' ע"ג: (קג) ר' נתן אומר. לא מלמחי המקור: (קד) לימד כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל. מקור המאמר הוא גיד המזקה להרמזים סוף ה מגילה, ועיין בהנהגות מיימוניות ט"ס שהביא מקור להרמזים דברי הידועלמי [הוא מגילה פ"א ה"ז דף ע' ע"ד] ר' יוחנן אמר הנביאים והכתובים עתידין ליבטל ותמשה ספרי תורה אינו עתידין ליבטל דש"ל אמר חף מגילה אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל, וכן נמלא נמדרש ושל"י פ"ט אוח ז' כל המועדים עתידים נטלים וימי הפורים אינם נטלים לעולם, שנאמר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים, והעירומי ט"ס נהפכה ט' לעיין בשו"ת הרשב"א ס"י ל"ג ט"ס א' אוחו על המאמר והמדרש הזה ומה שהשיב נטוב טעם ודעת. ודברי המדרש הי' לתקור להפייטן ר' אליעזר הקליר נסיונו לפרשם זכור, וזה כל המועדים יהי' נטלין, ימי הפורים לא נבטלים כו"י: (קד) תחאן אמרו. נמשכה מגילה י"ז ע"א: (קה) דאמר ר' אבהו אחיה חגיגה כתיבה. נגמרא מגילה י"ט ע"א הנלוות דאמר ר' אבהו, ליחא, ועיין ד"ס (דף נ"ז ע"א) הניא הני נגמרא כ"י אמר רבא אחיה, וכביא בהפכה ר' כי נס ע"ד נמקומות אחרות מובא אמר רבא, ואין צורך שם לפני המסדר הי' הני אמר רבא ונעשית נעשית ר' אבהו: (קו) א"ר שמואל בר רב יוחנן. מגילה ז' ע"א, ולפנינו הני' א"ר שמואל זיר יהודה, וכאשר הניא המסדר כ"ה נגמרא כ"י כמו שטובא ד"ס דף ע"א ע"ג ופ"ט נהפכה ט' (קז) קנאה את מעוררת עלינו. נגמרא לפנינו כתוב לננין האמונה ונגמרא כ"י ליחא ג"כ עיין ד"ס ט"ס: (קח) כבר כתובה אני ומונחת על ספר דברי הימים. כ"ה נס נגמרא כ"י, ולפנינו הני' כתובה אני על דברי הימים, עיין ד"ס ט"ס

למלכי מדי ופרס. רב ורי חנינא ורי יוחנן ורב הביבא מתני בכולהי סדר מועד כל כי האי זוגא חלופי ר' יוחנן ומעייל ר' יונתן, שלחה להם אסתר לחכהים כתבוני לדרורות, שלהו לה הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת (משלי כ"ג), שלישים ולא רביעים, ולא קבעוה (קט) עד שמצאו לה מקרא מן התורה, כתוב זאת זכרון בספר (שמות י"ז), כתוב זאת מה שכתוב כאן, זאת מה שכתוב במשנה תורה, זכרון מה שכתוב בנביאים, בספר מה שכתוב במגילה, כתנאי כתוב זאת זכרון בספר, זאת מה שכתוב כאן, זכרון מה שכתוב במשנה תורה, בספר מה שכתוב בנביאים דברי ר' יהושע, ר' אלעזר הסודעי אומר, כתוב זאת מה שכתוב במשנה [כאן ובמשנה] תורה, זכרון מה שכתוב בנביאים, בספר מה שכתוב במגילה: (ק"י) ר' חלבו משום ר' שמואל בר נחמן שמונים [וחמשה] זקנים, מהם כמה נביאים היו מצטערים על הפסוק הזה, אלה המצות אשר צוה ה' את משה (ויקרא כ"ז י"ד), אלה המצות שנצטוונו מפי משה ואין נביא רשאי להרש דבר מעתה, [ומרדכי ואסתר מבקשין ממנו לחדש דבר עלינו עד שהאיר הקביה עיניהם] ומצאו אותה כתובה בתורה ובנביאים ובכתובים, בתורה מנין, שנאמר כתוב זאת זכרון בספר (שמות י"ז). בנביאים מנין, שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו מלאכי (ג' ט"ז). בכתובים מנין, שנאמר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים (אסתר י" ז):

וישלת ספרים אל כל היהודים דברי שלום ואמה. (ק"ח) אמר ר' חנינה (ק"ג) ואמרי לה ר' אסי ואמרי לה אמר ר' חייא בר אבא מלמד שצריכה שרמטט כאמונה של תורה:

לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם. (ק"ג) תנן התם מגילה נקראת באחד עשר, בשנים עשר בשלשה עשר, בארבעה עשר, בחמשה עשר, לא פחות ולא יותר, כרכים הסוקפים חומה מימות יהושע בן נון קורין בהמשה עשר, כפרים ועירות גדולות קורין בארבעה עשר, אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה, כיצד חל להיות [י"ד] בשני, כפרים ועירות גדולות קורין בו ביום, ומוקפין חומה למחר, חל להיות בשלישי או ברביעי, (ק"ד) כפרים מקדימין ליום הכניסה, ועירות גדולות קורין בו ביום, ומוקפין חומה למחר, חל להיות בחמישי, כפרים ועירות גדולות קורין בו ביום, ומוקפין חומה למחר, חל להיות בערב שבת, כפרים מקדימין ליום הכניסה, ועירות גדולות ומוקפות חומה קורין בו ביום, חל להיות בשבת, כפרים ועירות גדולות מקדימין ליום הכניסה, ומוקפות חומה למחר, חל להיות לאתר השבת, כפרים מקדימין ליום הכניסה, ועירות גדולות קורין בו ביום ומוקפות חומה למחר (קט"ו). היבא רמיזא. (קט"ז) אמר רב שמן בר אבא לקיים את ימי הפורים

הערות ותקונים

ונהערה ב': (קט) עד שנלמה לה מקרא מן התורה. נגמרה לפנינו עד שנלמו לו מקרא כחזו בתורה, הני' לה' הוא כנון וכן הוא נגמרה כ"י עיין ד"ס סס ונהערה ד': (ק"י) ר' חלבו משום ר' שמואל בר נחמן. נובע מן מדרש רות פ"ג פסוק והנה נועה, ומקור המלמד הוא זירושלמי מגילה פ"א ה"ז (דף ע"ג ע"ג): (ק"ח) אמר ר' חנינה. מגילה פ"ז ע"ג, ושם הני' איך מחוס, וכן יש לתקן לפנינו, (ק"ג) ואמרי לה ר' חייא בר אבא. ליחא נגמרה לפנינו, ועיין בר"ם דף ע"ג ע"ג נהערה כ' שהניא בלויז' כ"י הני' איך מחוס איך אסי ואמרי לה איך חייא בר אבא איך אסי (ק"ג) תנן החס. נמשנה מגילה ז' ע"א: (ק"ד) כפרים מקדימין ליום הכניסה. עד כאן הוספתי עפ"י כ"י שני הנולא לחקספארד, כי בכ"י שלי חסר דף שלם. (קט"ו) היכן רמיזא. נגמרה סס: (קט"ז) אמר רב שמן בר אבא. נגמרה לפנינו איך שמן בר אבא איך יומקן ועיין ד"ס

האלה בזמניהם, זמנים הרבה תיקנו לה חכמים, ואימא ארביסר וחסיסר, אם כן לכתוב קרא זמנים, זמניהם לטה לי, ואימא שיתסר ושיבסר, אמר קרא ולא יעבור, אמר רבה בר בר חנא אמר ר' יוחנן זו דברי ר' עקיבא סתימטאה דדריש זמנס זמניהם (ק"י), אבל חכמים אומרים בזמן הזה (ק"ט) הואיל ומסתכלין בה אין קורין אותה אלא בזמנה, כלומר הואיל ואין עיניהם של עניים נשואות אלא למקרא מגלה כדי לחלק להם טעות פורים אין קורין אותה אלא בזמנה, ויש שגורסין הואיל ומסתכלין בה, כלומר באותו הזמן שהיו ישראל יכולין להעמיד דתיהם ואין באין לידי סכנה היו קורין אותה באחד עשר בשנים עשר בשלשה עשר, אבל בזמן הזה שמסתכלין ישראל בדתותיהן, אין קורין אותה אלא בזמנה שהוא ארבעה עשר וחמשה עשר. (ק"ט) וכן הלכתא: ואסור לקרות את המגלה בשבת, אבל שואלין ודורשין בהלכות פורים באותה שבת כדי להזכיר שהוא פורים, (ק"ט) דאמר ר' יהושע בן לוי פורים שחל להיות בשבת שואלין ודורשין מעניינו, מאי איריא פורים אפילו (כל יומי) [י"ט] נמי, דתניה [משה תיקן להם לישראל שיהיו] שואלין [ודורשין] הלכות הפסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג, פורים אצטריכא ליה, סלקא דעתא אמינא גזרה משום דרבה קא משמע לך, (קכ"א) דאמר רבה הכל חייבין במקרא מגילה ואין הכל בקיאיין במקרא מגילה וגזירה שמא יסלנה בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים: (קכ"ב) אמר רב יוסף גדול תלמוד תורה יתר מהצלת נפשות דמעיקרא קא חשיב ליה למרדכי בתר ארבעה, אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שרביה רעליה מרדכי בלשן (שולח נ' ז'), ובסוף קא חשיב ליה לבתר חמשה, הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי בלשן (נחמ' ז' ז'). (קכ"ג) אמר רב (קכ"ד) ואיתמא ר' יצחק בר שמואל בר מרתא גדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש, שכל זמן שברוך נריה קיים לא הניחו עזרא לעלות (קכ"ה): אמר רבה בר בר חנא אמר ר' יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב גדול תלמוד תורה יותר מכבוד אב ואם, שכל אותם שנים שהיה יעקב בבית עבר לא נענש עליהן. (קכ"ו) דתניא נמצא יוסף שפירש מאביו שלא ראהו עשרים ושתים שנה כשם שפירש יעקב אביו מאביו כ"ב שנה דיעקב תלתין ושש היוין אלא שמע מינה ארבע עשרה שנה דהיה בבית עבר לא נענש עליהן, אי הכי כצירא להו עשרין היוין אשתהי באורחא תרהי שני, דתניא יצא משם ובא לסוכות ועשה שם שמונה עשר

הערות ותקונים

דף ח' ע"ב) ובהערה ח', והמסדר השמיט פה מלאך נגמלא ע"ש, ורלחי כי הניח כמו שהניח המלפסי מנייה. (ק"י) אבל חכמים אומרים בזמן הזה. נגמלא לפנינו ג"י אחרת ע"ש, וגם נכאן הניח כלשון המלפסי: (ק"ט) הואיל ומסתכלין בה כו' כלומר הואיל ואין עיניהם כו' ויש שגורסין הואיל ומסתכלין בה, כלומר באותו הזמן שה"י ישראל יכולין להעמיד דתיהם ואין באין לידי סכנה כו' אבל בזמן הזה שמסתכלין ישראל בדתותיהן כו'. וכן הלכתא. כל זה הוא לשון המלפסי ריש מגילה, ובמלפסי יש לתקן ויש שגורסין הואיל ומסתכלין, וכן אבל בזמן הזה שמסתכלין, במקום ומסתכלין ובמקום שמסתכלין כמו שהניח לנכון המסדר שלפנינו: (ק"ט) וכן הלכתא. כן פייס המלפסי ס"ס: (ק"ט) דלמר ר' יהושע זן לוי מגילה דף ד' ע"א: (קכ"א) דלמר רבה מגילה ד' ע"ב: (קכ"ב) אמר רב יוסף מגילה ט"ז ע"ב: (קכ"ג) אמר רבי מגילה ס"ס: (קכ"ד) ואיתמא ר' יצחק בר שמואל מרתא. כ"ה גם נגמלא כ"י, עיין ד"ס מ"ו ע"א בהערה ק' ונגמלא לפנינו הג' ואיתמא רב שמואל בר מרתא: (קכ"ה) אמר רב רב רב חנא איר יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב. נגמלא ס"ס, ולפנינו הג' אמר רב אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא, ונגמלא מגילה כ"י הוא כמו שהניח המסדר, עיין ד"ס ס"ס בהערה כ"י: (קכ"ו) דתניא. מגילה י"ז ע"א:

הדש שנאמר ויעקב נסע סבתה (ירמיהו ל"ג ז'), ובבית אל עשה ששה חדשים כקריב זבחים, ללמדך שהלמוד תורה גדול מן המצות, לכך נאמר לרוב אחיו: דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו. גדול הוא השלום שלא שיבה הכתוב את מרדכי אלא בשלום, שנאמר ודובר שלום לכל זרעו, שאחר כל המדות הללו הוא מסיים בשלום, מניד שהשלום שקול כנגד הכל: (קמז) אמר ר' יוסי הגלילי גדול הוא השלום שבשעת מרחמה אינו פותח אלא בשלום, שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת עליה לשלום (דברים ל"ג י'). (קמח) ועוד אמרו גדול הוא השלום שבשעה שהמלך המשיח נגלה אינו פותח אלא בשלום, שנאמר מה נאו על ההרים רגלי (המבשר) [מבשר] משמיע שלום (ישעי י"ג ז'). (קמט) ועוד אמרו גדול הוא השלום שהוא לחיים ולמתים, לחיים מנין, דכתיב ויאמר יתרו לכישה לך לשלום (שמות ל"ג י"ח), ולמתים מנין, דכתיב ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (ירמיהו ל"ג י"ג): (קל) אמר ר' שמואל כל מי שהוא אוהב שלום ורודף שלום ומקדים שלום, הקיפה מנחילו העולם הבא, דכתיב ועניים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום (תהלים ל"ג י"ח): (קלא) ועוד אמרו גדול הוא השלום שהוא עמוד העולם הזה, ועמוד העולם הבא, עמוד העולם הזה, דכתיב השם גבוך שלום (שם קמ"ז י"ד), ועמוד העולם הבא, דכתיב יבוא שלום ינוחו על משכבותם (ישעי ל"ג ז'): (קלב) ר' שמעון אומר גדול הוא השלום שלא ברא הקביה מדה טובה יתר מן השלום שניתנה לצדיקים, (קלג) שבשעה שנפטר מן העולם שלש כתות של מלאכי שלום מקדימין אותו, אחת אוכרת יבוא שלום (ישעי ל"ג ז'), ואחת אומר הולך נכוחו (שם), ואחת אוכרות ינוחו על משכבותם (שם). (קלד) ר' שמואל אינו גדול הוא השלום שהוא יתר מכל הסתנות הטובות שהבטיח הקביה לישראל, אחרית הימים, דכתיב וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובסנונית שאננות (ישעי ל"ג י"ח): כן יאמר בעל הרמזים:

הערות ותקונים

(קמז) ח"ר יוסי הגלילי. חס' ד"א פיק השלום, ספרי נשא פסקא ה"ג. נתיב פ"ח אות ז': (קמח) ועוד אמרו גדול הוא השלום שנשעה שהמלך נגלה. חס' ד"א שם: (קמט) ועוד שהוא לחיים ולמתים. חס' ד"א שם: (קל) ח"ר שמואל. חס' ד"א שם. ולן מונח שם נשם י' שמואל: (קלא) ועוד אמרו גדול השלום שהוא עמוד העולם הזה. לא נמלא במקומות שרשמי: (קלב) כי שמתן אומר. נעדרש נתיב שם הוא נשם ר' מאיר: (קלג) שנשעה שנשבר מן העולם. עיין מדרש ט"ז מזמור ל' אות ג', ומזמור קמ"ז אות ז', פסיקתא רנתי פ"ג, ועיין בגני כחונות קיד פ"ח נסנון אחר: (קלד) ר' שמואל אומר גדול הוא השלום שהוא יתר מכל הסתנות. ליחא במקומות שרשמי, וגם ליחא ג"ר סוף שופטים, ונראה כי להפסוק ה"י מקור אחר: